

Voorzitter: Franssen

Tegenwoordig zijn 116 leden, te weten:

Aarts, Achttienribbe-Buijs, Akkerman, Beckers-de Bruijn, Beijlen-Geerts, Beinema, J.H. van den Berg, J.T. van den Berg, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, Blaauw, Boers-Wijnberg, Bolkestein, Brinkman, Brouwer, V.A.M. van der Burg, Van de Camp, De Cloe, Dees, Deetman, Dijkstal, Van Dis, Doelman-Pel, Eisma, Eisses-Timmerman, Van Erp, Esselink, Feenstra, Franssen, Frinking, Gerritse, Ginjaar-Maas, Groenman, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van Heemst, Van der Heijden, Hermes, Hillen, Van der Hoeven, Van Hoof, Van Houwelingen, Huibers, Huys, Janmaat, Janmaat-Abée, A. de Jong, G. de Jong, M.D.Th.M. de Jong, Jorritsma-Lebbink, Jurgens, Kalsbeek-Jasperse, Kamp, Kersten, Koetje, De Korte, Korthals, Krajenbrink, Laning-Boersema, Lankhorst, Lansink, Leerling, Van Leijenhorst, Leijnse, Lilipaly, Linschoten, Mateman, Melkert, Middel, E. van Middelkoop, R.M. van Middelkoop, Van Mierlo, Mulder-van Dam, Netelenbos, Niessen, Nijland, Van Noord, Nuis, Van Otterloo, Paulis, Van der Ploeg-Posthumus, De Pree, Quint-Maagdenberg, Ramlal, Reitsma, Rempt-Halmmans de Jongh, Van Rijn-Vellekoop, Roosen-van Pelt, Rosenmöller, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schutte, Sipkes, Smits, Spieker, Tegelaar-Boonacker, E.G. Terpstra, G.H. Terpstra, Tuinstra, Van der Vaart, Ter Veer, Verbugt, Vermeend,

Versnel-Schmitz, Vliegthart, Van der Vlies, Vos, Vreugdenhil, Vriens-Auerbach, Weisglas, Wiebenga, Willems, Witteveen-Hevinga, Wolters, Wöltgens, Ybema en Van Zijl.

en mevrouw Dales, minister van Binnenlandse Zaken, de heren Hirsch Ballin, minister van Justitie, Ritzen, minister van Onderwijs en Wetenschappen, mevrouw d'Ancona, minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, en mevrouw Ter Veld, staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Verspaget, wegens bezigheden elders, alleen voor de middagvergadering;

Apostolou en J.H. van den Berg, wegens bezigheden elders, alleen voor de avondvergadering;

De Graaf, Soutendijk-van Appeldoorn en Stermerdink, wegens bezigheden elders;

Valk, wegens verblijf buitenslands;

Zijlstra, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Regels ter zake van de gemeentelijke basisadministratie van persoonsgegevens (Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens) (21123).**

(Zie vergadering van 3 februari 1993.)

De **voorzitter**: Voordat de minister van Justitie begint met zijn antwoord, merk ik op dat de minister van Binnenlandse Zaken omstreeks elf uur ter vergadering aanwezig zal zijn.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Minister **Hirsch Ballin**: Mijnheer de voorzitter! In overleg met u, en mijn collega van Binnenlandse Zaken, zal ik met het antwoord beginnen, omdat het wegens dringende andere verplichtingen voor haar moeilijk was, op dit moment hier aanwezig te zijn. Ik hoop de Kamer voldoende bezig te kunnen houden tot het moment waarop mijn collega van Binnenlandse Zaken hier aankomt. Mocht dat niet het geval zijn, dan zal ik er verder het zwijgen toe doen.

Ik zal mij onthouden van een algemene beschouwing, zoals u die mag verwachten van mijn collega van Binnenlandse Zaken, over het belang van het wetsvoorstel, en van de voortgang van het wetgevingsproject. Van mijn kant wil ik er wel bij voorbaat aan toevoegen dat de nieuwe regeling van de gemeente-

lijke administratie van persoonsgegevens, ook uit het oogpunt van de kwaliteit van het functioneren van de overheid in de ruimste zin van het woord, een bijzonder belangrijk project is. Het gaat om de kwaliteit, ook uit het oogpunt dat de overheid beschikt over zo betrouwbaar mogelijke persoonsgegevens, die waar nodig worden overgebracht aan andere instanties, voor de vervulling van de overheidstaak, en voor het tegengaan van fraude, misbruik en oneigenlijk gebruik.

Het wekt daarom ook geen verwondering dat de gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens ook jongstleden maandag ter sprake kwam, toen ik in een UCV met andere betrokken collega's – de staatssecretarissen van Financiën en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid – met de Kamer van gedachten mocht wisselen over verbeterde gegevensuitwisseling ten behoeve van het tegengaan van fraude. Maar denken we ook – ik kom daar straks op terug – aan de mogelijkheden om verdachten van strafbare feiten van de kant van Justitie te benaderen, voor transacties, voor boetes in het kader van de Wet administratiefrechtelijke afdoening verkeersovertradingen, en voor de strafvordering. Dan kunnen we ook hier gestalte geven aan het principe van de wederkerigheid van rechten en plichten, in het belang van het goed functioneren van de overheid. De overheid moet zich voorzien van een administratie van persoonsgegevens die aan de maat is, die goed bereikbaar is, waar ook de mogelijkheden van de automatisering bij worden benut, ook voor de uitwisseling met andere instanties; van de burger mag ook worden verwacht dat hij of zij er zorg voor draagt dat de overheid die taak kan vervullen. Veranderingen in het adres moeten dus worden doorgegeven. De heer Krajenbrink heeft vragen gesteld en opmerkingen gemaakt over de kwestie van de briefadressen. Ik hoorde ook bij andere woordvoerders dat het besef aanwezig is dat je het functioneren van een administratie van persoonsgegevens niet alleen maar mag zien als iets dat de overheid doet en mag proberen, maar dat je de burger erop mag aanspreken dat hij of zij medewerking geeft aan het functioneren van deze overheidsadmini-

stratie, en bij eigen nalatigheid de consequenties daarvan wil aanvaarden.

Bij de registratie van persoonsgegevens in de gemeentelijke basisadministratie moeten uiteraard de eisen van evenredigheid en van bescherming van andere belangen in het oog worden gehouden. Er moeten niet naar willekeur gegevens worden opgenomen in deze administratie. Vandaar dat in deze wet en in andere wetten rekening is gehouden met de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Het is geen absoluut verbod op het opnemen en verstrekken van persoonsgegevens aan andere diensten, maar wel een binding van de registraties en van de verstrekking aan de doeleinden, waartoe die registraties worden onderhouden. Voor elk van de overheidsadministraties geldt, dat het niet alleen gaat om het eng omschreven doel van de eigen dienst, afgeschermd van anderen, maar ook om het doel van het goed functioneren van onze overheid, de overheid van een democratische en sociale rechtsstaat als geheel. Men kan niet tegelijkertijd het standpunt innemen, dat de overheid aan de ene kant heeft te zorgen voor voorzieningen in het inkomen van degenen, die niet voldoende eigen middelen van bestaan hebben en aan de andere kant volhouden, dat die overheid niet zou mogen weten wat er bij andere overheidsinstanties bekend is over inkomen en vermogen.

Mevrouw Scheltema-de Nie (D66): De minister zegt: bij verstrekkingen aan derden of aan andere instanties, aan afnemers, mag een registratie alleen maar worden gebruikt voor het doel waarvoor die registratie is opgericht. De registratie die gegevens afneemt, krijgt dus alleen maar die gegevens die voor het eigen doel nodig zijn. Als ik het goed begrijp, dan voegt de minister daar nu iets aan toe.

Minister Hirsch Ballin: Jazeker.

Mevrouw Scheltema-de Nie (D66): De minister stelt dat het goed functioneren van de overheid in het algemeen een bijkomend doel is. Ik vraag mij nu af, of de minister daarmee niet een soort uitrekking pleegt van de duidelijke formulering

van de Wet persoonsregistraties, want daarin wordt toch heel nadrukkelijk gesproken over het doel waarvoor een registratie is opgericht en niet over het algemene overheidsdoel.

Minister Hirsch Ballin: Mevrouw Scheltema slaat de spijker op zijn kop, want ik vind dat wij ons niet moeten vastzetten op zo'n enge, haast oogkleppige benadering van de doelclausules van het opzetten van persoonsregistraties. Daardoor zou als het ware een blokkade komen te liggen op het normale verkeer tussen overheidsinstanties met elkaar. Natuurlijk moet daar een regeling voor zijn getroffen. Dat is niet grenzeloos en dat mag niet naar willekeur geschieden. Dat zijn ook regelingen van de soort, zoals die zijn te vinden in deze wet en in andere wetten. Wat dat betreft, heeft de wetgeving altijd al bepalingen gekend over het inwinnen van ambtsberichten en het geven van berichten in allerlei formuleringen. Wanneer het gaat om de uitvoering van grootschalige regelingen, zoals de sociale zekerheid, de verstrekking van bijstandsuitkeringen enzovoorts, ligt het ook in de rede om daarbij gebruik te maken van de mogelijkheden van de techniek, van de geautomatiseerde uitwisseling van gegevens. Wanneer dan wordt gezegd – ik hoorde mevrouw Scheltema dat ook in ander verband zeggen –: "kijk uit, want daarmee zet je doorzichtige profielen van mensen op tafel", zeg ik: het is net omgekeerd. Als hele kaarten uit een andere administratie worden opgezonden, waarbij allerlei informatie, nuttig of niet, wordt verstrekt aan de overheidsinstantie die heeft te beslissen over een uitkering, geef je te veel informatie, in ieder geval meer dan nodig is om fraude tegen te gaan. Wanneer iemand bijvoorbeeld een bijstandsuitkering vraagt, die gelijktijdig over de betreffende periode aan de heffing van loonbelasting onderworpen is – het gaat dan dus om twee tegenstrijdige gegevens en dan hoeft er nog niets eens bij te staan, ter zake waarvan en dat soort dingen – is er reden tot navragen. Dan is het goed dat die doelclausulering niet zo wordt benaderd, alsof het alleen maar om schotten gaat.

De heer Wiebenga heeft een aantal opmerkingen gemaakt over aangelegenheden die mij vanuit mijn verantwoordelijkheid bijzonder interesseren, zoals de ongrondwettigheid van het invoeringsdecreet en de verhouding van wetgeving en invoeringsproces. Ik ga hier nu aan voorbij op basis van de taakverdeling die ik met collega Dales heb afgesproken en niet omdat ik de vraag niet belangrijk zou vinden. Ik zal mijn antwoord aan het adres van de heer Wiebenga dus vrij kort houden.

Ik wil wel iets zeggen over de verhouding van wetgeving en invoeringstraject in het algemeen. Het is naar mijn oordeel een kwestie van goed wetgevingsbeleid dat er niet pas op het moment dat de wet in het Staatsblad verschijnt, maar al eerder wordt gewerkt aan de invoering en de uitvoerbaarheid van wetten. Ik voeg hieraan toe dat dit naar mijn overtuiging ook noodzakelijk is wegens het acute karakter van veel vraagstukken waarmee de overheid geconfronteerd wordt. Wij kunnen ons niet meer de houding veroorloven die enige decennia geleden wellicht nog op haar plaats was, waarbij wetgeving wordt benaderd als een tijdsloos project: eerst kijken hoe lang de adviesorganen erover doen, dan hoe lang de departementale en interdepartementale vormgeving duurt, daarna hoe lang het formele wetgevingsproces duurt en pas als de wet in het Staatsblad staat, beginnen te denken over uitvoeringsregelingen en uitvoeringsmogelijkheden. Veel van wat wij in deze jaren onder handen hebben, heeft een maatschappelijke urgentie. Alleen daarom al is het nodig om voordat een wet in het Staatsblad staat, te werken aan de uitvoerbaarheid en de uitvoeringsorganisatie.

De heer Wiebenga heeft terecht naar voren gebracht dat dit er niet op mag uitdraaien dat de Tweede en de Eerste Kamer van de Staten-Generaal voor het blok worden gezet en dat de boodschap aan de leden van de Staten-Generaal zal zijn: u wist het weliswaar niet, maar er zijn inmiddels al vele dingen gedaan die het praktisch onmogelijk maken om nog op onze schreden terug te keren. Daarom is het bij het onderwerp waarover mijn collega dadelijk zal spreken, maar ook bij

andere onderwerpen zoals bijvoorbeeld de herziening van het politiebepel, goed en passend om in volledige openheid ten opzichte van de Tweede en Eerste Kamer een plan op tafel te leggen en aan de uitvoering zoals deze nodig zal zijn op het moment van de inwerking-treding van de nieuwe wet, te gaan werken. Wij hebben dit in het geval van de herziening van het politiebepel bovendien nog gebaseerd op een speciale invoeringswet. Er zijn ook andere situaties waarin de invoeringswet niet nodig is omdat er niets verandert aan de bevoegdheidsordeningen, maar waarin desalniettemin openheid wordt gegeven over de gang van zaken bij de voorbereiding van de invoering. Wanneer de informatie-uitwisseling volwaardig is en de toedeling van begrotingsposten voor het invoeringstraject doorzichtig is, ook tegenover de Tweede en de Eerste Kamer, is hier uit constitutioneel oogpunt en uit overwegingen van goed wetgevingsbeleid niet alleen niets tegen, maar zelfs alles voor te zeggen. Ook al betekent dit dat er met wederzijdse kennis van regering en Staten-Generaal als het ware een trechter ontstaat naar een besluitvormingsmoment dat uiteraard finaal is op het ogenblik dat over het wetsvoorstel als zodanig wordt gestemd. Het is dus als het ware een groeien in commitment aan het invoeringsproces, zoals we dat ook bij andere processen benaderen.

Wat mij betreft is dit een kleine kanttekening bij wat er over dit onderwerp is gezegd. Met name de heren Wiebenga en Krajenbrink hebben zich met deze zaak beziggehouden. Het is in de praktijk van het leven niet zo dat er eerst een fase van totale vrijblijvendheid is, dan een point of no return en bij het passeren hiervan een situatie van gebondenheid. Ik zie dit niet als een radicale omslag van ongebondenheid naar gebondenheid, maar eerder als een proces dat geleidelijk leidt tot een situatie waarin met wederzijdse kennis van regering en parlement de voorbereidingen al een eind gevorderd zijn om de invoering mogelijk te maken van een wet, waarvan het uur der waarheid slaat bij de stemming hier en aan de overzijde.

Voorzitter! De heer Krajenbrink heeft gevraagd naar de status van de aangehaakte gegevens, in het

bijzonder uit een oogpunt van bescherming ervan. Als gemeenten in hun GBA gegevens aanhaken over de uitvoering van bijzondere wetten, vormen die aangehaakte gegevens afzonderlijke registraties in de zin van de WPR. De groep van gegevens, geordend naar de desbetreffende wet ter uitvoering waarvan zij zijn opgenomen, vormt te zamen telkens een persoonsregistratie. Voor die registraties dienen dan weer reglementen te bestaan. Zij dienen te worden aangemeld bij de Registratiekamer. Het is inderdaad opgevallen dat gemeenten niet bepaald vooroplopen met het doen van meldingen.

Ik kom op de status van de aangehaakte gegevens. Het is voor het hebben van een afzonderlijke registratie, een registratie die in juridische zin wordt onderscheiden van een andere registratie, niet nodig dat zij fysiek wordt gescheiden van gegevens uit andere registraties. In juridische zin gaat het om een afzonderlijke registratie. Op welke wijze dat technisch en in het fysieke bestaan van gegevensdragers vorm heeft gekregen, is ten opzichte daarvan secundair. Dit betekent – zie ook artikel 76, eerste lid – dat de verbanden tussen de afzonderlijke sectorale registraties waarop de WPR van toepassing is, in een afzonderlijke gemeentelijke verordening moeten worden beschreven. Zij mogen geen afbreuk doen aan de reglementsplicht krachtens de WPR. Wanneer in een reglement de afzonderlijke registraties zijn beschreven en in een gemeentelijke verordening daarenboven de verbanden met de GBA, moet vervolgens worden bezien in hoeverre uit de beveiligingsplicht van artikel 8 van de WPR voortvloeit dat in de programmatuur van de computer nog nadere voorzieningen moeten worden getroffen die erop zijn gericht, de feitelijke omgang met die gegevens in overeenstemming te houden met de wettelijke voorschriften. Het gaat bij de regels om het reglement en om de gemeentelijke verordening, bedoeld in artikel 76, eerste lid.

De informatietechnische architectuur leidt dus niet vanzelfsprekend tot de conclusie dat het ook gaat om een en dezelfde persoonsregistratie in juridische zin, maar elk van die in juridische zin als persoonsregistratie aan te merken

verzamelingen valt onder de juridische regeling zoals omschreven in deze wet en in de WPR. Ik ben vooraf ingegaan op deze vraag, omdat zij ook betrekking heeft op de bescherming van persoonsgegevens en de volledigheid ervan. Zij houdt in die zin dan ook verband met de door mevrouw Scheltema opgeworpen kwesties.

Mevrouw Scheltema heeft opgemerkt dat de koppeling van gegevens niet zonder meer mag leiden tot het stopzetten van een uitkering. Ik attendeer erop dat een algemeen uitgangspunt van het functioneren van het bestuur is dat een overheid nadelige beslissingen niet zonder meer mag baseren op gegevens die aan die burger niet kenbaar zijn. In dit verband is de Algemene wet bestuursrecht van belang, die regels bevat over het nemen van een voor de burger nadelige beslissing en over de mogelijkheden voor de burger om gegevens waarop de overheid de afwijzing van een aanvraag baseert, te weerspreken en om verbetering van die gegevens te bewerkstelligen. In het kader van de persoonsregistraties geldt nog eens een speciale regeling waarin de geregistreerde de mogelijkheid wordt gegeven om op elk moment kennis te nemen van de over hem of haar opgenomen gegevens en om, zo nodig, verbetering daarvan te vragen. Dat biedt dus een dubbele waarborg. Het geeft de burger de mogelijkheid inzage te vragen in de gegevens. Daaraan zijn weliswaar bepaalde beperkingen gesteld. Deze zijn echter in het verband waarover wij nu spreken niet van betekenis. Daarnaast biedt het de burger de mogelijkheid, in het besluitvormingsproces van de overheid op basis van de Algemene wet bestuursrecht op te komen tegen een zijns of haars inziens onjuiste fundering van beslissingen.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Voorzitter! Het doet mij bijzonder veel genoegen dat de minister verwijst naar de Algemene wet bestuursrecht. Die wet is echter nog niet van kracht. Wij weten dat. Op dit moment komt het helaas nog weleens voor dat na koppeling gebleken gebreken een uitkering wordt stopgezet zonder dat degene die dit betreft de kans heeft gekregen te zeggen dat het gegeven

niet juist was. Ik ben blij van de minister te horen dat dit in de toekomst anders zal gaan. Is de Algemene wet bestuursrecht zo duidelijk dat over dit punt in de GBA geen regelgeving behoeft te worden opgenomen? Is het niet langer noodzakelijk een gemeente te verplichten deze zaak nader te regelen?

Minister **Hirsch Ballin**: Inderdaad. Voor alle duidelijkheid voeg ik daaraan toe dat ik zoëven niet heb gezegd dat de overheid, in afwachting van de twisten over de juistheid van de gegevens, door moet gaan met betalen. Wanneer de overheid gegevens heeft die voldoende funderen, eens even te stoppen met betalen, dan kan dat zeer gerechtvaardigd of zelfs geboden zijn. Het moet voor die burger wel kenbaar zijn waarop die beslissing berust. Die burger moet de mogelijkheid hebben, daartegen op te komen.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Mijns inziens is er dan sprake van omkering van de bewijslast. Als na koppeling van gegevens iets als fraude blijkt, wordt aangenomen dat dit inderdaad het geval is, totdat de burger het tegendeel bewijst.

Minister **Hirsch Ballin**: Neen. Het is geen kwestie van bewijslast. De kwestie wie welke gegevens aanneemelijk moet maken, wordt beheerst door de bijzondere wet. In het voorbeeld dat mevrouw Scheltema aanvoert, is dat de Algemene bijstandswet of een andere sociale-verzekeringwet. Daar bovenop komt de algemene regel van de Algemene wet bestuursrecht die per 1 januari a.s. in werking zal treden. Daarin wordt gezegd dat indien de overheid een beslissing meent te moeten funderen op gegevens die afwijken van hetgeen door de burger is aangereikt, die burger de gelegenheid moet krijgen die afwijkende gegevens te betwisten.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Akkoord. Dat is duidelijk! Blijft echter over dat als op de een of andere manier sprake lijkt te zijn van fraude, wordt aangenomen dat dit het geval is. De burger moet maar aantonen dat er geen sprake is van fraude

voordat hij weer zijn uitkering krijgt.

Minister **Hirsch Ballin**: Ik kan geen algemene uitspraken doen over de bewijslastverdeling. Er kan sprake zijn van bewijs in een andere betekenis dan het strafrechtelijke bewijs of het bewijs in civielrechtelijke zaken. Zoals is aangegeven in de toelichting op de Algemene wet bestuursrecht, hangt het van de aard van de gegevens af of het meer in de rede ligt dat de burger het bewijs aandraagt en staft dan wel dat het overheidsorgaan het bewijs aandraagt en staft. Er moet altijd – dat is een algemene regel van de Algemene wet bestuursrecht – door de overheid gelegenheid worden gegeven om gegevens te betwisten als deze tot een voor de burger nadelige beslissing aanleiding geven. Bewijslastkwesties, dus bewijs in deze zin, hangen af van de concrete wettelijke regeling en de vraag wie van beiden, burger of overheid, het beste in staat is om gegevens naar voren te brengen.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Is het dan niet juist, gezien de bestaande onduidelijkheid over de vraag bij wie de bewijslast zal berusten, dat in ieder geval een bepaling in de Wet GBA wordt opgenomen dat door het betreffende gemeentebestuur wordt meegedeeld dat fraude is ontdekt en dat daarom binnen een paar dagen zal worden overgegaan tot stopzetting van de uitkering?

Minister **Hirsch Ballin**: Dergelijke regels horen hetzij thuis in de betreffende bijzondere wet, bijvoorbeeld een sociale-zekerheidswet, hetzij in het kader van de Algemene wet bestuursrecht. Ik herhaal dat men daarin regels kan vinden over de verplichting om de burger de gelegenheid te geven, het zijne of hare aan te voeren wanneer een nadelige beslissing dreigt.

Mevrouw **Achttienribbe-Buijs** (PvdA): De minister en anderen gebruiken voortdurend het woord "koppeling". Het lijkt mij, dat dit woord hier niet op zijn plaats is. Wij hebben het over een technische, een geautomatiseerde koppeling. Ik heb dat woord in mijn bijdrage vermeden. Ik hoop, dat de minister dit kan bevestigen. Wij praten hier

Hirsch Ballin

over het in verband brengen van gegevens met elkaar, waarbij de toets plaatsvindt in de GBA-gegevens. Zie ik dat juist?

Minister **Hirsch Ballin**: Koppeling is een kwestie van techniek. Het gaat om gegevensuitwisseling, die op verschillende manieren vorm kan krijgen. Ik denk aan een automatische bestandsvergelijking. Soms noemt men dit een koppeling, maar ik begrijp, dat die term wel eens misverstanden kan oproepen. Verder kan worden gedacht aan de vorm van gegevensvergelijking op afroep. Welke vorm van gegevensuitwisseling legitiem is, hangt af van de speciale regelingen en het onderwerp.

Mevrouw **Achttienribbe-Buijs** (PvdA): Ik neem aan, dat de minister nog zal ingaan op de problematiek, die voor de gemeenten ontstaan en in het verlengde daarvan voor de burgers. De reglementering moet terug te vinden zijn in een gemeentelijke verordening, waarin waarborgen worden gegeven voor de bescherming van de privacy van de burgers. Ik denk aan het inzagerecht. Het gaat ook om het omgaan met gegevens, die met elkaar in verband kunnen worden gebracht in het binnengemeentelijk verkeer. Dit punt interesseert mij bijzonder, gelet ook op de klacht van de Registratiekamer inzake het achterblijven van gemeenten met het maken van reglementen.

Minister **Hirsch Ballin**: Ik kom daarover nog te spreken.

Ik wil eerst de vragen van mevrouw Scheltema beantwoorden. Gaat het bij de registratie van asielzoekers om gevoelige gegevens? Ik vind het moeilijk om op die vraag in algemene zin een antwoord te geven. Uiteraard is dat een gegeven, dat niet gebruikt mag worden buiten de context, waarvoor het nuttig is. Voor bepaalde voorzieningen – ik denk aan de mogelijkheid om een beroep te doen op voorzieningen, zoals de ROA – moet geweten worden, dat de betrokken vreemdeling een asielzoeker is. Alleen op deze manier kan uitvoering worden gegeven aan de controle op het verblijfsrecht bij het verstrekken van voorzieningen. Ik meen, dat de heren Krajenbrink en Wiebenga daarover

verscheidene jaren geleden een motie hebben ingediend, die is aangenomen. Het komt er dus op aan, hoe wij die gegevensverstrekking inzake vreemdelingen verder vorm geven. Mevrouw Scheltema vroeg, of het een omweg is via het Centrale register vreemdelingen. Vreemdelingendiensten registreren de voor deze politietaken relevante verblijfsrechten. Die worden dezelfde nacht naar het Centrale register vreemdelingen geseind. Daar wordt de vertaling gemaakt naar verblijfsrecht ten behoeve van derden met een wettelijke taak, zoals opgesomd in de codes, die in de GBA zullen worden opgenomen. Dat betekent, dat die gegevens de volgende dag beschikbaar zijn bij de betrokken bevolkingsadministratie. Dit systeem is snel, bevordert de zorgvuldigheid. De manier van vertalen van de basisgegevens over de verblijfsrechten, die bij de vreemdelingendiensten bekend zijn, in de codes, die in de GBA moeten worden opgenomen, geschiedt op landelijk uniforme manier. Dat is van belang uit een oogpunt van rechtsgelijkheid, het vermijden van interpretatieverschillen. Die codes hebben voor diensten die bijvoorbeeld met voorzieningen moeten omgaan, een eenduidige waarde.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Ik begrijp, als de minister zegt, dat je de registratie van de asielzoeker nodig hebt om uit te kunnen maken, of van bepaalde voorzieningen gebruik kan worden gemaakt. Wij hebben natuurlijk ook onze internationale verplichtingen. Ik heb op het dataprotectieverdrag gewezen. Levert het feit, dat iemand asielzoeker is in de GBA, strijdigheid op met het dataprotectieverdrag? Wij hebben dat verdrag nog niet geratificeerd, maar wij zullen dat wel moeten doen. Het lijkt mij een gereede vraag.

Minister **Hirsch Ballin**: Wij moeten zeker ook op artikel 6 van het dataprotectieverdrag letten, en trouwens ook op artikel 7 van de Wet persoonsregistraties. Er is dus bij dit gegeven bijzondere zorgvuldigheid geboden, maar ik zou niet de conclusie willen trekken dat het gegeven "asielzoeker" zo gevoelig zou zijn dat wij het eigenlijk niet

zouden kunnen opnemen in deze persoonsregistratie. Er kan een gevoeligheid aan verbonden zijn als daaruit in combinatie met andere gegevens een verdere bedreiging van de betrokkene kan voortkomen in verband met de redenen voor zijn asielverzoek, voor zijn vlucht. Omdat dergelijke gevallen zich kunnen voordoen, is een zekere behoedzaamheid bij het hanteren van dit gegeven nodig, ook bij de uitwisseling ervan, maar wij moeten ook weer niet zo ver gaan dat wij de regelingen die wij juist maken voor vluchtelingen en asielzoekers, niet meer hanteerbaar maken. Je zult toch moeten weten dat iemand een asielzoeker is om hem of haar de voorzieningen voor een asielzoeker te kunnen geven.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Het lijkt misschien een beetje muggegifterig, maar dat is het natuurlijk niet, want ook de minister erkent dat er erg gevoelige situaties kunnen zijn. Nu hangt het kennelijk van de zorgvuldigheid van de beheerder van de administratie af, hoe daarmee omgegaan wordt. Of wordt zoiets niet geregistreerd in gevallen waarin sprake is van grote politieke kwetsbaarheid en waarin zelfs sprake zou kunnen zijn van levensbedreiging? Of vindt er wel registratie plaats, maar wordt er meteen al bij de vreemdelingenregistratie aangegeven dat dit gegeven echt niet verder verspreid mag worden?

Minister **Hirsch Ballin**: Ten behoeve van het beschikbaar stellen van voorzieningen als de ROA zal er bekend moeten zijn of iemand een voorlopige verblijfstitel in deze zin heeft, maar dat gegeven moet natuurlijk niet nodeloos bekend worden gemaakt aan anderen. Dat is de bescherming die geboden moet worden en waar mevrouw Scheltema terecht om vraagt. Uiteraard zijn er ook omstandigheden denkbaar waarin een verdere graad van persoonlijke bescherming van de betrokkene nodig is, maar dan denk ik meer aan daadwerkelijke beveiliging dan aan de bescherming van het gegeven in de extreme vorm van het niet willen kennen ervan. De eerste linie is dus het niet nodeloos verstrekken van gegevens, maar er dient wel over beschikt te kunnen

worden in de gevallen waarin ze echt nodig zijn.

De heer **Wiebenga** (VVD): Voorzitter, ik ben het in grote lijnen met de minister eens; het is logisch dat wij een administratie willen bijhouden van een ieder die zich in dit land bevindt. Erkende vluchtelingen die zich hier gevestigd hebben, zijn ook eenvoudigweg in de bevolkingsregisters opgenomen. Ik vraag mij alleen af, welk risico een asielzoeker of een vluchteling met de A-status loopt. Dat zijn de zwaarste gevallen, daarbij gaat het om mensen die vervolgd zijn in het land van herkomst. Kan de minister garanderen dat met name de ambassade van het land van herkomst niet zo maar over die gegevens kan beschikken? Het gaat bijvoorbeeld om iemand uit Zaïre die erkend is als vluchteling en die misschien zelfs ook asiel zoekt; dan is het belangrijk dat er een waarborg is dat de ambassade van Zaïre niet zomaar een uitdraai kan krijgen met de namen van alle Zaïrezen in ons land.

Minister **Hirsch Ballin**: Er is geen enkele basis voor het verstrekken van een opgave aan buitenlandse autoriteiten van ieder die in ons land verblijft. Er is dus wat dit betreft ook geen reden tot bezorgdheid. Ambassades hebben in de wet geen bijzondere positie als derden.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Bij het Schengen-informatiesysteem en al dat soort internationale databanken bestaat een extra risico, waar mevrouw Scheltema al op duidde. De controle van Nederland hierop is aanzienlijk kleiner. Het is bijvoorbeeld de bedoeling dat wij dit soort gegevens voor een belangrijk deel in het SIS opnemen. Wie controleert dit? Wat is uw greep hierop? Wie kunnen wij er eventueel op aanspreken?

Minister **Hirsch Ballin**: Het Schengen-informatiesysteem is opgebouwd uit nationale informatiesystemen, die met elkaar in verbinding staan, met een centraal kantoor ten dienste van deze verbinding. Op elk van de registraties waarin de echte persoonsgegevens zich bevinden, de nationale registraties, moet de nationale priva-

cybeschermingswetgeving van toepassing zijn. Dit zal ook gelden voor het Nederlandse onderdeel van het Schengen-informatiesysteem. Wij hebben bij de totstandkoming van de Schengenakkoorden afgesproken dat dit Schengen-informatiesysteem pas kan functioneren als in elk van de Schengenlanden een aan deze maatstaven voldoende bescherming van persoonsgegevens verzekerd is, zodat de gegevensuitwisseling onder de controle van registratiekamers en vergelijkbare autoriteiten in andere landen valt.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Ik dank de minister. Dat is enige geruststelling op dit punt.

Ik heb nog een vraag over het voorgaande onderwerp, dat wij dan misschien kunnen afdoen. Als iemand zich bij een vreemdelingendienst in een gemeente meldt en een verblijfstitel aanvraagt of iets van dien aard, moeten er gegevens worden opgenomen in de gemeentelijke basisadministratie. Waarom gaat dit via de omweg van het centrale systeem? Ik vind het prima dat het ook centraal geregistreerd wordt, maar ik kan mij voorstellen dat het, zeker uit een oogpunt van efficiency en deregulering, handiger is dat er een rechtstreekse verbinding tussen de vreemdelingendienst en de GBA tot stand komt. Kan de minister dit uitleggen?

Minister **Hirsch Ballin**: Het was mijn bedoeling, hierop in te gaan wanneer ik aan de vragen van de heer Krajenbrink toekom. Als hij het goed vindt, spaar ik het even op totdat ik aan de beantwoording van zijn vragen toe ben.

De heer Van den Berg heeft gevraagd of het Sofi-nummer ook het algemene identificerende nummer in de gezondheidszorg zal zijn. Het antwoord is ja. Het is inderdaad de bedoeling. Wij hebben hierover inmiddels advies aan de Registratiekamer gevraagd en verwachten dit op korte termijn, waarna het definitieve besluit zal worden genomen.

Over het doorverstreken van gegevens heb ik net al iets gezegd. Als de GBA gegevens verstrekt, bijvoorbeeld aan de Rijksbelastingdienst, is op dat moment het regime van de belastingdienst van

toepassing, in dit geval dus de WPR, de Wet persoonsregistraties. Een privacyregime geldt voor eenmalige verstrekkingen. Voor doorverstreking gaat meteen het regime van het nieuwe register gelden. Welk regime een gegeven beschermt, hangt af van de registratie waarin het is opgenomen. Wanneer een gegeven van de ene naar de andere registratie verhuist en dan in beide registraties komt, geldt het beschermingsregime van elk van de registraties.

De heer Van den Berg heeft ook gevraagd naar het kabinetsstandpunt over het advies van de commissie-Kortmann over leefvormen. Dit is, helaas, opgehouden door de lange duur van het onderzoek naar de feitelijke werking van het invoeren van een zware en/of lichte registratie, zoals voorgesteld door de commissie-Kortmann. Ook daarover heb ik in de UCV van jongstleden maandag het een en ander gezegd. Wij verwachten nu zeer binnenkort het rapport van het Instituut voor onderzoek van overheidsuitgaven. Uiteraard zijn wij ons inmiddels ook interdepartementaal aan het beraden over wat te doen met mogelijke uitkomsten van dat feitelijke onderzoek. Het is ons vaste voornemen om dit voorjaar te komen met het kabinetsstandpunt over de leefvormen.

Voorzitter! De heer Willems en de heer Schutte hebben gevraagd naar het gebruik van verblijfsrechtgegevens. De GBA registreert verblijfsrechten, met als doel die door te geven aan instanties die de overheidsvoorzieningen verstrekken. Ik zei daar net al iets over, in verband met de positie van asielzoekers. Meer algemeen gesteld, betreft het de controle op het verblijfsrecht, conform de motie waarvan ik al melding maakte, en conform ook het kabinetsstandpunt over de adviezen van de commissie-Zeevalking.

Het is van essentieel belang dat alleen voorzieningen worden verstrekt aan degenen die daar recht op hebben. Dat is een eis van consistentie in het overheidsbeleid. Dat hebben wij bij die gelegenheden over en weer uitgesproken. Bij onrechtmatig verblijf vindt er derhalve geen verstrekking plaats, tenzij er een acute noodsituatie is.

De bevolkingsadministratie wordt zelf niet gebruikt als vreemdelingenadministratie; alleen vreemdelingen die voldoen aan inschrijfcriteria van de bevolkingsadministratie, komen daarin voor – geen toeristen dus – en van hen uitsluitend het verblijfsrecht. Voor andere gegevens die nodig zijn in het kader van vreemdelingenbeleid en vreemdelingentoezicht, geldt dat de politie beschikt over het VAS, het vreemdelingenadministratiesysteem, dat veel meer en gedetailleerder gegevens bevat. Wij gaan dus niet de GBA overbelasten met gegevens die eigenlijk thuishoren in de specifieke administraties voor vreemdelingenbeleid en vreemdelingentoezicht.

Er is al overleg geweest, ook met Vluchtelingenwerk en NCB, over de privacyreglementen van het vreemdelingenadministratiesysteem. Wij hebben de concepten in december voorgelegd aan de Registratiekamer. Uiteraard willen wij dat nu heel snel afwerken. Wij zien dan ook met belangstelling uit naar het advies van de Registratiekamer, omdat zeer spoedig het eerste vreemdelingenadministratiesysteem operationeel zal worden.

De heer Willems heeft voorts gevraagd naar mogelijke fouten in het verblijfsrecht. Dit is eigenlijk een vraag die als representatief mag gelden voor onze zorg om fouten over het geheel genomen tegen te gaan. De gegevensverstrekking aan de GBA's is gebaseerd op verwerking van gegevens die uit het Centrale register vreemdelingen worden aangeleverd. Dat centrale register wordt gevoed vanuit de in het decentrale vreemdelingenadministratiesysteem aanwezige gegevens; dan gaat het dus om de plaatselijke vreemdelingendienst. Om de kwaliteit van de gegevensuitwisseling tussen vreemdelingendienst en GBA te waarborgen, bevat het vreemdelingenadministratiesysteem procedures die tot zorgvuldigheid noodzakelijk is, is er een model administratieve organisatie opgesteld, dient de vreemdelingendienst bij melding van een mogelijke fout in het verblijfsrecht direct een controle aan de hand van het decentrale vreemdelingenadministratiesysteem uit te voeren en wordt vanuit het Centrale register vreemdelingen automatisch een melding aan de GBA aangemaakt, waarin het nieuwe verblijfsrecht wordt medegedeeld. Het is

onze verantwoordelijkheid bij Justitie om ervoor te zorgen dat dan ook een eventuele correctie onmiddellijk wordt doorgegeven, via het CRV aan de gemeentelijke basisadministratie, zoals ik zoëven al aangaf. De procedures zijn zo ingericht dat die bijwerking daar kan plaatsvinden. Deze procedure betekent dat in het algemeen binnen enkele dagen een eventuele fout zal worden gecorrigeerd.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Voor alle duidelijkheid even een vraag over het laatste punt. Wij kunnen dus stellen dat de vermelding van een verblijfstitel in de GBA geen zelfstandige bewijskracht toekomt?

Minister **Hirsch Ballin**: Zo is dat. De rechtsgevolgen vloeien voort uit de werkelijke juridische status van de vreemdeling en niet uit het eventueel op de aangegeven manier te corrigeren gegeven in de GBA. Uiteraard hopen en vertrouwen wij dat dit patroon juist fouten tot een minimum zal beperken. Daarop is de gehele procedure ook gebaseerd. Met het oog hierop hebben wij ervoor gekozen, de melding te doen plaatsvinden via het Centrale register vreemdelingen. Ik zeg dit ook in antwoord op een opmerking van de heer Krajenbrink. De melding via het Centrale register vreemdelingen maakt het mogelijk om de informatie die niet in het gehele land op dezelfde manier wordt genoteerd, zodanig om te zetten dat sprake is van een uniforme registratie met de beperkte codes van de gemeentelijke basisadministratie. Met deze manier van doorgeven van de gegevens en het, zo nodig, corrigeren daarvan willen wij de onjuistheden tot een minimum beperken. Wij hopen echter dat het corrigeren niet vaak nodig zal zijn. Als er echter een onjuistheid is, is de werkelijke juridische status beslissend en niet hetgeen wat in de GBA staat. Dit komt dus overeen met hetgeen de heer Schutte veronderstelde.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Voorzitter! Ik vind dat een zeer plausibel verhaal. De administratie heeft hiermee een duidelijke functie. Op deze manier is namelijk sprake van het nagaan van de juistheid, van controle. Ik wil echter nog op het volgende wijzen.

Stel dat een politiedienst in een kleine gemeente, bijvoorbeeld in Bleiswijk, over een gegeven beschikt dat zij naar de gemeentelijke basisadministratie wil doorseinen. Die basisadministratie bevindt zich in een andere kamer van het gebouw. Toch moet men de informatie eerst naar het CRV in Den Haag sturen. Het CRV stuurt vervolgens de informatie naar de andere kamer in het gebouw waarin de politiedienst is gevestigd. Is dat niet absurd?

Minister **Hirsch Ballin**: Het is mogelijk dat hier en daar kleinschalig wordt gewerkt. Dat kan verband houden met de huidige organisatie van het politiebestedel. Anticiperend op de nieuwe opzet van het politiebestedel is het inrichten van een veelheid van systeemtypes in het gehele land reeds voorkomen. Straks zal dus sprake zijn van een andere organisatie. De bedoelde diensten worden bij de regionale politiekorpsen ondergebracht. De nadere regelingen daarvoor vindt u in de invoeringswet betreffende de nieuwe Politiewet die reeds naar de Raad van State is gestuurd.

De heer **Willems** (Groen Links): Voorzitter! De minister zei zojuist, dat de gegevens van de GBA uit het centrale register en uit het VAS komen. Het is mij nog niet duidelijk wat er gebeurt met de gegevens die uit het bevolkingsregister komen en die in het centrale register worden opgenomen. Wordt bijvoorbeeld bij vertrek uit een gemeente door de GBA doorgegeven dat de vreemdeling daar niet meer woont, wat eventueel de nieuwe woonplaats is enzovoorts? Is er sprake van een directe koppeling? Fouten kunnen namelijk ook ontstaan als zij in omgekeerde richting worden overgebracht.

Minister **Hirsch Ballin**: Wat de heer Willems veronderstelt, is juist. Er is ook een melding in omgekeerde richting, zodat mutaties in het adres van de vreemdeling weer beschikbaar komen bij de dienst die belast is met de uitvoering van de Vreemdelingenwet.

De heer **Willems** (Groen Links): Maar alleen al het feit dat de vreemdeling door uitschrijving het recht op voorzieningen verliest, is natuurlijk

Hirsch Ballin

zeer nadrukkelijk aanwezig. Het verlies van rechten zou vooral het gevolg kunnen zijn van het ontbreken van een check met inschakeling van betrokkene. Als er dus sprake is van een automatische uitwisseling van gegevens waarvan betrokkene geen weet heeft, kan hij niet op de hoogte zijn van de consequenties die dat voor zijn status of recht op voorzieningen heeft.

Minister **Hirsch Ballin**: Uiteraard is het niet de bedoeling en ook tamelijk onwaarschijnlijk dat een dergelijke uitschrijving door de gemeenten spontaan wordt uitgevoerd. Als zulks zich zou voordoen, heeft de vreemdeling uiteraard alle mogelijkheden om herstel van de inschrijving te verlangen. Zoals ik zojuist al tegen de heer Schutte zei, is beslissend voor zijn juridische positie de werkelijke status en niet het al dan niet voorkomen van de gegevens in de GBA.

De heer **Willems** (Groen Links): Dat begrijp ik en met deze interpretatie ben ik ook zeer tevreden. Het gaat mij nu echter om de vraag op welke manier de vreemdeling zich op de hoogte kan stellen van het feit dat er consequenties verbonden zijn aan een verkeerde beschrijving van zijn gegevens in hetzij het centrale register hetzij de GBA.

Minister **Hirsch Ballin**: Voor de vreemdeling geldt in dit verband hetzelfde als voor u en mij. Wanneer door een misverstand onze gegevens worden verwijderd uit de bevolkingsadministratie van de gemeente waarin wij wonen – naar ik meen is dat voor u en mij dezelfde – en dus door de bevolkingsadministratie van Tilburg een dergelijke fout zou worden gemaakt, kan het zijn dat wij dat pas merken op het moment dat wij aan de gemeente om bijvoorbeeld een nieuw paspoort vragen. Dan zal om correctie kunnen en moeten worden gevraagd. Maar nogmaals, het gehele systeem is zodanig ingericht, dat dit soort fouten tot een minimum wordt beperkt.

De heer **Willems** (Groen Links): Het lijkt hetzelfde, maar het is juist voor een vreemdeling verschillend, omdat foutieve informatie in het centrale register vanuit het bevolkingsregister

een rol kan spelen en een kettingreactie kan veroorzaken. Met die gevolgen hebben wij niet te maken als inwoners van de gemeente Tilburg. Maar een vreemdeling die tijdelijk naar het buitenland vertrekt of tijdelijk elders intrekt, vindt die aantekeningen wel in het centrale register, terwijl het bevolkingsregister hem niet op die manier heeft geïdentificeerd. Dat is een extra complicatie, waardoor zijn positie kwetsbaarder wordt, terwijl die sowieso al kwetsbaarder is dan die van reguliere ingezetenen.

Minister **Hirsch Ballin**: Het is mogelijk dat een eventuele fout door een vreemdeling en trouwens ook door een Nederlander die zich voor enige jaren naar het buitenland begeeft later wordt opgemerkt dan door anderen. Maar voor de aanspraken op herstel en op uitkeringen geldt altijd de realiteit: de juridische realiteit en de maatschappelijke realiteit.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Voorzitter! Mag ik nog even terugkeren van de gemeente Tilburg naar de gemeente Bleiswijk? Ik heb in eerste termijn een paar vragen gesteld over het verhuizen. Ik weet niet of de minister van Justitie dan wel de minister van Binnenlandse Zaken daarop ingaat. Het sluit toch een beetje aan op dit punt. Als iemand zich laat uitschrijven uit zijn gemeente, is hij dan verplicht om zijn nieuwe adres op te geven? Als dat niet gebeurt, dan krijg je bijvoorbeeld een effect zoals de heer Willems nu ook suggereert. Dan kan al vrij gauw de informatie die over de persoon bestaat in ieder geval onvolledig zijn. Mijn suggestie was: als iemand weggaat, laat hem dan ook aangeven waar zijn nieuwe verblijfplaats is. Anders krijgen wij al vrij gauw een groot aantal personen in dit land van wie wij niet eens weten waar zij zich ophouden. Dat heeft weer andere vervelende consequenties.

Minister **Hirsch Ballin**: Mijn collega zal ingaan op de kwestie van het verhuizen. Wat de registratie van vreemdelingen betreft, is er inderdaad reden om na te gaan of er een aanscherping nodig is van de voorwaarden die aan de vreemdelingen worden gesteld met

betrekking tot het hebben van een woonadres, dus of men zich bereikbaar moet houden, wil men als vreemdeling, niet zijnde illegaal, zich hier kunnen ophouden.

De heer Krajenbrink heeft met recht en reden betreurd dat de gemeenten tot nu toe slechts in beperkte mate de aanmeldingsplicht ingevolge de Wet persoonsregistraties lijken na te leven. Dit geldt weliswaar niet voor de basisadministratie – de regelgeving daarvoor is uitputtend in dit wetsvoorstel neergelegd; daar is dus geen ontkomen aan – maar het geldt wel voor de andere registraties, die bijvoorbeeld zijn aangehaakt aan de basisadministratie. Ik heb zijn vraag zo verstaan dat die niet over de gemeentelijke basisadministratie als zodanig handelt, maar over de andere registraties. Dat maakt het punt niet minder belangrijk. De Wet persoonsregistraties geldt ook voor gemeenten, ook al betekent dit dat men bepaalde extra inspanningen moet doen. Dat is uiteraard de bedoeling van die wet. Die geldt voor iedereen en zeker voor de overheid. Zeker van de overheid, waaronder de gemeenten, mag worden verwacht dat zij de wet naleeft. De Registratiekamer voert dan ook intensief overleg met de gemeenten om de achterstanden weg te werken. Wat ons betreft, is er geen twijfel aan dat die achterstanden moeten worden weggewerkt. Mocht blijken uit nadere berichten van de Registratiekamer dat die acties onvoldoende gevolgen hebben, dan zullen wij zeker met vereende krachten daartegen ingaan.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Dat betekent dus dat, zodra het GBA-systeem in werking treedt – dat hopen wij nog steeds in de loop van het volgend jaar te realiseren – de achterstanden op dit punt moeten zijn ingehaald. Dat lijkt mij toch evident.

Minister **Hirsch Ballin**: Eigenlijk zouden ze al weggewerkt moeten zijn. De Registratiekamer is er mee bezig. Het lijkt mij heel redelijk om ervan uit te gaan dat het op dat moment rond moet zijn. Wij zullen dat ook met de Registratiekamer nauw volgen.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Hoe

Hirsch Ballin

eerder, hoe beter. Maar dat lijkt mij een limiet.

Minister **Hirsch Ballin**: Dat lijkt mij ook een redelijke datum als uiterste voor een verplichting die eigenlijk al op de gemeente rust.

Mevrouw **Achttienribbe-Buijs** (PvdA): Heeft de minister hiermee dit punt afgesloten?

Minister **Hirsch Ballin**: Niet in onze aandacht!

Mevrouw **Achttienribbe-Buijs** (PvdA): In het blad van de VNG van februari 1991 stond dat tot dan toe 40.000 registraties binnen waren. Kan de minister overzien hoeveel registraties nog te verwachten zijn? Ik denk dat het om heel veel registraties gaat. Voor iedere registratie behoort een reglement te gelden, dus naar mijn idee staat de minister nog een oneindig aantal registraties te wachten. Hoe zal het toezicht plaatsvinden? Welke sancties zullen gelden? Wordt gedacht aan positieve actie, aan vliegende brigades, enz.? Ik zie hier bepaald een probleem en vraag mij af of de Registratiekamer hiertoe wel voldoende is toegerust.

Minister **Hirsch Ballin**: Zodra de Registratiekamer deze actie heeft afgesloten, zal ik de Kamer informeren over de stand van zaken. De Kamer kan daarover een brief tegemoetzien.

Er is gesproken over het sociaal-fiscaal nummer. De bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten aanzien van het landelijk administratienummer moet worden gewaarborgd zonder afbreuk te doen aan de doeltreffendheid van de fraudebestrijding, die een resultaat kan en moet zijn van gegevensuitwisseling en van het gebruik maken van dit nummer. Bij nota van wijziging op de Wet op de identificatieplicht zal het gebruik van het sociaal-fiscaal nummer aan nadere regels worden onderworpen, in die zin dat de verschillende vormen van gebruik van dit nummer een wettelijke grondslag krijgen, aangevuld met de algemene regel dat zonder een dergelijke grondslag het gebruik van het nummer niet is toegestaan. Dat is in lijn met de komende Europese regelgeving, die

op verzoek van het Europees Parlement is aangevuld.

Mevrouw Achttienribbe heeft gesproken over de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de vergelijking van gegevens om misbruik en oneigenlijk gebruik tegen te gaan. Ik heb al het een en ander gezegd over het belang van fraudebestrijding en de aard van de gegevensuitwisseling. Ik wijs er nog op dat de reglementen steeds moeten worden aangemeld bij de Registratiekamer, waar een nadere toetsing van de reglementen kan plaatsvinden.

Mevrouw Achttienribbe vroeg ook naar de aanduiding van zigeuners, al dan niet met een Z. De vermelding van zigeuners als zodanig komt in uiteenlopende registraties nog voor. Ik teken daarbij aan dat wij al enige tijd geleden als beleidslijn hebben uitgezet dat dit moet worden teruggedrongen. Dat ligt ook in de lijn van de Wet op de politieregisters. Het gaat om een gegeven omtrent ras en het valt daarom onder het besluit gevoelige gegevens, dat deze maand het Staatsblad zal bereiken. Een bijzonder belang van de houder moet rechtvaardigen dat opnemingen van een gegeven omtrent ras echt onvermijdelijk is. Nadere regels daarvoor zijn te vinden in de algemene maatregel van bestuur waarvan de totstandkoming op handen is. Ik ga ervan uit dat de aanduiding van zigeuners als zodanig uit de meeste registraties zal verdwijnen, tenzij bijzondere omstandigheden het rechtvaardigen op de voet van het besluit gevoelige gegevens.

De heer Krajenbrink heeft nog gewezen op de gevaren van het briefadres. Briefadressen kunnen worden misbruikt om zich aan de naspeuringen van Justitie te onttrekken, en kunnen trouwens ook in andere opzichten bij de uitvoering van andere overheidsregelingen, worden misbruikt. De heer Krajenbrink wees in dit verband op toestanden, waarbij een adres door onwaarschijnlijk grote aantallen mensen wordt gebruikt, en je je moet afvragen wat daar eigenlijk aan de hand is. Een briefadres is volgens artikel 35 van het wetsvoorstel slechts mogelijk, als een woonadres in de zin waarin dat in artikel 1 is gedefinieerd, ontbreekt. De gemeenten moeten erop toezien dat wordt nagegaan, dat inderdaad een

dergelijk woonadres ontbreekt, en dat er dus een goede grond is voor het aanmelden van een briefadres. Wij hebben naar aanleiding van de opmerkingen die daarover door de heer Krajenbrink zijn gemaakt een nota van wijziging aan de Kamer voorgelegd, waarin een regeling is vervat dat de gemeenten hebben te controleren dat van het briefadres geen misbruik wordt gemaakt. Men moet de bijzondere redenen opgeven, waarom men een briefadres wenst aan te houden. De houder van het briefadres moet de inlichtingen geven die de gemeente nodig heeft om de vereiste controles uit te voeren. Op die manier, met deze aanvullende bepalingen in artikel 53 van het wetsvoorstel, willen wij misbruik van het briefadres, zoals de heer Krajenbrink dat met recht en reden in zijn bijdrage in eerste termijn aan de kaak heeft gesteld, tegengaan.

Er liggen uiteraard nog vragen over de strafvordering, waarbij zich nu bij tijd en wijle de onaangename situatie voordoet dat een dagvaarding nietig wordt verklaard, terwijl die toch is uitgebracht aan het adres dat de betrokkene heeft doen opnemen in de bevolkingsadministratie. Dat is een van de kwesties van nietigheden in het strafproces die wellicht de verkeerde treffen, terwijl het te wijten is aan de betrokkene dat de overheid niet over zijn of haar juiste adres beschikt, en diezelfde figuur, de verdachte, het voordeel ervan kan hebben in de vorm van een nietigverklaring van de dagvaarding. Ook die vraag zullen wij onder ogen zien, waarbij ik mij kan voorstellen dat wij daaraan al aandacht moeten geven op het moment dat we artikel 588 van het Wetboek van Strafvordering aanpassen aan de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens, dan wel in het kader van de beoordeling van de nietigheden in het strafproces. Nogmaals, we zullen aan die vraag aandacht geven, en in ieder geval proberen te voorkomen dat nietigheden de verkeerde dienen.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Dat lijkt mij heel verstandig. Op dit punt doen zich nogal wat misstanden voor. Ik geef u een andere casus. Een deurwaarder wil beslag leggen op iemands inboedel, en betrokkene is allang verhuisd, althans hij woont

daar niet meer (waar hij of zij wel zit, weten we niet). Iemand anders woont daar, en heeft dat huis wellicht keurig gekocht, zodat alles is geregeld. De man is even niet thuis, op een goed moment komt hij terug, en dan blijkt dat is ingebroken door de politie, want die heeft beslag gelegd (het woord "inbraak" mag niet worden gebruikt). Dat soort dingen doet zich voor, en ik denk dat het goed is dat Justitie nog eens kijkt naar dit soort casuïstiek, want dat geeft veel ergernis bij de burgerij, en ik denk dat dat begrijpelijk is.

Minister Hirsch Ballin: Jazeker. Volgens artikel 86 van het wetsvoorstel wordt het GBA-adres geacht iemands woonplaats te zijn, tenzij een bijzondere wet anders bepaalt. De heer Krajenbrink merkt terecht op dat dit niet alleen speelt in het kader van de strafvordering, maar ook in civielrechtelijke zaken, zoals in verband met het beslag. Wij gaan ervan uit dat er een zorgplicht is bij de burger om zich op de correcte manier te doen opnemen in de basisadministratie persoonsgegevens, dat er dus ook een zorgplicht is om een verandering in adres door te geven, en dat iemand niet als het ware beter moet worden van zijn eigen nalatigheid. Met dat als uitgangspunt zullen we die bijzondere wetten, die misschien op dit moment nog ten onrechte een afwijking van de hoofdregel van artikel 86 van het wetsvoorstel bevatten, doorlichten. Dat is iets wat al aan de orde komt bij de aanpassingswetgeving. Het wetsvoorstel dat wij hier vandaag verdedigen, bevat op dit punt een duidelijk uitgangspunt, namelijk dat het risico van een verzuim bij het doorgeven van het juiste adres in principe bij de betrokkene ligt.

De heer Krajenbrink heeft gevraagd, of het niet zo kan worden geregeld, dat iemand zich pas kan uitschrijven wanneer hij een nieuw adres heeft. Op de aspecten van de verhuizing van vreemdelingen ben ik al ingegaan. Op de verhuizingen overigens zal mijn collega dadelijk ingaan. Er moet zoveel mogelijk worden vermeden, dat de afnemers van de basisadministratie afwijkende woonadressen accepteren. Dat is juist. Vandaar ook de verplichting van de uitvoeringsorganisatie om bij

Minister Dales van Binnenlandse Zaken

het constateren van een discrepantie de gemeentelijke basisadministratie daarop te attenderen. In dit opzicht is er dus sprake van wederkerigheid tussen de betrokken diensten. Men moet ook de gemeenten helpen om de basisadministratie op orde te houden.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Dat is dus een verplichting, of is het een aardige wens?

Minister Hirsch Ballin: Als de fout bij de overheid ligt, rust er in ieder geval op het desbetreffende uitvoeringsorgaan de plicht om het initiatief tot correctie te nemen. Voor het overige – uiteraard gaat het dan om de ondergrond van vermoeden en niet om de juridische gevolgen uit eventuele onjuistheden – is het een kwestie van behoorlijke samenwerking tussen overheidsdiensten onderling. Men moet elkaar attenderen op discrepanties.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Het gaat mij erom, dat men elkaar niet de zwartepiet gaat toespelen, in die zin dat men bijvoorbeeld zegt: de sociale dienst heeft het vergeten, of: de leerplichtregistratie is niet op tijd doorgekomen. Het lijkt mij dat wij helderheid moeten hebben op dit punt. De diensten hebben de plicht

om elkaar goed op de hoogte te houden. De basisadministratie moet dan de juiste gegevens kunnen verstrekken.

Minister Hirsch Ballin: Ik ben het daarmee eens.

Over de communicatie tussen de GBA en de vreemdelingenregistratie heb ik al wat gezegd. Voor alle duidelijkheid: zo lang de GBA niet beschikt over het verblijfsrecht, behoort geen overheidsvoorziening te worden verstrekt, behoudens in acute noodsituaties. De bepalingen die daartoe strekken, worden op dit moment opgenomen in de wetten, op grond waarvan de voorzieningen worden verstrekt. De GBA zal dus ook behulpzaam zijn bij het tegengaan van het verstrekken van overheidsvoorzieningen aan mensen die daar geen recht op hebben, zoals illegalen.

Ten slotte de vraag van de heer Krajenbrink over het wetsvoorstel inzake schijnhuwelijk. De Kamer kan in een van de komende weken de memorie van antwoord verwachten.

□

Minister Dales: Voorzitter! Het is duidelijk dat het nu voorliggende voorstel van wet de uitkomst is van een langlopend, politiek en

bestuurlijk proces met een zware technische lading. Dat blijkt ook uit de bijdragen van de vertegenwoordigers van de verschillende fracties. Men heeft allemaal over de historie gesproken. Wat betreft de voor een niet-ingewijde niet altijd even toegankelijke materie is door de verschillende sprekers met zichtbaar gemak een aantal essentialia uit het wetsvoorstel aan de orde gesteld. Dat zal zeker ook nog met het proces te maken hebben. Wij hebben er dikwijls over gesproken. Ik zal daar nu geen herhaling van geven. Ik zeg ook niets over de achtergrond en de hoofdlijnen, want daar is al veel over gezegd. Ik ga maar meteen in op de vele vragen en opmerkingen.

Veel kamerleden zijn ingegaan op de planning. Het overgrote deel van de gemeenten en de afnemers moet nog op het netwerk worden aangesloten. Het aantal gemeenten dat tot nu toe op het netwerk is aangesloten, blijft ook achter bij de eerdere planning. In de nota naar aanleiding van het eindverslag heb ik daarvan de oorzaken uiteengezet. Naar mijn oordeel zijn inmiddels door het projectbureau de maatregelen getroffen die wij vanuit Binnenlandse Zaken inderdaad konden nemen en niet minder. Ik zeg nu echter al, dat daarmee ook de grenzen zijn bereikt van wat Binnenlandse Zaken kan doen. Als wij verder zouden gaan, kom je heel snel op de stoel van de gemeenten te zitten. Dat willen wij niet en dat moet ook niet. De gemeenten moeten nu, voor zover zij dit niet reeds hebben gedaan, hun verantwoordelijkheid nemen. Met de gemeenten is een bijgestelde toetredingsplanning opgesteld. Onvoorziene omstandigheden daar gelaten, acht ik het evenals de betrokken gemeenten mogelijk, in september 1994 de aansluiting van de laatste gemeenten op het netwerk af te ronden. Zoals steeds is aangegeven, kan hierna de Wet GBA in werking treden.

Ik ga nog een stap verder. Het is mijn vaste voornemen te bevorderen dat de Wet GBA in het najaar 1994 inderdaad in werking treedt, ook indien onverhoopt niet alle gemeenten op het netwerk zijn aangesloten. Dit zou inderdaad ongemak opleveren, maar het is ook een prikkel om de noodzakelijke activiteiten tijdig af te ronden. In het nu voorliggende tijdsbestek moet dit

mogelijk zijn. Er wordt daarom nadere druk op de partners uitgeoefend.

Ik stel in de eerste plaats vast dat het netwerk goed functioneert, terwijl 37 gemeenten inmiddels zijn aangesloten volgens de vastgestelde toetredingsprocedures. Daarnaast zijn tien afnemers aangesloten.

De gemeenten hebben in samenspraak met het projectbureau, zoals ik reeds zei, een bijgestelde planning opgesteld. Hierover zijn heldere afspraken gemaakt. Hieruit blijkt dat de toe te treden gemeenten een aansluiting in september 1994 haalbaar achten.

Verdere vertragingen accepteren heeft zijn prijs. Gemeenten die nu al zijn aangesloten, moeten tijdens het tussentrajec twee administraties voeren, een papieren en een geautomatiseerde, hetgeen belastend is, zoals ook de heer Wiebenga memoreerde.

Daarnaast wijs ik erop dat de GBA belangrijke voordelen biedt, niet alleen aan de gemeenten maar ook aan de afnemers. In dit verband is ook de bijdrage die de GBA aan de fraudebestrijding kan leveren, van belang. Uitsstel is daarom zeer ongewenst en daarop koersen wij niet.

Ik wil nogmaals benadrukken dat het wat mij betreft geen twijfel lijdt dat dit ambitieuze en unieke project succesvol kan worden afgerond. Tal van angsten uit het begin zijn gaandeweg vervlogen. Als alle betrokkenen nu hun verantwoordelijkheid nemen en er een behoorlijk evenwicht van belangen is, dan zal dit zonder meer mogelijk moeten zijn. Ik vind daarom een derde contra-expertise waarop de VVD-fractie aandrong, overbodig. Hier is geen enkele aanleiding toe. Zoals ik reeds zei: het netwerk functioneert, de eerste gemeenten en afnemers zijn aangesloten en er zijn geen technische problemen aanwezig. Er ligt een goed bijgestelde planning. Inderdaad doet er een nogal opgeklept verhaal over de kosten de ronde, maar dit vormt geen aanleiding voor nader onderzoek. Ik zal straks nog in detail op de kosten terugkomen. Een derde contra-expertise zal slechts tot nadere vertragingen leiden en zou de invoering van de GBA in gevaar brengen.

Ik wil verder nog ingaan op de

wetgeving en systeemontwikkeling. In de Kamer is in het kader van de GBA meermalen de vraag aan de orde geweest naar de relatie tussen het proces van wetgeving en het proces van ontwikkeling. Ik wijs er overigens op dat dit met name ook is gebeurd in het gaandeweg doorwerken, nu bijna tot een einde komen, van de nieuwe Politiewet. Ik heb in dit kader in de betreffende UCV reeds uitvoerig gesproken over de voorwaarden, de mogelijkheden en de noodzakelijkheid om deze processen parallel te laten lopen. Daarover is hier nu ook weer gesproken. In 1991 is Binnenlandse Zaken een onderzoek gestart naar de vraag inzake de afstemming van deze twee processen. Medio dit jaar zal de Kamer over de voortgang daarvan worden bericht. Het is duidelijk dat er meerdere oplossingen denkbaar zijn. De heer Wiebenga gaf een voorbeeld, alhoewel wat "strak getrokken". De gelijktijdige voorbereiding van systeem en wet, vaststelling van de wet en vervolgens de invoering en evaluatie, zoals door de heer Wiebenga genoemd, is zeker ook een goede aanpak.

Ik stel vast dat het niet doenlijk zou zijn geweest, in het GBA-proces eerst de wetgeving goeddeels af te ronden en vervolgens de ontwikkeling van een systeem ter hand te nemen. GBA-wet en -systeem zijn zodanig verweven dat het wachten met de systeemontwikkeling zou hebben geleid tot zeer algemene teksten, gelet op de uitvoeringsconsequenties. Het is ook niet goed voorstelbaar dat eerst een wet wordt gecreëerd waarna jaren met de inwerkingtreding ervan wordt gewacht op de ontwikkeling en de invoering van het bijbehorende systeem. De nu gekozen opzet is werkbaar en ook democratisch gebleken.

De heer Krajenbrink gaf al aan dat met de Kamer uitvoerig overleg is gevoerd op basis van vijf voortgangsbrieven. Dat overleg heeft, behalve de noodzaak van het respecteren van de rechten van de Kamer en een democratische gang van zaken, ook nog een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de GBA. De Kamer heeft bij de mondelinge behandeling nog alle ruimte voor bijstelling, getuige de vele amendementen en moties en

de substantiële bijdrage aan de discussie.

Mevrouw Scheltema opperde de gedachte om bij dit soort projecten een amenderende motie in te voeren. Als ik haar goed begrijp, zou dat betekenen dat een uitspraak van de Kamer over in nota's of rapporten vastgelegd regeringsbeleid bindend zou zijn, zoals een amendement bij wetgeving. Ik zie dat nog niet zo zitten. Politieke controle en het vaststellen van bindende regels worden verward. Bij politieke controle kan de Kamer zich aan de hand van een nota of een rapportage uitspreken over beoogd regeringsbeleid. De minister is verantwoordelijk voor het al dan niet uitvoeren van uitspraken van de Kamer. Het doet er niet toe of het dan gaat om een motie of een amenderende motie. Een staatsrechtelijk heel andere figuur is het vaststellen van bindende regels. Daartoe moeten kabinet en Kamer beide instemmen met de regels. Als de regering dat wil, moet zij een wetsvoorstel indienen.

Ik kom op de betrouwbaarheid van de GBA-gegevens. Ik heb mij ingespannen om de voorwaarden te treffen om niet in herhaling te vervallen. Dankzij de coulance van de Kamer, waarvoor dank, mocht ik wat later komen. Ik kan derhalve niet geheel uitsluiten dat ik af en toe iets zal herhalen. De heer Krajenbrink wees er terecht op dat de betrouwbaarheid ook van belang is voor de fraudebestrijding. Als de gegevens onbetrouwbaar zijn, komen wij niet ver. In en op grond van de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens zijn precieze voorschriften gegeven omtrent de op te nemen gegevens en de bron waaraan ze moeten worden ontleend. De verantwoordelijkheid voor de juistheid en de volledigheid berust bij het gemeentebestuur. Dat geldt overigens zowel voor de huidige bevolkingsadministratie als voor de voorziene GBA. Extra zorg voor de betrouwbaarheid betekent dus dat gemeenten initiatieven moeten ontwikkelen. Ten opzichte van het huidige stelsel bevat de GBA een aantal elementen die de betrouwbaarheid van de administratie kunnen verhogen. Ik noem in de eerste plaats de functie van de basisadministratie, waardoor de burger belang krijgt bij een correctie

inschrijving. In de tweede plaats de verplichting tot deugdelijke identiteitsvaststelling bij vestiging in Nederland. Dat is zojuist afgehandeld. Een en ander ligt vast in de tweede nota van wijziging. Als derde noem ik de terugmeldplicht. Bij AMvB zullen afnemers worden aangewezen die verplicht zijn afwijkingen in hun gegevens in hun bestanden en de verstrekte gegevens uit de basisadministratie te melden. Dat zal onder meer voor de Rijksbelastingdienst gelden. In de vierde plaats noem ik het vestigingsregister. Dat is het sluitstuk van het stelsel waardoor dubbele inschrijvingen kunnen worden voorkomen. Over dit laatste punt waren door de fractie van de SGP opmerkingen gemaakt.

Daarmee is niet gezegd dat de GBA geen fouten zal kennen. De realiteit van het niet kunnen kennen van fouten is op aarde nergens gegeven. Het is niet gezegd dat het systeem voor 100% betrouwbaar is zoals de fractie van Groen Links vraagt. Dat kan niet. Ik heb de mogelijkheid noch de middelen om alle fouten te voorkomen. Je moet natuurlijk niet blind varen op dit systeem, maar je moet er wel je koers op kunnen uitzetten. Dat biedt veel meer garantie.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Voorzitter! Ik vind het boeiend dat de minister meedeelt dat afnemers de verplichting zal worden opgelegd, fouten te melden. Zij noemde de belastingdienst. Is het niet vanzelfsprekend, iedere geautoriseerde afnemer die verplichting op te leggen? Overweegt zij dat?

Minister **Dales**: Een aantal afnemers zal daartoe verplicht worden, bijvoorbeeld de Rijksbelastingdienst. Dat is een zeer grote afnemer. Een verplichting is niet altijd noodzakelijk omdat er zoveel gecoverd is, dat deze last eigenlijk niet meer kan worden opgelegd. Wij gaan er echter van uit dat fouten wel gemeld zullen worden. Ik ga daarvan uit omdat een fout onvoorziene gevolgen kan hebben. Naast de verplichting is er het belang van terugmelding, zodat een zeer groot deel vanzelfsprekend gevangen wordt. Een verplichting is niet per se noodzakelijk.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Als ik het goed begrijp, zegt de

minister dat zij eerst probeert de zaken goedschiks te regelen. De belastingdienst wordt verplicht, fouten te melden. Deze dienst covert al erg veel. De overige afnemers zullen bijna vanzelfsprekend fouten melden, omdat zij er ook belang bij hebben. Mocht het niet lukken, dan zien wij wel verder.

Minister **Dales**: Als blijkt dat er nog een lacune in de wet is die op geen andere wijze ondervangen kan worden, moeten andere maatregelen overwogen worden. Wij kunnen het simpelweg niet hebben dat meer dan de onvermijdelijke incidentele of kwaadwillige fouten worden gemaakt. De overheid is afhankelijk van wat men aangeeft. De mogelijkheid tegen de lamp te lopen, wordt veel groter. Wij kunnen waarschijnlijk een grote verbetering verwachten. Als een lacune mocht blijken, ben ik niet zo eenkennig dat ik niet zou willen overwegen, daaraan iets te doen.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Voorzitter! Ik heb niet de behoefte de minister van Binnenlandse Zaken uit te spelen tegen de minister van Justitie. Daarvoor is ook geen aanleiding, want zij spreken altijd met één mond. De minister noemde het woord verplichting in verband met de wederzijdse zorgen van de diensten om de gegevens maximaal op orde te houden. Er geldt dus niet alleen een zorgplicht op dit punt voor de GBA omtrent de juistheid van de gegevens. De andere diensten hebben eveneens de zorgplicht dat de gegevens van de GBA op orde zijn.

Minister **Dales**: Dat is precies wat ik zeg. Als ik spreek over verplichting, bedoel ik geen morele verplichting of een wenselijkheid. Er zullen afnemers worden aangewezen, waartoe in ieder geval de Rijksbelastingdienst behoort, omdat vrijwel iedere burger daarmee te maken heeft. Door deze dienst zal bijzonder veel kunnen worden afgevangen wanneer er een fout blijkt te zijn. Ik zie geen verschil met hetgeen de minister van Justitie heeft gezegd.

De heer **Wiebenga** (VVD): Ik weet niet of de minister klaar is met haar antwoord inzake de kwaliteit van de gegevens. Ons wordt vanuit de

Dales

gemeentelijke kring aangereikt, dat juist de schouwing van de gemeenten die toetreden, laat zien, dat er inderdaad een gebrekkige kwaliteit is, mede veroorzaakt door tussenconversies en wat dies meer zij. Kan de minister daar nog iets over zeggen?

Minister Dales: Daarvan ben ik zelfs hoogst persoonlijk op de hoogte. Ik heb het vaak genoeg gezien. Iedereen die een gemeente heeft gediend op een beetje verantwoordelijke plaats, heeft dat ook wel eens gezien. Dat ligt per gemeente zeer verschillend. Dat is ook de ervaring van degenen die schouwen. Het laat zich ook nogal horen. Wij hebben het wel over de huidige situatie, die wij niet meer wensen. Daarom wordt er geschouwd. Het adagium blijft: de zorgvuldigheid wordt boven het tempo gezet. Hier en daar zien wij, dat het tempo niet meer zo'n grote factor is, ten onrechte overigens. Ik verstrak de termijn, omdat wij niet eindeloos kunnen blijven zitten met grote verschillen. De heer Wiebenga heeft gelijk. Wij zijn niet voor niets met dit prestigieuze, kostbare en tijdrovende project bezig. Thans gaat het op veel te veel plekken gewoon niet goed.

Mevrouw Achttienribbe-Buijs (PvdA): De minister verstrakt de termijn om de gemeenten te stimuleren, zo snel mogelijk de zaken op orde te hebben. Zij kondigt aan, dat de wet in september 1994 van kracht wordt. Wordt het proces van het houden van steekproeven om de kwaliteit van de gegevens te toetsen ook in elkaar geschoven? Zou daardoor de kwaliteit, waaraan wij allen zo hechten, niet in gevaar kunnen komen?

Minister Dales: Nee. Het adagium luidt: kwaliteit staat nummer één.

De heer Krajenbrink heeft gevraagd, of een algemene aanpassingswet op stapel staat met betrekking tot gegevens over het adres. Zo'n aanpassingswet staat niet op het programma. De juridische en administratieve functie van gegevens over het adres worden in hoge mate bepaald door het doel, waarvoor de gegevens worden gebruikt. Zo is voor de belastingdienst van belang om de burger te kunnen bereiken om belasting te

kunnen heffen. Studiefinanciering heeft een ander doel. De bedrijfsverenigingen, die de Ziektewet uitvoeren, hebben weer andere belangen en praktijken. Het is niet mogelijk, een algemene aanpak met betrekking tot adresgegevens tot stand te brengen. Van geval tot geval zal juridisch en administratief worden bepaald, hoe in dezen van de GBA als basisregistratie gebruik wordt gemaakt. Zo wordt in een aantal wetten een koppeling gelegd met de inschrijving in de GBA. De Kieswet, de Paspoortwet, de regeling met betrekking tot de verstrekking van rijbewijzen, de Dienstplichtwet, zolang die er nog zal zijn, de belastingwetgeving en de wetgeving inzake sociale zekerheid hanteren het GBA-gegeven over het adres. Ten slotte noem ik de regeling van de betekening van stukken in het kader van strafvordering. Een algemene regeling gaat niet. Er moet specifiek bepaald worden, hoe wordt gehandeld. Ik hoop, dat ik hiermee de heer Krajenbrink bediend en een beetje overtuigd heb.

De heer Krajenbrink (CDA): De minister heeft de zorg wat weggenomen. Het begrip "adres", dat in de verschillende diensten wordt gebruikt, moet niet zodanig uiteenlopen, dat fraude kan ontstaan. Dat soort berichten hebben mij bereikt. Als de minister zegt, dat er zorg voor wordt gedragen, dat dit in ieder geval afgelopen is en dat dit in het nieuwe systeem niet gebeurt, dan houd ik haar daar graag aan.

Minister Dales: Uitstekend.

De heer Krajenbrink vroeg ook naar de procedure met betrekking tot uitschrijving in geval van verhuizen. Een burger die naar een andere gemeente verhuist, moet zijn nieuwe adres opgeven aan het bestuur van de nieuwe gemeente. Het bestuur van deze nieuwe gemeente van vestiging geeft de verhuizing door aan de gemeente van vertrek. Het bestuur van de nieuwe gemeente is overigens bevoegd om aan de beweerde nieuwe inwoner het huurcontract te vragen, zodat nadere controle mogelijk is.

De heer Krajenbrink (CDA): Als iemand zich laat uitschrijven, bijvoorbeeld op een moment dat het hem goed uitkomt omdat er iets verve-

lends aankomt, behoeft hij niet op te geven naar welke nieuwe gemeente van vestiging hij gaat. Dat moet hij bij die nieuwe gemeente doen maar als hij dat niet doet, is hij een tijdje onzichtbaar.

Minister Dales: Bij het model dat ik zojuist aangaf, wordt de oude gemeente door de nieuwe verwittigd; er moet een overschrijving plaatsvinden.

De heer Krajenbrink (CDA): Maar als die burger dat nu niet doet? Als hij wel in een nieuwe gemeente gaat wonen maar zich daar niet aanmeldt bij de bevolkingsregisters, weet men bij die gemeente van niets en wordt er dus ook niets doorgegeven aan de gemeente van vertrek. Op dat moment staat die burger nergens te boek. Dat kan heel vervelend zijn voor instanties die iets met betrokkene te verhapstukken hebben.

Minister Dales: Wanneer iemand zich in de nieuwe gemeente van vestiging niet aanmeldt – dat is theoretisch denkbaar – zal de nieuwe gemeente er niet toe over kunnen gaan om de oude gemeente in kennis te stellen van de wijziging. Dat is evident. In dat geval zal het onplezierige dat betrokkene ducht, zich op het oude adres openbaren. Als de man er dan nog gewoon woont, is er verder niets mis. Als blijkt dat hij is ondergedoken en de woning dus vrij is gekomen, merkt de oude gemeente dat. Het kan niet anders dan dat die gemeente direct merkt dat daar iets onrechtmatigs aan de hand is. Immers, betrokkene die bij haar ingeschreven staat, heeft een woning vrij opgeleverd. Mogelijk kan men lang voordat het onaangename feit zich aandient, constateren dat een burger niet is waar hij heeft opgegeven te zijn terwijl niet van bevoegde zijde is aangegeven dat hij daar niet meer is.

De heer Krajenbrink (CDA): Het probleem ontstaat natuurlijk wanneer er bijvoorbeeld schulden zijn. Betrokkene ziet aankomen dat de deurwaarder zich de volgende dag bij hem zal melden en denkt: het is maar beter dat ik even onder de oppervlakte verdwijn. Hij schrijft zich uit, vertrekt, neemt zijn spullen mee, gaat naar een nieuwe woonplaats

ergens in het land en schrijft zich daar voorlopig niet in. Ook is het mogelijk dat hij binnen dezelfde stand verhuist. In elk geval blijft hij een tijdje onzichtbaar.

De heer **Willems** (Groen Links): Maar daarvoor hoeft hij zich niet uit te schrijven. Iedere Nederlander kan zichzelf onvindbaar maken.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Als hij zich niet laat uitschrijven, is er in elk geval nog een adres en staat hij nog formeel te boek. Ik geef toe dat iedereen zich onvindbaar kan maken, maar langs deze weg kan men zich ook in formele zin onttrekken aan enigerlei vorm van registratie. Ik vraag mij af, of dat gewenst is.

De **voorzitter**: Voordat wij hier een causerie van twee heren krijgen, herinner ik eraan dat de minister aan het woord is.

Minister **Dales**: Voorzitter! Ik zeg niet dat ik niet gevoelig ben voor dergelijke vragen. Ik heb ze zelf ook altijd gesteld; ik heb een- en andermaal met deze materie gewerkt. Echter, het komt maar heel weinig voor dat mensen zich onvindbaar maken. Wij weten allemaal dat het leger van zwervers in de steden groeit, maar dat betekent absoluut niet dat die onvindbaar zijn. In Nederland zijn er maar heel weinig mensen, meestal zeer ziek, die onvindbaar zijn. Ze verblijven in bijvoorbeeld de kelders van in aanbouw zijnde flats waar gestookt wordt. Meestal worden ze daarop door de politie gewezen omdat er geen plaats voor hen is in het gevang of er geen aanleiding is om ze daar te plaatsen of omdat er voor hen geen plaats is in de psychiatrie omdat dat niet meer zo wordt gezien. Die mensen zijn altijd nog kenbaar, dat weten wij ook uit de praktijk in de grote stad. Niettemin kan ik niet met 100% zekerheid beweren dat iemand zich niet onvindbaar zou kunnen maken, maar daar kunnen wij niets aan doen. Men moet wel beseffen, wat wij zouden moeten doen om hier toch greep op te krijgen. Dan zouden wij de in principe blijvende lijdelijkheid van de bevolkingsadministratie moeten opgeven, wat toch wel iets fundamenteels is. Ik zou daar niet zoveel voor voelen.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Ik denk dat wij elkaars problemen wel begrijpen. Natuurlijk, er zijn zwervers in dit land. Het is maar goed dat er bijvoorbeeld in Rotterdam de Pauluskerk is voor de opvang van zulke mensen. Maar wij moeten er tegelijkertijd voor waken, in ons eigen systeem al te makkelijke fraudemogelijkheden in te bouwen. Vandaar mijn suggestie om degenen die zich uitschrijven, te laten vragen naar het nieuwe adres en dat door te laten geven aan de nieuwe gemeente. Ik denk dat de term "wijziging" in de wet hiertoe mogelijkheden biedt.

Minister **Dales**: Dan hebben wij elkaar toch niet goed begrepen. Ik heb gezegd dat iemand die wil verhuizen – het oogmerk gaat mij op dit moment al helemaal niet aan – zich dient te melden in de nieuwe gemeente.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Het is weliswaar een strafbaar feit als je je niet binnen vijf dagen in je nieuwe woonplaats meldt, maar je kunt je daaraan onttrekken.

Minister **Dales**: Zo ver waren wij gekomen. Wel, dat kan ik niet helemaal uitsluiten. Ik kan wel uitsluiten dat iemand zich ergens vestigt en dat de inschrijving in de vorige woonplaats in stand blijft.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Ik zou geneigd zijn om de ambtenaar die de uitschrijving verricht, te verplichten om aan de betrokkene te vragen waar hij zich gaat vestigen.

Minister **Dales**: Ik heb zojuist in alle duidelijkheid gezegd dat iemand die gaat verhuizen, zich in de nieuwe gemeente meldt. Wij zijn het erover eens dat er uitzonderingen zijn, maar dat is nu even een ander chapter. De nieuwe gemeente kan bij ook maar enig vermoeden vragen naar een huurcontract, en wellicht is het zelfs verstandig om dat in alle gevallen te doen. Vervolgens wordt de vorige gemeente ervan in kennis gesteld dat de betrokkene daar weg is. Het is dus niet mogelijk dat een burger zich laat uitschrijven en vervolgens in het luchtledige verdwijnt. Het is wel mogelijk dat hij zich niet laat uitschrijven en wel in het luchtledige verdwijnt, maar dat is

betrekkelijk, want als er bijvoorbeeld gemeld wordt dat hij ergens inwoont, moet de vorige gemeente hem uitschrijven. Iemand kan dus niet gewoon maar naar het stadhuis of naar een bijkantoor gaan. Er is overigens van alles mogelijk, deze techniek heeft nog allerlei heel interessante dingen voor later in petto.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Ik begrijp het, maar u gaat ervan uit dat de betrokkene zich in de nieuwe gemeente laat inschrijven. Dat hoop ik ook en in de meeste gevallen zal het ook gebeuren. Maar het gaat mij erom dat iemand zich op het ogenblik aan de formele registratie kan onttrekken als hij dat wil. Hij hoeft namelijk niet meteen zijn nieuwe adres op te geven als hij zich laat uitschrijven. Hij kan gaan zwerven, onzichtbaar worden omdat hij vindt dat niemand er verder iets mee te maken heeft, waar hij verblijft.

Minister **Dales**: Het gaat met de GBA om een zeer aanzienlijke verbetering, dus al kunnen wij geen 100% garantie geven, vanwege de open communicatie is het eigenlijk al ondenkbaar dat niet al heel snel ergens gemerkt wordt, waar iemand blijft. Ik heb wat ervaring met deze materie en op grond daarvan kan ik zeggen dat alleen een aantal zeer zieke mensen uit vuilnisbakken eet. Die waren er ook vijftien jaar geleden al, toen de meeste mensen dachten dat dit in Nederland niet voorkwam. Van gemeentewege wordt er langs een andere lijn dan die heel hoge administratieve standaarden goed het oog op gehouden. Dit doet zowel de gemeentepolitie, zoals ik in verschillende steden heb gezien, als een aantal laagdrempelige instellingen. Het wordt zeer gauw gesignaleerd als zo iemand zich ergens bevindt. Het is vaak heel triest en wij kunnen er nu niet over uitweiden, maar er zijn dus anderen die erop letten. Het komt voor dat men uit pure, zieke angst van geen voorziening gebruik wil maken. Dit betekent nog steeds niet dat men er de facto geen gebruik van maakt en nergens meer geadministreerd is. De in mijn ogen zeer trieste, maar voor sommigen romantische gedachte dat je hier in het luchtledige kunt opgaan als je dit wilt en je gewoon nergens

Dales

meldt, is eigenlijk onuitvoerbaar.

De heer **Krajenbrink** (CDA): In de discussie met de minister van Justitie noemde ik net de casus van iemand die schulden had. Er zou beslag op zijn spullen worden gelegd, maar hij had zich hieraan simpelweg weten te onttrekken door zich te laten uitschrijven en te verdwijnen. Op dat moment was er geen enkel adres meer bekend.

Minister **Dales**: Dat kan niet meer.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Ik dacht het wel, want hij kan zich laten uitschrijven zonder een nieuw adres op te geven.

Minister **Dales**: Ik wil het met liefde nog een keer zeggen. De mogelijkheid om je zo maar ergens te laten uitschrijven, is straks dicht. Eigenlijk kan ik u dus heel goed nieuws melden.

De heer **Willems** (Groen Links): Dan wil ik nog eens mijn principiële vraag aan u voorleggen. Houdt de burger het recht om zich, om welke reden dan ook, te laten uitschrijven, onvindbaar te maken, enige tijd uit de voeten te maken? De werkelijkheid is zo gedifferentieerd en gecompliceerd dat je het nooit 100% waterdicht krijgt met die administratie. U hebt het over een heel klein groepje ernstig zieken, maar ik ken een heleboel veel minder ernstig zieken die er behoefte aan hebben, zich in deze maatschappij heel anders te verplaatsen dan de gemiddelde huisvader of huismoeder met kinderen. Zij hebben toch het recht om zich al of niet aan de administratie te onderwerpen?

Minister **Dales**: Ik kan er niet verschrikkelijk veel meer over zeggen. Het is mij natuurlijk bekend dat mensen het verlangen hebben, zich om welke reden dan ook aan elke administratie te onttrekken.

De heer **Willems** (Groen Links): Het is niet bewust onttrekken, maar zij passen gewoon niet in de regels van de administratie. Zij willen zich niet aan schulden onttrekken of anoniem zijn, maar hebben nu eenmaal een leefpatroon dat niet in de normale administratie past. Zigeuners zijn er een voorbeeld van, maar ook iemand

die tijdelijk op een boot wil wonen en dan even geen adres heeft. Er zijn een heleboel gevallen van mensen die niet in de standaardpakjes passen.

Minister **Dales**: In Nederland op een boot wonen is wel degelijk een adres hebben.

De heer **Willems** (Groen Links): Het wordt niet in elke gemeente als legaal adres geaccepteerd. Toch wonen die mensen op een boot.

Minister **Dales**: U verschuift de discussie op een niet meer hanteerbare wijze.

De heer **Willems** (Groen Links): Nee, ik geef aan dat er een heleboel mensen zijn die zich niet binnen de bestaande regels bewegen. Wij kunnen er een oordeel over hebben, maar ik vind dat wij het recht voor die mensen om dat te doen, veilig moeten stellen. Zij mogen dus niet ertoe gedwongen worden, zich aan de regels van de administratie aan te passen.

Minister **Dales**: Men zal ertoe gehouden zijn, belasting te betalen of ten minste op te geven, zodat beoordeeld kan worden of er betaald moet worden.

De heer **Willems** (Groen Links): Dat is helemaal geen probleem.

Minister **Dales**: Nee, het is geen probleem, maar dan zit men in de administratie, in het gedachte net, waarop overigens reeds tien afnemers zijn aangesloten. Op een ander moment, als wij niet zo onder de tijdsdruk zitten, zal ik gaarne eens met u filosoferen over de mogelijkheid en de principiële wenselijkheid om zich te kunnen onttrekken. Ik meen dat het buiten de werkelijkheid is en ik weet dat het ook nu praktisch buiten de werkelijkheid is. Dit is echter niet het onderwerp van vandaag. Ik heb gezegd dat ik een 100% foutloze administratie niet kan garanderen. Ik heb aangegeven in hoeverre de GBA een verbetering in de adressenkwestie betekenen zal. Die is enorm. Wij hebben daarna verder, ook aan de hand van wat casusposities, eens bedacht of men zich toch nog zou kunnen onttrekken. Nu, ik kan dit niet

voor 100% uitsluiten, maar het is zeer onwaarschijnlijk en in ieder geval kan het niet door zich af te melden bij zijn huidige woonplaats en dan in het niet te verdwijnen. Meer kan ik daar niet over zeggen, behalve dingen die geen nader licht werpen op hoe de zaken zitten.

De heer **Willems** (Groen Links): Maar, voorzitter, mijn punt is dat de werkelijkheid blijkbaar nog creatiever is dan onze fantasie van casusposities en dat dus het systeem, de administratie als zodanig, toch een zekere flexibiliteit, een marge, zal moeten houden, om dingen die er eigenlijk niet in passen, toch te accepteren, opdat betrokkenen op een reguliere manier belastingen voldoen, inwoner zijn, van voorzieningen gebruik maken, enz.

Minister **Dales**: Dat kan dus niet zonder op een passende wijze met de registratie te verkeren en daarin voor te komen.

Ik kan nog wel één ding zeggen, voorzitter. Wat er ook zij van dat in het luchtledige verkeren: dat moet ernstig crimineel zijn, maar weer niet hoogcrimineel, want die zitten allemaal in keurige straten en villa's. Dat weten wij ondertussen ook heel goed. Wij blijven houden dat de burger initiatief moet nemen. De moderne overheidsadministratie en het systeem van afhankelijkheden, zelfs wanneer je kerngezond en flink rijk bent, is van dien aard dat je daar heel geringe mogelijkheden voor hebt. Ik wees er zoëven al op, zij het met wat minder nadruk, dat wij niet overgaan tot het leggen van het initiatief bij de overheid, want dan komen wij – misschien bedoelt de heer Willems dat; dan kunnen wij elkaar heel goed vinden – tot een wijze van gedragen die iets totalitairs heeft. Overigens heb ik vele malen, toen dat nog een entiteit was, met Oost-Europeanen verkeerd en die zeiden altijd: jullie doen het net eender, maar jullie doen het zoveel eleganter.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Voorzitter! Als ik nu de minister zo beluister, dan wordt mij artikel 33, lid 2, een beetje onduidelijk. De minister zegt dat de overheid niets wordt opgedragen en dat de GBA lijdelijk is. Artikel 33 geeft echter toch aan, als iemand zich bij een

gemeente uitschrijft maar zich niet inschrijft bij een nieuwe gemeente, dat dan ambtshalve de gemeente waar het adres nog is...

Minister Dales: Voorzitter! Ik begrijp dat dit een grote moeilijkheid is, maar ik heb een- en andermaal gezegd dat dit nu juist niet meer kan. Je kunt je niet uitschrijven en vervolgens niet inschrijven. Je kunt je inschrijven en daarna wordt de gemeente van herkomst bericht dat er een bonafide nieuw adres is en dan wordt daarnaar gehandeld. Ik kan het niet duidelijker zeggen. Ik kan met die voortdurende lust om te opperen dat dit toch zou kunnen, wel leven, maar ik kan er niets nieuws meer over zeggen. Dat wordt een heel moeilijke discussie.

De voorzitter: Ik geloof dat dit onderwerp nu uitvoerig is bediscussieerd. Ik weet dat mevrouw Scheltema zich nu als laatste in de interruptierij heeft gevoegd, maar dat zal, ook gelet op wat de minister zegt, niet veel meer duidelijkheid geven. Ik stel voor dat de minister haar beantwoording vervolgt en dat de Kamer er in tweede termijn op terugkomt.

Minister Dales: De heer Krajenbrink heeft zich afgevraagd of in artikel 52 de aanduiding "zo spoedig mogelijk" kan worden vervangen door een termijn van bijvoorbeeld een maand. De ingeschrevene wordt in dat artikel verplicht, de feiten betreffende zijn burgerlijke staat en nationaliteit die zich buiten Nederland hebben voorgedaan, "zo spoedig mogelijk" aan het gemeentebestuur te melden. Die woorden zijn zo gekozen en zo opgenomen, omdat de gevallen die door artikel 52 worden bestreken, zeer divers zijn. Een ingeschrevene kan in een ver land een huwelijk sluiten en vervolgens een huwelijksreis maken van enkele maanden. In dat geval is het niet best mogelijk om binnen een maand het feit van het buitenlandse huwelijk ter kennis te brengen van het verantwoordelijk gemeentebestuur, met bijvoeging van een afschrift van een huwelijksakte, zoals dat hoort. De ingeschrevene die anderzijds in Nederland verblijft en een mededeling krijgt van een buitenlandse autoriteit over bijvoorbeeld een naamswijziging, kan dat feit

binnen enkele dagen ter kennis van het gemeentebestuur brengen. Dat zijn nu even twee voorbeelden. De gevallen zijn alle zeer verschillend en ik zie geen goede mogelijkheid om ze onder één noemer te vatten. Bovendien zou dat, als dat al zou kunnen, weinig effect hebben. Degene die namelijk nog over enkele dagen kan gaan denkt: daar heb ik nog tijd voor, maar die vergeet het dan wellicht. En voor degene die niet kan, kan ik in de wet geen bepaling opnemen.

Dan kom ik te spreken over het aspect van de privacy. Ook de heer Krajenbrink heeft gevraagd, op welke wijze de burger inzicht kan krijgen in de verstrekking door de gemeente van zijn gegevens. De ingeschrevene heeft het recht te weten welke gegevens over hem zijn verstrekt en aan welke instantie die zijn verstrekt. Dat recht is in de wet vastgelegd. Het gemeentebestuur kan volstaan met een in algemene termen gestelde mededeling omtrent de verstrekking, tenzij het belang van de verzoeker daardoor onevenredig wordt geschaad. Wij willen dus geen bureaucratie die de burgers schaadt, maar ook geen bureaucratie die veel geld kost en geen nut heeft. Het zal gaan om het juiste evenwicht.

Onder meer net het oog op dit recht van de burger is het gemeentebestuur verplicht, de gegevens over verstrekkingen gedurende één jaar na de verstrekking vast te houden. Daarbij kunnen wij globaal twee soorten verstrekkingen onderscheiden. In de eerste plaats gaat het hierbij om verstrekkingen die eenduidig uit de systematiek van het GBA-stelsel herleidbaar zijn. Van deze verstrekkingen behoeft geen aantekening te worden gehouden. Iedereen kan weten dat zij worden gedaan.

In de tweede plaats is er de protocollering van verstrekkingen die niet eenduidig uit de GBA-systematiek zijn af te leiden. Een afnemer kan bijvoorbeeld in een incidenteel geval vragen om het adres van een ingeschrevene. Van deze verstrekking moet het gemeentebestuur wel aantekening houden. Die aantekening moet over een jaar nog beschikbaar zijn. Over de concrete invulling van de protocolleringsoverplichting zijn afspraken gemaakt met de VNG en de beroepsgroep. Meerdere fracties hebben daarmee

hun instemming betuigd.

Ten slotte kan het gemeentebestuur door middel van advies en voorlichting ook inzicht geven als het gaat om de wijze en de inhoud van de verstrekking van de persoonsgegevens. Natuurlijk is een gewenningsproces nodig nadat de wet is ingevoerd en alles is aangesloten.

Naar aanleiding van de vraag van de fractie van de Partij van de Arbeid over de voorlichting kan ik meedelen, dat in overleg met de VNG voor de burger een voorlichtingsfolder is ontwikkeld. Die folder wordt momenteel beschikbaar gesteld aan gemeenten die een aansluiting krijgen op het GBA-netwerk. De reacties daarop zijn positief.

In de wet wordt een uitzondering gemaakt op het recht van de geregistreerde op kennisgeving van verstrekking omtrent zijn persoon. Deze uitzondering betreft het belang van de veiligheid van de Staat en de opsporing en vervolging van strafbare feiten. De fractie van Groen Links vraagt nu bij amendement of, wanneer die belangen niet meer kunnen worden geschaad, niet als nog mededeling van zodanige verstrekkingen kan worden gedaan. Tevens vraagt zij of die verstrekking niet zonder meer moeten worden geprotocolleerd. Dat is inderdaad een probleem.

Hieraan ligt een afweging van belangen ten grondslag. Aan de ene kant is er sprake van het belang van de burger en aan de andere kant van het belang van de veiligheidsdiensten en de politie. Die kunnen er bij hun onderzoek groot belang bij hebben dat een ingeschrevene geen kennis neemt van verstrekking van gegevens over zijn persoon. Kennisgeving van de verstrekking zou het onderzoek, waarbij de grootste belangen kunnen meespelen, geheel en al kunnen frustreren. Dat belang heeft nu het zwaarst gewogen. Om elk risico op dit punt te vermijden, is ervoor gekozen om protocollering niet voor te schrijven.

Als er echter niet geprotocolleerd wordt, kunnen ook in een later stadium de gegevens niet alsnog worden verstrekt. In dat verband wijs op de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Ook daarin is een uitzondering op de Wet persoonsregistraties gemaakt. Bij die wetgeving sluiten wij nu dus in dezen aan.

Dan kom ik te spreken over de SILA. Hierbij gaat het om het meest moverende punt in de discussies tot nu toe. Door enkele fracties zijn kritische kanttekeningen gemaakt ten aanzien van artikel 78, lid 2. Mevrouw Scheltema en de heer Wiebenga hebben een amendement ingediend waarin wordt voorgesteld de bepaling uit het wetsvoorstel te schrappen. De indieners van het amendement en ook de heer Willems, motiveren hun afwijzing van artikel 78, lid 2, met de stelling, dat dergelijke verstrekkingen niet zouden passen bij de doelstelling van de GBA.

In artikel 78 is sprake van een aantal bijzondere derden. Zij zijn bijzonder omdat zij een publiek of bijzonder maatschappelijk belang dienen. Zij zijn ook bijzonder omdat zij, in tegenstelling tot gewone derden, onder voorwaarden in aanmerking kunnen komen voor verstrekkingen uit de GBA via het GBA-netwerk. Een van die bijzondere derden is een samenwerkingsverband van kerkgenootschappen of genootschappen op geestelijke grondslag. Ik heb niet horen ontkennen, integendeel, ik heb horen zeggen dat partijen hier in de Kamer vertegenwoordigd daaraan als zodanig een hoge waarde toekennen. Ze nemen in onze samenleving dus inderdaad een bijzondere positie in. Dat is overigens niet de enige reden voor de mogelijkheid van gegevensverstrekking uit de GBA aan een samenwerkingsverband van deze instellingen. Naast een bijzondere positie in de samenleving hebben ze ook al zeer lange tijd een bijzondere positie ten opzichte van de bevolkingsboekhouding en in bepaalde gevallen zelfs een relatie van afhankelijkheid wat de administratie betreft. Het is een historisch gegroeide bijzondere positie.

Nu verwijst de heer Wiebenga naar het beginsel van scheiding tussen kerk en Staat. Hij moet zich herinneren dat, toen ik nog aan de overkant in uw midden mocht zitten, wij op dat punt ook vruchtbaar hebben samengewerkt en dat ik niet geacht kan worden dit niet goed te begrijpen. Dat zal hij ook niet zeggen, maar ik zie absoluut niet in hoe dat beginsel van scheiding tussen kerk en Staat zou kunnen worden doorbroken door de mogelijkheid van gegevensver-

strekking zoals hier bedoeld. Het gaat niet om invloed op en zeggenschap over elkaar. Het gaat inderdaad niet om een van de punten die bij de scheiding tussen kerk en Staat van betekenis waren, dus ik zie dat absoluut niet. Met de nu gekozen regeling is de grens getrokken waarover mevrouw Scheltema sprak: geen aantekening van kerkelijke gezindte op de GBA-persoonslijst – daar zou ik ook niet voor hebben willen kiezen, zeg ik er voor alle duidelijkheid bij – geen bijhouding van ledenadministratie door de overheid, maar een middel om de kerkgenootschappen dat zelf te kunnen laten doen. Het gaat om gegevensverstrekking aan een samenwerkingsverband dat openstaat voor alle kerkgenootschappen en genootschappen op geestelijke grondslag; een samenwerkingsverband waaraan verschillende genootschappen deelnemen, want het is beslist niet de bedoeling dat het computersignaal een indicatie vormt voor de levensovertuiging van de burger. Er wordt een zeer beperkt aantal gegevens verstrekt, zoals vastgelegd in het tweede lid van artikel 78. Ik wijs er nogmaals op dat de burger die de verstrekking van deze gegevens aan het samenwerkingsverband niet wenst deze kan voorkomen of verhinderen, dus de privacy en de zelfstandigheid van de burger zijn absoluut gewaarborgd. Hij heeft bij voorbaat het in artikel 81 van het wetsvoorstel vastgelegde recht om het gemeentebestuur op te dragen, zijn persoonsgegevens voor het samenwerkingsverband geheim te houden. Van dit recht kan hij ook gebruik maken als de gegevensverstrekking al is gestart. Die kan hij dan binnen een maand doen beëindigen. Het is wel duidelijk dat ik het amendement niet onderschrijf.

De heer Wiebenga vroeg wanneer de opbouw van het SILA-bestand gereed is. De SILA meldde vorige maand dat het opbouwproces naar verwachting eind 1993, dus dit jaar zal zijn afgerond. Een beperkte uitloop in 1994 is niet geheel uitgesloten, want ongeveer 140 gemeenten moeten hun gegevens nog aan de SILA leveren. Die termijnen liggen echter allemaal heel goed in de rede.

De heer Wiebenga vroeg – ik was er zelf ook benieuwd naar – naar het

werkelijk aantal kerklidmaten. Ik beperk mij bij de beantwoording van deze vraag nadrukkelijk tot het aantal personen dat in het SILA-bestand is opgenomen. Volgens de gegevens van de SILA gaat het momenteel om ongeveer 4 miljoen personen. Mede in antwoord op een vraag van de heer Leerling meld ik voorts dat de SILA mij op 19 januari van dit jaar het volgende heeft laten weten. Ongeveer 3,5 miljoen personen hebben tot nu toe een persoonlijke brief gekregen om bezwaar te kunnen maken tegen registratie bij de SILA. Van de aangeschrevenen heeft 12% bezwaar gemaakt. Voor alle duidelijkheid, het betreft bezwaar tegen opneming in het SILA-bestand. Dat hoeft niet te betekenen beëindiging van het lidmaatschap of enigerlei vorm van deel hebben aan de desbetreffende kerkelijke instantie.

De heer **Wiebenga** (VVD): Ik kom nog even terug op die 4 miljoen kerklidmaten. Het gaat daarbij natuurlijk niet om 4 miljoen uit 15 miljoen, want nog niet alle mensen zijn geregistreerd.

Minister **Dales**: Ik heb al aangegeven dat nog niet alle gegevens zijn verwerkt.

De heer **Wiebenga** (VVD): Er staan nu 4 miljoen mensen via de SILA geregistreerd als kerklid, maar nog niet de gehele bevolking is door de SILA-molen gegaan. Welk deel van de bevolking is inmiddels geregistreerd?

Minister **Dales**: Ongeveer 140 gemeenten moeten hun gegevens nog aan de SILA leveren. Ik ga ervan uit dat degenen die daar nog uitkomen, thans nog niet door de SILA zijn aangemeld. Er komt dus nog een uitbreiding. Ik kan daarover nu niet preciezer zijn.

De heer **Krajenbrink** (CDA): De gegevens die de minister nu verschaft, zijn globaal. Dat zijn de mensen die bij de SILA-kerken betrokken zijn. Daarnaast zijn er nog mensen lid van andere kerkgenootschappen. Dat is toch niet niks! Wij spreken over een groot deel van onze bevolking. Er vinden vele activiteiten plaats, waarvan sommige in de loop van dit jaar worden afgerond. Ik

vind het aantal nogal indrukwekkend. Ik vraag mevrouw Scheltema of zij nog de neiging heeft, haar amendement overeind te houden.

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Er zijn inmiddels 4 miljoen mensen die hebben aangegeven dat zij niet uit het bestand willen.

De heer **Wiebenga** (VVD): Ik vind het een schokkend en onthutsend laag getal. Ik beseft dat er nog 140 gemeenten volgen, maar ik had inmiddels het dubbele aantal verwacht. Ik vind dit een onthullend gegeven.

Minister **Dales**: Het lijkt mij niet aan de orde dat wij beoordelen of iets veel of weinig is. Er is een feitelijkheid gegeven. Uit de 140 gemeenten zullen ook nog wel de nodige mensen komen. 12% van de mensen willen uit het SILA-bestand.

De **voorzitter**: Wij kunnen in dit interruptiedebat het getal niet veranderen. Als de Kamer er behoefte aan heeft, kan er in tweede termijn op worden teruggekomen. Het woord is aan de minister.

Minister **Dales**: Er ontstond verwarring over de deelname van de gereformeerde kerken synodaal aan de SILA. In de opbouwfase nemen deze kerken, met meer dan 700.000 leden, deel aan de SILA. Formeel hebben ze zich echter nog niet vastgelegd voor de fase na de opbouw, maar dat geldt voor andere kerkgenootschappen ook.

Mevrouw Scheltema heeft gevraagd waarom aan de SILA het Sofi-nummer moet worden verstrekt. Onder punt 3 van de toelichting bij de derde nota van wijziging is uitdrukkelijk aangegeven, dat het Sofi-nummer niet aan het samenwerkingsverband wordt verstrekt. Mevrouw Achttienribbe vroeg wanneer de Kamer de financiële afrekening met de SILA tegemoet kan zien. Toen in 1987 15,5 mln. aan de SILA werd toegekend voor de opbouw van een ledenadministratie, is bepaald dat de SILA verantwoordelijk zou moeten afleggen onder overlegging van een accountantsverklaring over de besteding van dit bedrag. Dat is door de SILA ook steeds gedaan. Naar aanleiding van de in 1992 overgelegde cijfers

heb ik geconcludeerd, dat in 1993 de SILA naar alle verwachting haar budget aan de opbouw zal hebben besteed. Dat ligt heel goed in de termijnen.

Mevrouw Achttienribbe wil graag weten, hoe de SILA voorlichting heeft gegeven aan de betrokken burgers. In mijn algemene betoog over de SILA ben ik daar zojuist op ingegaan, met die 3,5 miljoen brieven. Daaraan wil ik nog toevoegen dat naast de zojuist genoemde gerichte informatie aan de burger, door de SILA ook enige honderden voorlichtingsbijeenkomsten zijn georganiseerd en folders onder kerkleden zijn verspreid.

Ik ga verder met het CBG. Het verheugt mij dat de geachte afgevaardigden van de fracties van SGP, RPF, CDA en Partij van de Arbeid er geen bezwaar in zien om artikel 78, derde lid, uit te breiden met het Centraal bureau voor de genealogie. De heer Krajenbrink vroeg in dit verband wel, welke criteria worden aangehouden en, of en, in hoeverre dit als een precedent moet worden beschouwd. Ik wijs erop dat het CBG een zeer bijzondere positie inneemt. Al vanaf 1949 worden persoonskaarten na het overlijden via het Centraal bureau voor de statistiek naar het CBG gezonden. Na inwerkingtreding van de Wet GBA kan deze wijze van gegevensverstrekking niet langer plaatsvinden. De persoonskaarten verdwijnen immers, en de nieuwe persoonslijsten blijven achter bij de gemeenten. Om de taakvervulling van het CBG te continueren, ben ik op grond van het verzoek van de minister van WVC voornemens, ook het CBG als bijzondere derde aan te wijzen. Ik zie dat als enige reële en praktische mogelijkheid, om de taakvervulling van het CBG, die op zichzelf op geen enkele wijze ter discussie staat, te kunnen continueren. Aan deze uitbreiding liggen nog drie argumenten ten grondslag:

- continuering van de historische gegevensverstrekking, die al vanaf 1949 plaatsvindt;
- de specifieke functie van het CBG, die mijns inziens niet ter discussie staat, of in het kader van deze wet zou moeten staan;
- de praktische en bestuurlijke bezwaren tegen mogelijke andere oplossingen.

Deze argumenten overziende kan moeilijk worden gesproken over criteria, die ook op andere mogelijke gevallen van toepassing zouden kunnen zijn, of over een precedentwerking naar andere gevallen. De uitbreiding van artikel 78 in dit geval is een specifieke keuze in een bijzondere situatie, en ik stel mij voor dat bij nota van wijziging op de aanpassingswet aan de Kamer voor te leggen.

Ik kom toe aan de gegevensverstrekking van derden. De fractie van D66 heeft problemen, met name op grond van artikel 79. Het gaat daarbij met name om de mogelijkheid van verstrekkingen aan commerciële instellingen door de gemeenten. In een amendement stelt de D66-fractie voor, de verstrekking op grond van artikel 79 te beperken tot personen en instellingen met een publieke taak. Ik zie niet zozeer het bezwaar...

Mevrouw **Scheltema-de Nie** (D66): Misschien is het u ontgaan, maar er is een gewijzigd amendement (op stuk nr. 29) ingediend, waarin het begrip publieke taak, mede naar aanleiding van de discussie die in eerste termijn heeft plaatsgevonden, in overleg met de heer Van den Berg is gewijzigd in de formulering dat verstrekking mag plaatsvinden als dat in het algemeen belang aangevoelen moet worden geacht. Ik zal de tekst even voorlezen.

Minister **Dales**: Ik geef er de voorkeur aan om daar in tweede termijn op te reageren.

De **voorzitter**: Dat is duidelijk. U kunt uw betoog vervolgen.

Minister **Dales**: Dan het amendement van de fracties van D66 en de SGP om WGR-organen de mogelijkheid te bieden om als binnengemeentelijke afnemer op te treden. Met het oog op beide doelstellingen van de Wet GBA zijn de verstrekkingen aan buitengemeentelijke afnemers stringent genormeerd. Voor binnengemeentelijke verstrekkingen geldt dat gemeenten zelf kunnen bepalen op welke wijze zij welke gegevens aan wie en onder welke voorwaarden verstrekken. Dit vloeit voort uit het beginsel van decentraal informatiebeheer. Met het oog hierop gelden

als binnengemeentelijke afnemer alleen die onderdelen van de gemeentelijke organisatie waarover het gemeentebestuur volledige zeggenschap heeft, onderdelen van de gemeentelijke organisatie dus. Dit is niet het geval bij de gemeenschappelijke regelingen. Voor de bij die regelingen geregelde samenwerkingsverbanden is dat anders, ook als hieraan alle gemeenten deelnemen. Dat is dus het meest gunstige en eenvoudige geval. Dan zijn dat toch buitengemeentelijke afnemers.

Naar mijn opvatting zou aanvaarding van het amendement afbreuk doen aan de doelstellingen van de wet. Het vertroebelt voorts het nu zo heldere onderscheid tussen binnen- en buitengemeentelijke gebruikers, met alle complicaties vandien. Het is ongewenst, zeker nu de discussie over de regiovorming nog verder moet plaatsvinden, zoals de PvdA ook terecht heeft aangegeven. Wij hoeven voor de toekomst niet uit te sluiten dat een discussie alsdan nog zinvol zou kunnen worden, maar dat kunnen wij nu absoluut niet concluderen. Het aanmerken van bij gemeenschappelijke regeling tot stand gebrachte samenwerkingsverbanden als binnengemeentelijke afnemer is overigens voor het desbetreffende samenwerkingsverband lang niet altijd doelmatig. Dat is nog een nader argument. Aan de gemeenschappelijke regeling zullen in veel gevallen gemeenten met verschillende automatiseringssystemen deelnemen, hetgeen betekent dat het samenwerkingsverband over even zovele aansluitingen dient te beschikken. Het GBA-netwerk biedt nu juist de mogelijkheid om met verschillende systemen te communiceren. Het ligt dus veel meer voor de hand dat gebruik wordt gemaakt van het GBA-netwerk. Het niet gebruiken van het netwerk door deze samenwerkingsverbanden bevordert ook niet de doelmatige informatievoorziening in het algemeen. Dat was ook een van de doelstellingen waarover ik het zojuist had. Het doet af aan het uitgangspunt, dat alle overheidsinstanties in beginsel gebruik maken van het netwerk. Juist door een zodanig gebruik van het netwerk kunnen de beoogde voordelen worden behaald. Met de fractie van de PvdA ben ik dan ook

van mening, dat het geen aanbeveling verdient dit amendement aan te nemen. Met meer parlementaire woorden: ik ontraad de aanneming ervan.

De SGP-fractie heeft nog – dat doet zij zelden – een vraag naar de bekende weg gesteld over het als bewerker behandelen van het WGR-orgaan in de nota naar aanleiding van het eindverslag.

Dan het Sofi- en het A-nummer. Daarover zijn door diverse leden vragen gesteld, met name over de integratie van A- en Sofi-nummer. Uit deze vragen blijkt, dat op een aantal punten een nadere toelichting op de nota naar aanleiding van het eindverslag en op de derde nota van wijziging met betrekking tot dit onderwerp nodig is. De integratie van het A-nummer en het Sofi-nummer voor het GBA-stelsel is een ingrijpende wijziging, waarbij de nodige zorgvuldigheid moet worden betracht. Het is alleen beheersbaar, als eerst het Sofi-nummer wordt toegevoegd aan de gemeentelijke bestanden. Alleen op deze wijze kunnen de technische problemen waarop de fractie van het CDA doelt, worden opgevangen. De mogelijkheid is opgehouden om op een later tijdstip alsnog het A-nummer te vervangen door het Sofi-nummer. Ik wijs de fracties van SGP en CDA erop, dat dit wederom een logische ontwerpwijziging vergt, met tijd en kosten vandien. Toevoeging van het Sofi-nummer aan de GBA-gegevens levert wel degelijk de gewenste bijdrage aan een betere fraudebestrijding. Immers, door het opnemen van het Sofi-nummer als identificerend gegeven kunnen instellingen die collectieve voorzieningen verstrekken, de GBA eenvoudig raadplegen door middel van het Sofi-nummer. Of de vervanging in het kader van de fraudebestrijding meerwaarde heeft, moet nog blijken. De fracties van de VVD en het CDA vragen zich af of de integratie van A-nummer en Sofi-nummer niet sneller kan plaatsvinden. Ik zal nogmaals de stappen die gezet moeten worden, uiteenzetten, zodat men begrijpt dat dit in de categorie van "ijzer met handen breken" valt. Het Logisch ontwerp GBA moet worden aangepast, zodat het Sofi-nummer als rubriek kan worden opgenomen in de GBA. Verder

moeten de gemeentelijke systemen aangepast en gecontroleerd worden. Nadat alle gemeentelijke systemen zijn aangepast en goedgekeurd, kan de belastingdienst starten met het leveren van de Sofi-nummers aan de gemeenten. Vervolgens kunnen de gemeenten de Sofi-nummers opnemen bij de gegevens over een persoon. Op dit moment ben ik in overleg met de minister van Financiën om afspraken te maken over de wijze waarop een en ander zo spoedig mogelijk gerealiseerd kan worden. Dit heeft geen gevolgen voor het tijdstip van inwerking-treding.

De leden van de D66-fractie hebben gevraagd waarom het Sofi-nummer bij de gerelateerden moet worden opgenomen. Deze mogelijkheid is opgenomen met het oog op een eventuele toekomstige vervanging van het A-nummer door het Sofi-nummer. Of van deze mogelijkheid gebruik zal worden gemaakt, moet gezien worden in het kader van de wijziging van het Logisch ontwerp.

De heer **Willems** (Groen Links): Voorzitter! Er worden nu enkele praktische voorbereidende stappen genomen, maar ik heb begrepen dat de intentie van de regering duidelijk is om de nummers in elkaar te schuiven. Wordt nog een apart debat gevoerd over de consequenties en de risico's hiervan, zoals ik in mijn bijdrage uitdrukkelijk heb gememo-reerd? Of betreft het een verdere technische uitwerking die in de toekomst plaats zal vinden door de wijziging van het Logisch ontwerp en is de Kamer hierbij niet betrokken?

Minister **Dales**: Naar mijn mening kun men dit heel goed zien als een technische uitwerking. Wanneer de Kamer hier echter meer in ziet, is het haar recht om te zeggen dat zij hierover nog wenst te spreken.

De heer **Willems** (Groen Links): De minister vindt het niet vanzelfsprekend dat dit punt, dat verstrek-kende gevolgen heeft voor de beschikbaarheid van het Sofi-nummer en de aan de GBA gekoppelde gegevens, in een debat besproken wordt?

Minister **Dales**: Ik weet niet hoe de heer Willems aan deze conclusie

komt. Als de Kamer hierover wenst te spreken, ben ik altijd op tijd aanwezig geweest om hierover te spreken. Dat is toch geen punt van discussie.

De heer **Willems** (Groen Links): Het gaat mij erom of de minister de toezegging wil doen dat zij, voordat zij tot een wijziging van het Logisch ontwerp overgaat, dit met de Kamer zal bespreken. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren aan de hand van een brief of een petitie, waarin de consequenties uitvoerig uiteengezet worden. Ik vind niet dat het besluit dat wij nu nemen, namelijk dat het Sofi-nummer als nummer in de GBA wordt opgenomen – wat de minister voorstelt als een technische operatie – automatisch betekent dat dit ook tot integratie moet leiden.

Minister **Dales**: Zover zijn wij ook nog niet. Ik vind dit een wat omslachtige discussie. Ik zeg: ik ben uw dienaar; wij moeten het een en ander nog bekijken; de eindbeslissing wordt nog niet genomen. Maar wij kunnen best een moment van vordering vaststellen waarop ik de Kamer bericht geef en de Kamer met mij wil spreken.

De heer **Willems** (Groen Links): Het lijkt niet echt van harte te gaan.

Minister **Dales**: Ik maak hier bezwaar tegen, voorzitter.

De heer **Willems** (Groen Links): Ik zei: het lijkt. Ik kon u nauwelijks verstaan.

Mevrouw **Achtienribbe-Buijs** (PvdA): Voorzitter! Ik heb de minister gevraagd of het onderzoek dat wordt aangekondigd in de derde nota van wijziging, ter bespreking in de Kamer komt. Ik versta haar zo, gehoord dit debat, dat zij dit toezegt.

Minister **Dales**: Natuurlijk.

Het beheer. Nadat het wetsvoorstel GBA in werking is getreden, zullen nog een groot aantal afnemers op het GBA-netwerk moeten worden aangesloten. Pas als die afnemers of in ieder geval het merendeel daarvan zijn aangesloten, zal ook de transformatie van ontwikkelings- en uitvoeringsorganisatie naar beheersorganisatie zijn doorgevoerd. Op dat moment ligt het voor

de hand dat Binnenlandse Zaken een aantal verantwoordelijkheden overdraagt en het beheer op afstand plaatst. Die overdracht zal bij wet plaatsvinden. De Kamer kan daarover dus nog het nodige zeggen.

Over de wijze waarop aan het beheer na de overdracht gestalte wordt gegeven, heeft intensief overleg plaatsgevonden met het GBA-platform. Daarin hebben alle afnemers en de VNG zitting. Dat overleg heeft erin geresulteerd dat onlangs de zogenaamde voorloper van het bestuur van de beheersorganisatie is ingesteld. In die voorloper hebben drie leden namens de gemeenten zitting en drie leden namens de afnemers: een vertegenwoordiging van de pensioenfondsen, van de belastingdienst en van de sociale-zekerheidssector. Met die voorloper van het bestuur bestaat, anders dan de fractie van de VVD veronderstelde, overeenstemming over de wijze van samenwerking tussen Binnenlandse Zaken en de toekomstige beheersorganisatie en over de taken van de beheersorganisatie. Uitgangspunt voor mij was dat de minister over zodanige bevoegdheden moet blijven beschikken dat zij de eindverantwoordelijkheid voor het GBA-stelsel kan dragen.

Vervolgens is in het overleg met de GBA-partners vastgesteld welke taken, gelet op de eindverantwoordelijkheid, bij de minister moeten blijven en welke kunnen worden overgedragen aan een zelfstandige beheersorganisatie. Dat dient glashelder te zijn. Een vraag van andere orde is vervolgens wie met de uitvoering van de taken waarvoor Binnenlandse Zaken de bevoegdheid had, wordt belast. Het is evident dat voor een aantal van die taken de voorbereiding op het ministerie moet plaatsvinden, bijvoorbeeld wijzigingen van wet- en regelgeving. Voor andere taken, bijvoorbeeld de voorbereiding van het ontwerp en van autorisaties, ligt het, gelet op het specialistische karakter van die taken, voor de hand dat deze door de beheersorganisatie worden vervuld. In dat geval is en blijft de minister verantwoordelijk. Om die verantwoordelijkheid te kunnen invullen, zal op het ministerie in ieder geval deskundigheid aanwezig moeten zijn, waarop door diverse leden is gewezen. Ik zal ervoor zorgen dat er voldoende capaciteit

op het departement achterblijft.

Het beheer berust vooralsnog bij de minister van Binnenlandse Zaken. Dit betekent overigens niet, zoals de RPF-fractie lijkt te veronderstellen, dat men op centraal niveau toegang heeft tot alle gemeentelijke bestanden.

De fractie van de PvdA vroeg naar mogelijkheden om het GBA-netwerk ook voor andere toepassingen te gebruiken. Daarmee is bij de ontwikkeling van het netwerk van meet af aan rekening gehouden. Inmiddels is een onderzoek naar de mogelijkheden van medegebruik van het GBA-netwerk gestart. De VNG heeft zitting in de begeleidingsgroep.

De kosten. Ik heb kennis genomen van het TNO-rapport en van de publiciteit daarover. Ik heb daarin geen aanleiding gevonden tot opwinding. De onderzoekers hebben niet de eerder bij de start van het onderzoek gemaakte kostenramingen van Binnenlandse Zaken van 62 mln. en van de VNG van 69 mln. als uitgangspunt genomen. Zij hebben niet op basis van die berekeningen een onderzoek gedaan naar de kosten. De heer Schutte veronderstelde dat al. Hij had dus gelijk. Men heeft los van eerdere berekeningen een inventarisatie gemaakt van de kosten bij tien gemeenten. Dat bedrag is vervolgens geëxtrapoleerd. Ik heb dan ook bedenkingen tegen de waarde van de gepresenteerde cijfers. Zij zijn zeker niet hard en zeker niet maatgevend. Conclusies dat de invoering van de GBA 250 mln. meer zou hebben gekost en dat de GBA vijf maal zo duur is als werd verondersteld, kunnen daarom mijns inziens niet aan het rapport worden verbonden. Ik heb dit de VNG ook al meegedeeld toen mij het rapport in concept werd voorgelegd. Als ik mij niet zeer vergis, heb ik een persbericht van de VNG gezien met de mededeling dat een en ander beduidend daalde.

Wat heeft de invoering van de GBA dan wel gekost? Ik wijs er met nadruk op dat de gemeenten zelf de verantwoordelijkheid dragen voor de gemeentelijke uitgaven in verband met de invoering van de GBA. Het exacte antwoord op de vraag hoe hoog die uitgaven zijn geweest, moet ik de Kamer schuldig blijven omdat de hoogte van de kosten per gemeente aanzienlijk verschillen. Er zijn namelijk een drietal factoren bepalend.

In de eerste plaats verschilt de startsituatie per gemeente sterk. De mate waarin een gemeente al geautomatiseerd was op het moment dat werd gestart met de GBA bepaalt in hoge mate de omvang en de kosten van de conversiewerkzaamheden.

In de tweede plaats is de prijs die een gemeente moet betalen voor het aangeschafte GBA-systeem onder meer afhankelijk van de toeters en bellen van het systeem. Sommige gemeenten hebben veel meer mogelijkheden willen aanschaffen dan andere. De gebruikersvriendelijkheid en de snelheid van het systeem zijn factoren die de prijs van datgene wat zij hebben aangeschaft sterk beïnvloeden.

In de derde plaats bepaalt de mate waarin het GBA-systeem wordt gebruikt in hoge mate de kosten per gemeente. Als van het GBA-systeem ook voor andere doeleinden gebruik wordt gemaakt, bijvoorbeeld voor persoonsgegevens bij de sociale dienst of voor onroerend-goedbelasting, dan leidt dit tot hogere kosten. Ik heb zoëven al uitgelegd dat gemeenten zelf bepalen welke kosten zij willen maken.

Bovendien is het zo dat deze drie factoren niet in één richting wijzen. Met andere woorden, als alle factoren niet zo gunstig zijn en wij de kosten bij elkaar optellen, behoeft dit niet extra nadelig te zijn. Je kunt evenmin stellen dat hoe groter het inwonertal is van een gemeente, des te meer deze gemeente al geautomatiseerd zal zijn bij de start van het GBA-project, of dat het systeem dat is aangeschaft geavanceerder zal zijn naarmate meer gebruik van de GBA zal worden gemaakt, onder andere door de gemeentelijke instanties. Al deze factoren zijn zelfstandig. Zij kunnen elkaar onderscheidenlijk en wisselend beïnvloeden. Dus kan ik geen algemeen geldende uitspraak over "de" kosten per gemeente doen.

De kosten voor het Rijk bestaan uit de kosten die zijn gemaakt voor het project en uit de bijdragen aan de conversiekosten voor gemeenten. Daarnaast bestaan zij uit de kosten die iedere rijksafnemer heeft gemaakt voor aansluiting op het GBA-netwerk. Deze laatste kosten laat ik buiten beschouwing.

De projectkosten en de conversie-

kosten bedragen te zamen 115 mln. Laatstelijk is door het kabinet in 1990 daarvan 36,6 mln. ter beschikking van het project gesteld. Besteding van het projectbudget geschiedt binnen de ramingen. In het kader van de begroting voor het ministerie van Binnenlandse Zaken wordt ieder jaar verantwoording afgelegd en goedkeuring verkregen.

Zoals ik al in de nota naar aanleiding van het eindverslag mededeelde, ga ik ervan uit dat onvoorziene omstandigheden daar gelaten het project binnen het beschikbaar gestelde budget kan worden afgerond. Daaraan doet de uitloop van het plan niets af. Ik antwoord dit op vragen van de fractie van de VVD.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Moet ik uit dit antwoord in combinatie met het antwoord op de planning constateren dat uiterlijk in de begroting voor 1994 de dekking voor de kosten van conversie en van het project rond moet zijn?

Minister **Dales**: Ja, zelf trek ik deze conclusie ook. Dat kan gewoon niet anders gezien worden.

De heer **Schutte** (GPV): Wij zien met belangstelling de begroting voor 1994 tegemoet.

Minister **Dales**: Zeker. Als de stand van zaken anders is, zal ik dat de Kamer correct en duidelijk mededelen.

De heer **Wiebenga** (VVD): Voorzitter! Ik neem kennis van de verwachting van de minister dat er tot de definitieve invoering van het systeem geen meerkosten zullen zijn. Waaraan ontleent zij die verwachting?

Minister **Dales**: Ik heb gezegd: bijzondere omstandigheden daar gelaten. Voor zover de marktelementen mede prijsbepalend zijn en de markt zeer sterk wisselt – dat laatste hebben wij absoluut niet in de hand – kunnen er afwijkingen optreden. Ik heb niet gegarandeerd dat er geen wijzigingen zullen zijn. Ik veronderstel dat bij ongeveer gelijkblijvende omstandigheden wij erin zullen slagen het project binnen het budget af te ronden.

Al met al zie ik geen aanleiding, de

Algemene Rekenkamer te verzoeken, een onderzoek in te stellen naar de kosten voor de GBA die het Rijk heeft gemaakt. De Rekenkamer oefent natuurlijk wel de normale controle op de uitgaven uit.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Ik deel het standpunt van de minister. Is zij nog van plan te spreken over de kosten van wijziging van het Logisch ontwerp? Of is hiermee het onderwerp afgerond?

Minister **Dales**: Ik heb het onderwerp nog niet geheel afgerond.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Wanneer er sprake is van wijzigingen in het Logisch ontwerp, dan brengt dat nogal wat kosten mee, ook voor de gemeenten. Wie gaan die kosten betalen? Bij de gemeenten leefde de gedachte, dat degene die daarbij belang heeft en het initiatief heeft genomen, de kosten dient te betalen. Moet een goede formule hiervoor niet wettelijk worden vastgelegd?

Mevrouw **Achttienribbe-Buijs** (PvdA): Ik voeg eraan toe, dat de PvdA op dit punt een voorstel heeft gedaan. Kan de minister daarop reageren?

Minister **Dales**: De uitgaven die de gemeenten voor onder andere de GBA doen, geschieden onder de autonome bevoegdheid van de gemeentebesturen. Inschakeling van de Rekenkamer zou toestemming van de gemeenten vereisen.

Naar aanleiding van de vraag van de fractie van het CDA met betrekking tot de kans, dat de berichtprijs na vijf jaar onevenredig zal stijgen als gevolg van bijvoorbeeld monopolieposities merk ik het volgende op. Ik wil het misverstand recht zetten, dat de berichtprijs maar voor vijf jaar zou vastliggen. Dat is niet het geval. Met de netwerkdienst, de firma GEIS, zijn prijsafspraken gemaakt voor een periode van tien jaar. Na vijf jaar kan een nieuwe, maar alleen een lagere berichtprijs worden vastgesteld. Dat ligt contractueel vast. Voor een monopoliepositie hoeft niet te worden gevreesd. In de eerste plaats is in het contract vastgelegd, dat de netwerkleverancier met betrekking tot het GBA-netwerk in de komende jaren overgaat op zogenaamde open

systemen. Daarmee wordt de afhankelijkheid van de leverancier sterk verkleind. Daarnaast is vastgelegd, dat ook Binnenlandse Zaken bij beëindiging van het contract, bijvoorbeeld na vijf of tien jaar, de door de netwerkleverancier gebruikte apparatuur tegen boekwaarde kan overnemen, zodat Binnenlandse Zaken, als dat nodig zou blijken te zijn, ook zelf de netwerkdienst kan voortzetten.

Door de VVD-fractie is mede naar aanleiding van de vermeende kostenoverschrijding aangegeven dat door wijziging in de voorschriften gemeenten geconfronteerd worden met aanvullende en nieuwe conversieslagen. Die redenering is niet juist. Al vanaf 1990 is bekend, dat de conversie van kindgegevens pas afgerond behoort te zijn op het moment, dat de Wet GBA in werking treedt. Voor die afsluitende conversieslag hebben gemeenten voldoende tijd. In de tweede plaats betreft het alleen kinderen die geboren zijn na 1966, hetgeen een grote beperking inhoudt van de uit te voeren conversie. Ter zake van de vreemdelingen en kerkelijke gezindte is geen sprake van een conversie. Het brengt geen nadere kosten met zich.

De heer **Wiebenga** (VVD): De kindgegevens vanaf 1966 moeten worden geconverteerd. De vreemdelingengegevens worden erin geconverteerd. Dat is toch zo? Straks moet het Sofi-nummer erin worden geconverteerd. Dat is nogal wat. Dat kan toch niet gratis?

Minister **Dales**: Ten aanzien van de verblijfsgegevens van vreemdelingen is geen sprake van een conversie, maar van een eerste vulling van de gemeentelijke bestanden. Hetzelfde geldt voor het Sofi-nummer. Wat de vulling van deze gegevens betreft, wordt ernaar gestreefd deze zoveel mogelijk langs automatische weg te doen plaatsvinden. Zo ondersteunt de belastingdienst de vulling van Sofi-nummers en het vreemdelingenadministratiesysteem de vulling van verblijfstitels.

Met betrekking tot de verwijdering van de aantekening kerkelijke gezindte kan ook niet worden gesproken over een conversieslag aangezien deze verwijdering geheel automatisch geschiedt. Voorts

verwijzen de fracties van CDA en VVD naar de in de memorie van antwoord genoemde uitgaven waarvoor nog geen financiële dekking aanwezig is. Voorzitter! In de nota naar aanleiding van het eindverslag heb ik al meegedeeld dat deze uitgaven binnen de begroting van het departement van Binnenlandse Zaken zullen worden opgevangen.

De fractie van de PvdA informeert naar de financiële regeling met betrekking tot het transport van GBA-berichten via een ander medium dan het netwerk. De fractie van D66 heeft hierover op basis van de brief van de VNG een amendement ingediend. Voorzitter! Het wetsvoorstel kent als uitgangspunt dat de verstrekking van gegevens door de gemeenten aan afnemers kosteloos is. Dat is ook nu het geval. Voor gebruik en instandhouding van het netwerk betalen partijen een vergoeding aan de netwerkbeheerder, voornamelijk Binnenlandse Zaken. Voor andere soorten van verstrekkingwijze geldt dit niet. Men denke hierbij aan tapes, diskettes enz. De fractie van D66 stelt nu voor dat afnemers de gemeente een vergoeding moeten geven voor de kosten die samenhangen met dergelijke gegevens. Ik vind dat niet zo gek, voorzitter, maar moeten wij dit nu allemaal precies gaan regelen? Wanneer men iets bijzonders wil, is het toch doodnormaal dat daar een hogere vergoeding tegenover staat? Ik zie niet in waarom wij hiervoor een amendement nodig zouden hebben. Bovendien vormt dit voorstel een inbreuk op het financieringsstelsel van de bevolkingsboekhouding. Ik voeg hieraan nog toe dat het amendement in technische zin een beetje rammelt. Er wordt in het amendement gesproken over vergoeding van kosten terwijl de toelichting een bijdrage in de transportkosten vermeldt. Dat zijn verschillende zaken. Ook is niet duidelijk om welke kosten het precies gaat en of het alle kosten betreft of alleen extra kosten, of een volledige vergoeding wordt verlangd of een bijdrage daarin.

Mevrouw **Scheltema-de Nieuwe** (D66): Voorzitter! Ik denk...

De **voorzitter**: Ik verzoek u, uw

opmerking in tweede termijn te maken. U heeft morgenmiddag nog alle gelegenheid om uitvoerig op dit wetsvoorstel terug te komen. De minister vervolgt haar betoog.

Minister **Dales**: Voorzitter! Wat de verrekening van de desbetreffende kosten betreft, wijs ik er nog op dat deze per selectie en afhankelijk van de alternatieve media zeer kunnen verschillen. De omvang van de selectie, de omvang van de gemeente, de complexiteit van de selectie, de door de gemeente gekozen apparatuur enz. spelen hierbij een rol. Aanvaarding van dit amendement heeft absoluut niet mijn verlangen.

De fractie van D66 heeft ook een amendement ingediend in verband met de kosten die gemeenten moeten maken om hun gemeentelijke systemen aan te passen als het Logisch ontwerp wordt gewijzigd. Voorzitter! Tot nu toe hebben alle participanten eigen kosten betaald: de gemeenten de kosten voor de aanpassing van hun systemen en de implementatie daarvan, de afnemers de kosten van de wijziging van hun systemen en Binnenlandse Zaken de invoeringskosten en de kosten van de voorbereiding van een Logisch ontwerp, wijziging, schouwing en toetsing.

Gemeenten spreken nu de wens uit, niet langer alleen de kosten te moeten dragen als zij gehouden zijn, de wijziging van het Logisch ontwerp in hun systemen door te voeren. Voorzitter, dit is een redelijke wens wanneer het gaat om wijzigingen die mede in het belang zijn van andere participanten. In het kader van de tweede versie van het Logisch ontwerp is thans een twintigtal wijzigingen in voorbereiding. Er zijn afspraken gemaakt over de financiering, waarbij het door alle participanten onderschreven uitgangspunt is dat de kosten van aanpassing van de gemeentelijke systemen in beginsel gezamenlijk, dat wil zeggen door Rijk, gemeenten en afnemers, moeten worden gedragen. Hoofdbezwaar tegen het voorgestelde amendement is dan ook dat het het toekomstige overleg tussen de GBA-participanten kan doorkruisen. Wat is de waarde nog van een beheersorgaan waarin alle participanten zitting hebben, wanneer daarin niet het overleg plaatsvindt

Dales

over wijzigingen van het Logisch ontwerp, met andere woorden over de functionaliteit van het stelsel. Dat overleg hoort daar toch bij uitstek thuis. Bij dat overleg hoort ook thuis de beantwoording van de vraag hoe de financiële gevolgen van de onderscheiden wensen worden opgevangen. Ik ben overigens ook van oordeel dat het niet redelijk zou zijn als gemeenten alleen de kosten van wijziging van gemeentelijke systemen behoefden te dragen als anderen daarbij belang hadden. Het is primair aan de betrokken partijen om daarover te spreken. Dat is neergelegd in het dictum van de motie van de fractie van de Partij van de Arbeid, zodat ik die als een ondersteuning van het door mij voorgestane beleid beschouw.

De heer **Wiebenga** (VVD): Welke motie is dat, voorzitter?

Minister **Dales**: Pardon?

De **voorzitter**: De Kamer blijkt die motie niet te kennen.

Minister **Dales**: Heb ik die dan als enige ontvangen? Wel, dan kan mevrouw Achtienribbe dit misschien nog in orde maken. Anders worden mijn woorden van onwaarde.

De **voorzitter**: Het is ook mogelijk dat de motie naar aanleiding van uw antwoord niet meer wordt ingediend.

Minister **Dales**: Natuurlijk, ik wilde ook alleen tijd sparen, want als ik heel precies had willen zijn, zou ik hebben moeten zeggen dat mijn woorden overbodig waren als de motie niet wordt ingediend, omdat de kwestie dan niet meer aan de orde is.

Er staat in de nota naar aanleiding van het eindverslag dat er gewerkt wordt aan een beveiligingsstatuut. Daarin zullen de grote lijnen worden vastgelegd voor hetgeen de rijksoverheid op het gebied van de beveiliging dient te regelen. Het concept daarvan wordt thans door de diverse departementen beoordeeld en het is de bedoeling dat het nieuwe beveiligingsstatuut nog in de loop van dit jaar zal worden vastgesteld, hetgeen een aanscherping van het huidige voorschrift met zich mee zal brengen. Het Logisch ontwerp van de GBA zal dus op dit punt worden aangepast.

De door de fractie van de RPF genoemde gesloten gebruikersgroep staat los van het beveiligingsniveau dat aan de gemeenten wordt opgelegd. Het samenstellen van zo'n groep is erop gericht, te voorkomen dat niet-bevoegden zullen deelnemen aan het verkeer dat op de GBA gericht is.

De heer Leerling heeft nog gevraagd of ik contact heb opgenomen met de PTT in verband met een regeling voor de vernietiging van het netwerk in tijd van nood. Nu heeft dit geen betrekking op de dienst die de PTT levert, want die levert Datanet 1, het transport-medium. Het GBA-netwerk valt onder het noodvernietigingsplan en daarbij gaat het alleen om het gedeelte dat door de leverancier van het netwerk, General Electric Information Systems, wordt verzorgd. Indien dit gedeelte wordt vernietigd, is verspreiding van gegevens in het kader van de GBA verder onmogelijk.

Het onderzoek naar vercijfering, waarnaar de heer Schutte vroeg, heeft enige vertraging opgelopen. Het zal binnenkort worden afgesloten en ik zal de Kamer daarover binnen afzienbare tijd schriftelijke informeren.

De fractie van de Partij van de Arbeid heeft nog gevraagd, voortaan steeds de stand van zaken aan de Kamer bekend te maken. Dit verzoek is heel begrijpelijk en ik stel mij dan ook voor, de Tweede Kamer jaarlijks een voortgangsrapportage te zenden, behoudens specifieke mededelingen waarvan ik al sprak.

Met betrekking tot het voeren van de naam van de echtgenoot door de vrouw wordt er in de GBA aangesloten bij het Burgerlijk Wetboek. De vrouw zal na de huwelijksluiting uitdrukkelijk moeten kiezen, hoe zij door de overheid zal worden aangeschreven, hetzij onder haar eigen naam, hetzij onder de naam van haar echtgenoot, al dan niet gevolgd door haar eigen naam. Ik stel mij voor dat de ambtenaar van de burgerlijke stand bij de huwelijksluiting de nodige voorlichting geeft, want de opmerkingen die hierover gemaakt zijn, snijden natuurlijk wel hout.

In reactie op een opmerking van de RPF wijs ik er nog op, dat bij beide partners de echtgenoot op de persoonslijst wordt vermeld.

De SGP-fractie vraagt om een

uitleg van artikel 74d. Die staat vrij uitvoerig in de memorie van antwoord.

Ook is er gevraagd naar de vestigingsplaats van het vestigingsregister. Onder Binnenlandse Zaken ressorteert momenteel de Rijksinspectie bevolkingsregisters, waar een aantal centrale registers handmatig wordt bijgehouden. Ik heb ze onlangs bezocht. Bij deze inspectie werken zo'n twintig mensen. Na de invoering van de GBA worden deze registers afgesloten. Hiervoor treedt een geautomatiseerd register, het vestigingsregister in de plaats.

De gemeenten Ferwerderadeel en Lelystad hebben een aantal malen van hun interesse voor vestiging van dit register in hun gemeente blijk gegeven, Ferwerderadeel laatstelijk medio 1992. Hun is steeds meegedeeld dat nog geen besluiten ter zake waren genomen. Dit zou gebeuren nadat het functionele ontwerp van het vestigingsregister zou zijn afgekondigd. Dan zouden de eisen voor het vestigingsregister kunnen worden bepaald en zou vastgesteld kunnen worden hoe de nieuwe functies eruit zien. Op basis hiervan zou worden bepaald of de huidige personeelsleden van het schakelregister deze functies kunnen vervullen.

Welnu, het functionele ontwerp is eind 1992 klaar gekomen, dus zeer kort geleden. Op basis hiervan is vastgesteld dat bij het vestigingsregister zeven arbeidsplaatsen ontstaan. Hiervan kunnen er zes, gelet op de aard en het niveau ervan, door de huidige medewerkers worden vervuld. Vervolgens zijn oriënterende gesprekken met de gemeente Den Haag geopend. Den Haag heeft al een aantal uitvoerende taken: het houden van het zogenaamde centrale kiezersregister voor niet-ingezetenen en de inschrijving van in het buitenland opgemaakte akten in de Nederlandse registers van de burgerlijke stand. Gelet op de omvang van de Haagse gemeentelijke organisatie is er voldoende deskundigheid elders in de gemeente aanwezig om zo nodig op terug te vallen. Bij de aangegeven redenen komt de sociale reden dat vestiging in Den Haag voor het personeel dat overgaat, geen wijziging van standplaats betekent.

De heer Wiebenga stelde een

vraag over de automatiseringsbranche. Wij hebben allemaal kunnen zien dat de markt van aanbieders van computerprogramma's de laatste jaren aanzienlijk is verkleind. Ook het aantal leveranciers van de GBA-toepassingsystemen is kleiner geworden. Waren er aan het begin van het project nog dertien leveranciers, momenteel zijn het er nog negen. De laatste jaren is de markt op dit punt stabiel gebleven. De door de heer Wiebenga bedoelde 100 gemeenten die door de laatste sanering zijn getroffen, hebben inmiddels alle een nieuwe GBA-leverancier gekozen. Ik hecht er overigens aan, op te merken dat de aanvankelijke problemen waarmee de leveranciers kampten, overwonnen zijn.

Het wegvallen van een leverancier, zeker als het de grootste is, heeft onmiskenbaar gevolgen voor het tempo van de invoering van de GBA. Zoals de heer Wiebenga al memoreerde, wordt het wegvallen van leveranciers opgevangen door de andere leveranciers, maar het kost wel tijd.

Ik wil nog wat zeggen over enkele overgebleven, nog niet besproken amendementen. De heer Willems stelt voor, het woord regeling in artikel 8 te vervangen door: verordening. Ik wijs erop dat in en krachtens de wet zelf precieze regels worden gesteld omtrent de bijhouding en het gebruik van de basisadministratie. In artikel 8 wordt slechts bedoeld op een regeling waarin wordt vastgesteld hoe in dit kader te voeren beheer door het gemeentebestuur wordt uitgevoerd. Deze regeling dient op grond van artikel 8 ter inzage te worden gelegd. Ik zie geen aanleiding om voor te schrijven dat de gemeenteraad een dergelijke regeling moet vaststellen.

Verder stelt de heer Willems voor, in artikel 76, eerste lid, de woorden "of krachtens" te laten vervallen. Daar voel ik niets voor. Artikel 76 handelt over het binnengemeentelijke gebruik van de basisadministratie. Gegevensverstrekking aan eigen organisatie-onderdelen is een zaak van de gemeente zelf, zoals al een paar maal is opgemerkt.

Er wordt voorts wijziging in artikel 83 voorgesteld. De strekking van dit amendement is, kort gezegd, dat verbeteringen spontaan aan de geregistreerde, de afnemers en

derden worden doorgegeven. Ik wijs erop dat artikel 65 deze verplichting in verband met de geregistreerde al oplegt. Dat element is dus overbodig.

Ten aanzien van afnemers en derden geldt, dat zij die geautoriseerd zijn voor spontane mutatiebetrekking van het desbetreffende gegeven, de verbetering automatisch doorkrijgen. Zo werkt het GBA-stelsel. In andere gevallen is ervoor gekozen de burger zelf te laten bepalen of de verbetering aan de incidentele verzoeker moet worden doorgegeven. Deze constructie dient de doelmatigheid, met name bij het gemeentebestuur, en doet recht aan de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Ik zie dan ook geen aanleiding het amendement te ondersteunen.

Overigens wordt in dit amendement tevens de uitzondering voor wat betreft de veiligheid van de Staat en de opsporing en vervolging van strafbare feiten geschrapt. Ik heb daarover eerder gesproken.

Voorts wordt bij amendement voorgesteld in het tweede lid van artikel 90 de klachtenregeling van artikel 34, derde lid, van de WPR op te nemen. De Registratiekamer heeft vooral een bemiddelende rol en in het wetsvoorstel is ervan afgezien deze procedure in de wet op te nemen, omdat de meeste onderwerpen die mogelijk tot een geschil kunnen leiden, in het wetsvoorstel GBA zeer precies zijn uitgeregeld. Onderwerpen die overblijven, betreffen veelal de burgerlijke staat. Op dat terrein zijn nu juist anderen, zoals de commissie van advies voor zaken betreffende de burgerlijke staat en nationaliteit en ook de rechter, de geëigende instanties en niet de gemeentelijke basisadministratie.

Tot slot stelt de heer Willems in een amendement voor ten aanzien van een aantal AMvB's de voorhangprocedure toe te passen. In het algemeen is het wijs met voorhangprocedures toch terughoudend om te springen. De nadere invulling van de bijzondere en administratieve gegevens die al in de wet zijn genoemd, en de veelal technische uitwerking van de verschillende soorten van systematische gegevensverstrekking beschouw ik niet als onderwerpen waarvoor deze procedure in het leven zou moeten worden geroepen.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: De behandeling van het wetsvoorstel wordt morgenmiddag voortgezet met de tweede termijn van de kant van de Kamer.

De vergadering wordt van 13.07 uur tot 14.00 uur geschorst.

Voorzitter: Deetman

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Regeling van werkzaamheden

De **voorzitter**: Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten, te stellen in handen van:

a. de vaste Commissie voor justitie:
- het wetsvoorstel Herziening van de maatregel van ondertoezichtstelling van minderjarigen (artikelen 254 en volgende van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek) (23003);

b. de vaste Commissie voor sociale zaken en werkgelegenheid:
- het Voorstel van wet van de leden Bolkestein, Rempt-Halmmans de Jongh en Linschoten tot het doen vervallen van artikel 41, tweede lid, van de Wet op de bedrijfsorganisatie (22878).

Op verzoek van de fractie van D66 benoem ik in de enquêtecommissie uitvoeringsorganen sociale verzekeringen het lid Ybema tot plv. lid in plaats van het lid Kohnstamm.

Het woord is aan mevrouw Beckers.

Mevrouw Beckers-de Bruijn (Groen Links): Voorzitter! Gisteren heeft collega Rosenmöller bij de regeling van werkzaamheden de regering om een brief over DAF

gevraagd. Dat gaf hier problemen. In de vaste kamercommissie is hierover daarna gesproken en daarbij is de zaak niet opgelost. Mijn fractie was de enige fractie die op korte termijn een openbaar debat over dit onderwerp wilde. De commissie wil dat openbare debat echter pas voeren als de plannen helemaal rond zijn. De bewindvoerders hebben voor het opstellen van de plannen tot 27 februari de tijd.

Voorzitter! Het lijkt mij het beste om ons verzoek om inlichtingen nu maar in de vorm van een interpellatie te gieten. Ik wil graag motiveren waarom wij volhouden, ondanks de mening van de vaste commissie.

De eerste reden is, dat het hele land het heeft over DAF behalve wij, dat wil zeggen: wij praten daarover alleen in besloten vergaderingen.

De tweede reden is, dat verschillende politici allerlei uitspraken in de media doen. De voorzitter van de vaste kamercommissie, die gisteren hier geen openbaar debat wilde, is vandaag met een groep van acht man uit de Partij van de Arbeid naar Eindhoven. Die zal daar heus zijn mond niet houden. Vanavond mogen wij dus voor de televisie vernemen wat de fractie van de Partij van de Arbeid ervan vindt.

De derde reden is misschien nog wel belangrijker. Minister Andriessen heeft gisteren zelf in de Eerste Kamer opzienbarende uitspraken gedaan over DAF. Hij heeft namelijk gezegd, dat het bedrijf zelfstandig niet kan overleven en dat het over vijf jaar een fusiepartner zal moeten zoeken. Daarmee is hij de bewindvoerders behoorlijk voor de voeten gaan lopen.

Voorzitter! Namens de heer Rosenmöller verzoek ik de Kamer om de bewindslieden van Economische en Sociale Zaken en Werkgelegenheid te mogen interpelleren. Wij zijn niet van plan de bewindvoerders voor de voeten te lopen. Wij willen dat ook de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid bij het debat aanwezig is, omdat wij niet alleen aandacht willen besteden aan de rol van de minister van Economische Zaken in de afgelopen week en aan de vraag welke criteria je zou kunnen hanteren voor het al dan niet geven van overheidssteun, maar de regering ook willen vragen te bekijken of er mogelijkheden zijn om een bijdrage te leveren aan een

sociaal plan voor de werknemers nu de bewindvoerders duidelijk hebben gemaakt dat zij daarvoor geen geld kunnen vinden.

Mevrouw **Doelman-Pel** (CDA): Voorzitter! Als ik hier namens de CDA-fractie zeg, dat wij op dit ogenblik geen behoefte hebben aan een interpellatie, mag uit die woorden niet opgemaakt worden, dat de CDA-fractie niet erkent dat er grote problemen bij DAF zijn en dat de ontwikkeling heel spannend zijn. Dat wij op dit ogenblik geen behoefte hebben aan een interpellatie, stoelt op een aantal redenen.

Een van de redenen is dat minister Andriessen de Kamer heeft toegezegd dat, zodra daar de mogelijkheden voor aanwezig zijn en er vorderingen zijn gemaakt in de onderhandelingen, hij de Kamer zal berichten over de resultaten daarvan.

Een tweede reden is dat gisteren in de vaste Commissie voor economische zaken duidelijk is afgesproken om op dit ogenblik noch in mondeling overleg, noch op een andere manier erover te spreken. Groen Links is inderdaad de enige geweest die zich in die commissievergadering daar tegen heeft verklaard.

Voorts is de CDA-fractie van mening dat het in dit stadium van de onderhandelingen zelfs schadelijk kan worden genoemd om nu een openbaar debat aan te gaan. Op het ogenblik is een delegatie van de Tweede Kamer, waarin naar ik heb begrepen alle partijen vertegenwoordigd zijn, naar Eindhoven om zich nader te oriënteren. Op allerlei manieren zijn partijen betrokken bij deze onderhandelingen en maken zij afwegingen van wat wel en wat niet kan. De CDA-fractie heeft op dit ogenblik geen behoefte aan een interpellatie.

Mevrouw **Rempt-Halman de Jongh** (VVD): Voorzitter! Het is natuurlijk niet gebruikelijk om je tegen een interpellatieverzoek te verzetten, maar de vraag is toch gerechtvaardigd of de Kamer dan wel handelt in het belang van DAF. Daar hebben wij het toch eigenlijk over, hoewel kennelijk allerlei lieden hier en daar in het openbaar hun gemoed luchten.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA):

Voorzitter! De PvdA-fractie kan zich geheel vinden in de argumentatie die mevrouw Doelman net namens de CDA-fractie heeft gegeven.

De heer **Ybema** (D66): Voorzitter! Mijn fractie vraagt zich af of het, gelet op de situatie waarin wij nu zitten, verstandig is om op heel korte termijn dat openhartige debat over DAF te hebben. Wij vragen ons af of dat wel bijdraagt aan de oplossing die daar nodig is. Het heeft dan ook onze voorkeur om toch te handelen in de lijn die gisteren in de vaste Commissie voor economische zaken is afgesproken: eerst de informatie van de minister van Economische Zaken en dan op zo kort mogelijke termijn het plenaire debat, maar dan wel aan de hand van de informatie die beschikbaar is. Vandaar dat wij ons graag in de lijn van de vaste Commissie voor economische zaken willen opstellen.

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (Groen Links): Voorzitter! Gisteren is in de commissie de mogelijkheid besproken, zoals nu ook door de heer Ybema wordt genoemd, van een plenair debat op korte termijn. Het is absoluut onzeker dat de bewindvoerders begin volgende week met een plan komen. Ik heb net de datum van 27 februari genoemd. Tot zolang loopt het boedelkrediet. De ervaring leert dat beslissingen heel vaak pas heel kort daarvoor vallen. Dat zou dus betekenen dat het plenaire debat er niet meer komt voor het krokusreces.

Ik begrijp dat Economische Zaken een brief in de maak heeft die naar de Kamer gaat, met een soort tussenstand. Natuurlijk hebben wij daar niets tegen. Dan kan er opnieuw een mondeling overleg met de minister zijn, maar dat is er voortdurend geweest. Ons probleem is juist dat wij al die besloten mondelinge overleggen nu zouden willen doorbreken en nu eens in de Kamer – daar is alle reden voor – in het openbaar het een en ander over deze zaak willen zeggen, waar iedereen het doet en waar het hele land ervan gonst.

Ik heb grote problemen met de manier waarop en de krampachtigheid waarmee de Kamer dit soort discussies wil voeren. Ik heb net gezegd dat het op geen enkele manier onze bedoeling is om wie dan

voorzitter

ook voor de voeten te lopen of om het bedrijf hoe dan ook schade toe te brengen. Over een aantal dingen kunnen en zouden wij het hier moeten hebben voordat er verder beslissingen door de minister worden genomen. Ik vind dat wij dit podium devalueren, waar wij allerlei podia zoeken en overal dingen zeggen. U zult het vanavond horen: van alle fracties komen er verklaringen en verhalen, terwijl wij het hier laten afweten en niets over die zaken kwijt willen, althans niet in het openbaar.

Mevrouw Doelman heeft geen behoefte aan een interpellatie. Een interpellatie is natuurlijk een debat met een apart karakter. U hoeft daar niet aan mee te doen. Dat zou ik jammer vinden, maar ik zou het ook heel jammer vinden als de Kamer hier een interpellatie zou weigeren aan een fractie. Wij vinden echt dat hier op dit moment een debat over DAF thuishoort, deze week en niet volgende week.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Ik heb een vraag aan mevrouw Beckers. Heb ik goed begrepen dat zij de minister hier naartoe wil halen om precies te horen wat hij van plan is? Wil zij daarover haar oordeel geven? Is het niet beter om te wachten totdat het kabinet echt klaar is met de besluitvorming?

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (Groen Links): Ik heb precies gezegd wat ik wilde. Ik wil meer horen over de volgende drie zaken. Ten eerste de rol van de minister in de afgelopen week. Gisteren heeft de heer Rosenmüller daar al iets over gezegd. Ten tweede wil ik praten over de criteria waarop wel of geen overheidssteun kan worden verleend. Ten derde wil ik praten over de mogelijkheid om bij te dragen aan een sociaal plan voor de werknemers, nu de bewindvoerders hebben gezegd dat zij geen geld kunnen vinden. Ik bestrijd dat wij daarmee het belang van DAF hoe dan ook zouden kunnen schaden. Daar zijn wij met zijn allen veel te zorgvuldig voor.

De heer **Ybema** (D66): De argumenten die door mevrouw Beckers zijn genoemd om op korte termijn dat interpellatiedebat te

houden, worden voor een deel door mijn fractie onderschreven. Het is inderdaad waar dat er de laatste tijd nogal wat publieke politieke uitlatingen zijn gedaan. Dat draagt zeker niet bij aan de sfeer die wij met elkaar zeggen te willen bevorderen om tot een oplossing te komen. Mede gelet op die overwegingen houdt mijn fractie u, voorzitter, voor om de beslissing over een interpellatiedebat niet nu te nemen, maar nog even aan te houden. Misschien kan er morgen een definitieve beslissing over worden genomen.

Mevrouw **Doelman-Pel** (CDA): Ik heb aangegeven dat de CDA-fractie geen behoefte heeft aan een interpellatie. Vervolgens heb ik duidelijk gemaakt waarom dat zo is. Over die argumentatie kunnen wij met elkaar spreken. Ik besef terdege dat een interpellatieverzoek op zichzelf niet iets is wat gemakkelijk wordt afgewezen. Ik heb het verzoek ook niet afgewezen, ik heb slechts gezegd dat wij er geen behoefte aan hebben, dat wij het op het ogenblik niet opportuun vinden om dit debat in de Kamer te voeren.

De minister is bezig met de criteria voor het verlenen van overheidssteun. De Kamer zullen daarover stukken bereiken. Mocht de interpellatie doorgaan, dan kan de CDA-fractie altijd nog overwegen of zij eraan zal deelnemen. Dat is de afweging van de fractie. Dat neemt niet weg dat wij dit tijdstip niet juist vinden. Ik begrijp dat mevrouw Beckers er problemen mee heeft dat elders in het land uitspraken worden gedaan. Ik kan mij dat voorstellen. Dat vereist echter een andere procedure. Daarover kunnen afspraken worden gemaakt. Het kan er daarbij om gaan wie namens wie naar buiten treedt.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Voorzitter! Het is niet gebruikelijk om een interpellatieverzoek te weigeren. Mevrouw Doelman heeft argumenten genoemd waarom het niet verstandig is, op dit moment een openbaar debat in deze Kamer te voeren. Wij ondersteunen die argumenten. Als de fractie van Groen Links persisteert bij haar verzoek, blijven wij van mening dat de belangen van DAF daarmee waarschijnlijk niet gediend zullen zijn. Dat is dan de verantwoordelijkheid die de fractie van Groen

Links in dezen neemt. De minister van Economische Zaken zal daarin bepalen hoever hij kan gaan bij het geven van openheid van zaken, zonder de positie van de overheid te schaden.

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (Groen Links): Voorzitter! Het vragen om een interpellatiedebat maakt ons niet verantwoordelijk voor alle uitlatingen van alle fracties en de minister tijdens dat debat. Wij persisteren bij ons verzoek. Ik heb gewezen op de uitspraken die de minister gisteren in de Eerste Kamer heeft gedaan. Daar is ook nog wel wat over te zeggen.

De **voorzitter**: Ik stel mevrouw Beckers een vraag. Eén ding was mij niet duidelijk, terwijl het voor de besluitvorming relevant is. U zei dat de kans op een openbaar debat vóór het krokusreces gering, zo niet uitgesloten was. Om die reden deed u uw interpellatieverzoek. U heeft ook nog iets anders gezegd, namelijk dat u het debat deze week wenst. In verband met het voorstel dat ik zo wil formuleren, vraag ik u of u bedoelt "voor het krokusreces", of "deze week"?

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (Groen Links): Ik bedoel echt deze week. Ik heb gereageerd op opmerkingen van anderen die zeiden dat er binnenkort nog wel een debat kan komen. Ik acht dat uitgesloten omdat ik de taxatie en alle informatie die ik nu heb...

De **voorzitter**: Ik kreeg enkele minuten geleden de informatie dat ervan wordt uitgegaan dat er uiterlijk maandag een brief komt van de minister van Economische Zaken, van de inhoud waarvan ik uiteraard (nog) niet op de hoogte ben. Daarna is het de vraag, in welke vorm over die brief een gedachtenwisseling zal plaatsvinden. In de commissie? Besloten? Plenair? Dat is een zaak van de commissie respectievelijk de plenaire vergadering. Als dat zo is – ik heb dat nog niet kunnen verifiëren – kan het zijn dat een beslissing over uw interpellatieverzoek enigermate opportuun is. Ik kan dat niet beoordelen, maar ik sluit dat niet uit, als er een brief in aantocht is.

Mevrouw **Beckers-de Bruijn**

voorzitter

(Groen Links): Wij hebben het expres losgemaakt van de brief die op het ministerie in de maak is, en waarvan de commissie, zo heb ik begrepen, gisteren heeft gezegd, daarover een mondeling overleg te zullen voeren. Wij willen graag nu, voordat er definitieve besluiten worden genomen, bijvoorbeeld over overheidssteun of een sociaal plan, daarover praten, ook in iets meer algemene termen. Als ik het heb over criteria, is het goed te bedenken dat wat nu voor DAF wordt gedaan, repercussies kan hebben en een precedent kan scheppen voor andere bedrijven. Ik wil de kans hebben, hier in de Kamer over dat soort zaken te praten voordat we voor voldongen feiten komen te staan. Dat houdt dus een interpellatie, deze week te houden, in.

De **voorzitter**: Uw verzoek is volstrekt helder. Ik wilde alleen een verduidelijking hebben, opdat een ieder zicht kan krijgen op de status van dat interpellatiedebat.

Mevrouw **Doelman-Pel** (CDA): Naar aanleiding van uw mededeling dat er waarschijnlijk uiterlijk maandag een brief van EZ bij de Kamer komt, heb ik nog een vraag aan mevrouw Beckers. In die brief wordt mogelijk kerwijs een aantal gegevens verwoord, zodat we dan beter op dinsdag een inhoudelijk debat kunnen voeren. Op dinsdagmorgen kan de commissie nog even bij elkaar komen, waarna we de zaak zo snel mogelijk plenair kunnen bespreken. Alle partijen zullen daaraan deelnemen.

Mevrouw **Beckers-de Bruijn** (Groen Links): De brieven waarvan tot nu toe sprake was, waren vertrouwelijk, gevolgd door een besloten mondeling overleg, voorzitter. Ik denk dat het ministerie heel goed in staat moet zijn om, als men dat wil, vanavond een brief bij de Kamer te hebben die openbaar is, en dan kunnen we die morgen bij het debat betrekken. Dat lijkt me prima.

De **voorzitter**: Ik stel vast dat mevrouw Beckers blijft bij haar interpellatieverzoek, en dat we daarover dus moeten beslissen. Als we besloten hebben het verzoek in te willigen, is vervolgens een besluit aan de orde over het moment,

waarop die interpellatie kan worden gehouden. Ik wijs de Kamer erop dat het niet gebruikelijk is om verzoeken tot interpellaties af te wijzen, ofschoon dat zeker wel eens gebeurd zal zijn, en dat het instemmen met een interpellatieverzoek nog niet participatie aan het debat inhoudt. Dat zijn zo de regels, opdat men de eigen positie goed beoordele bij de conclusie die men moet trekken.

Mevrouw **Vliegenthart** (PvdA): Voorzitter! Zou het, gezien de informatie die u ons net verstrekte, niet verstandig zijn om de besluitvorming op dit moment even op te houden en morgen een beslissing te nemen, opdat wij ook weten of de brief van het kabinet een openbaar karakter heeft, dan wel vertrouwelijk is, wat de onderwerpen zijn die daarin aan de orde worden gesteld, en of dat de aanleiding kan zijn tot het debat dat mevrouw Beckers wil?

De **voorzitter**: Ik stel de Kamer het volgende voor.

Op dit moment nemen we geen besluit, vanwege het simpele feit dat over het karakter van de brief meer informatie zal moeten worden ingewonnen. Bovendien zijn een aantal collega's die zich met deze zaak bezighouden momenteel elders. We nemen hierover morgenmiddag bij de regeling van werkzaamheden een besluit. De Kamer moet er dus rekening mee houden dat aansluitend aan die regeling een interpellatiedebat zal plaatsvinden, en aansluitend daarop stemmingen. Dat houdt dus in dat de leden allen aanwezig zullen moeten zijn. Voor zover dat mogelijk is, zal ik ervoor zorgen dat de Kamer informatie krijgt over het karakter van de brief.

Ik stel ten slotte voor, gegeven het feit dat een aantal collega's elders is, morgenmiddag te besluiten over de benoeming van een plaatsvervangend griffier. Ik ga ervan uit, dat dan degenen aanwezig zijn, die altijd aanwezig zijn.

Overeenkomstig de voorstellen van de voorzitter wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Algemene regels ter bescherming tegen discriminatie op grond van**

godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat (Algemene wet gelijke behandeling) (22014).

(Zie vergadering van 9 februari 1993.)

De algemene beraadslaging wordt hervat.

□

Minister **Dales**: Voorzitter! Allereerst wil ik de leden van de Kamer danken voor de inbreng in eerste termijn. Ik constateer, dat het wetsvoorstel in deze Kamer heeft geleid tot uitvoerige, grondige en soms ook uiteenlopende beschouwingen. Wel meen ik, dat in alle beschouwingen steun doorklinkt voor het doel van het wetsvoorstel, een effectieve bestrijding van discriminatie in onze samenleving. Het voor dit gebouw geplaatste kunstwerk met daarop de tekst van artikel 1 van onze Grondwet geeft symbolisch het belang van het onderwerp vandaag aan. Verschillende mensen hebben gisteren ook door het raam gewezen. Dat is correct. Daar staat het allemaal. Dit wetsvoorstel is vooral van belang voor de burger. Het biedt de burger een grotere rechtszekerheid bij de bestrijding van discriminatie en het geeft hem een rechtsgang voor zijn vragen over die discriminatie.

Het is voor het kabinet en in het bijzonder ook voor mij persoonlijk een mijlpaal, dit wetsvoorstel vandaag in de Kamer te kunnen verdedigen. Er zijn inderdaad goede en nauwgezette afspraken over gemaakt in het regeerakkoord. Dit wetsvoorstel heeft voor dit kabinet dan ook hoge prioriteit. Het zou heel goed zijn als het wetsvoorstel nog dit jaar tot wet zou kunnen worden verheven. De grotere rechtszekerheid die dit wetsvoorstel de burger biedt, is gelegen in het feit dat het duidelijk maakt welke vormen van direct onderscheid in onze samenleving in ieder geval niet zijn toegestaan. De burger heeft niet alleen tegenover de overheid het recht op de waarborging van het recht op gelijke behandeling, ongeacht zijn godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras,

hetero- of homoseksuele gezindheid of burgerlijke staat. Hij heeft dat recht ook tegenover andere burgers. Ook heeft de burger recht op het in vrijheid belijden van zijn godsdienst en levensovertuiging en op het geven en ontvangen van onderwijs etcetera. De uitoefening van al deze grondrechten kan in de verhouding tussen burgers onderling tot conflicterende belangen leiden. De wetgever heeft bij uitstek de taak om de algemene norm te stellen. Het betreft een materie waarbij de normstelling, de afweging van belangen die de diverse grondrechten beogen te beschermen, niet zonder specifieke wetgeving aan de rechter behoort te worden overgelaten. Ook de instelling van een commissie gelijke behandeling is in het belang van de burger. Met de instelling van deze commissie wordt een belangrijke stap gezet op weg naar betere rechtsbescherming tegen discriminatie. De overheid heeft jegens haar burgers de plicht om een adequate rechtsbescherming tegen discriminatie te bieden. Daarom is in dit wetsvoorstel bijzondere aandacht geschonken aan de handhaving van deze wet.

Het wetsvoorstel kent verschillende mogelijkheden die een betere rechtsbescherming voor de burger beogen te verschaffen. Benadeelden kunnen zich rechtstreeks of via een belangenorganisatie tot de rechter wenden. Met dit wetsvoorstel wordt een gemakkelijk toegankelijke, onafhankelijke commissie ingesteld die belast wordt met het onderzoek en de beoordeling of een bepaalde gedraging in strijd is met de wet.

Ik wil nu graag ingaan op de in eerste termijn gestelde vragen en gemaakte opmerkingen.

De heer **Leerling** (RPF): Voorzitter! De minister kondigt aan dat zij na deze inleiding de vragen gaat beantwoorden. Zou het niet op zijn plaats geweest zijn als het kabinet was ingegaan op de geweldige commotie die in 1981 ontstaan is toen het voorontwerp op tafel kwam en op de kritiek die geuit is op de consequenties van het wetsvoorstel? De minister heeft de ene kant van de medaille laten zien. Kan het kabinet ook zijn zienswijze geven op de kritiek die gegeven is?

Minister **Dales**: Voorzitter! Zoals de

Kamer heeft bemerkt, ben ik nu al een hele tijd aan het spreken. Ik zal dit zo concies mogelijk doen. Er zijn echter nog vier collega's die allen het nodige te zeggen hebben. Ik zou willen verzoeken om het "vragen om meer" niet nu al te starten, want dan komen wij nooit door deze materie heen.

Ik begin met opmerkingen die gemaakt zijn door de heren Van den Berg, Leerling en Schutte over de noodzaak van wetgeving. De heer Krajenbrink merkte op dat hij de noodzaak van de wetgeving ten volle onderschrijft. Vervolgens merkte hij op dat zijn fractie het standpunt van het kabinet onderschrijft dat de overheid in haar streven naar regelgeving op dit terrein terughoudend dient te zijn. De overheid kan weliswaar voorschriften dwingend opleggen, maar zij dient haar grenzen te kennen, niet alleen inzake rechtsverhoudingen tussen overheid en burger, maar zeker ook wanneer het gaat om de verhoudingen tussen burgers onderling.

Grondrechten werken tussen burgers anders. Grondrechten zijn in onderling verband van belang. De vrijheid van burgers om naar eigen subjectieve voorkeuren te beslissen, kan echter haar grens vinden in de rechten van anderen. De wetgever past – de heer Krajenbrink en het kabinet denken hierover gelijkelijk – bescheidenheid. Dit komt tot uitdrukking in een wetsvoorstel dat zich beperkt tot een aantal met name genoemde terreinen en gronden. Discriminatie en achterstelling komen in Nederland voor. Onderzoeken bevestigen dit. Het kabinet getroost zich veel moeite om dit tegen te gaan. De Algemene verklaring tegen rassendiscriminatie, ook door de Kamer gisteren nog gereleveerd, is een van de meest recente voorbeelden. Algemeen geformuleerde anti-discriminatiebepalingen in de Grondwet en in verdragen zijn globaal en abstract. Door de algemene formulering zijn de algemene discriminatieverboden in Grondwet en verdragen in rechtsverhoudingen tussen burgers onderling dus onduidelijk. Dit betekent rechtsonzekerheid. Zij zijn mede onduidelijk omdat tussen burgers onderling ook andere grondrechten van belang zijn, zoals vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, de bescherming van de

persoonlijke levenssfeer en de vrijheid van onderwijs. Tussen burgers onderling, in de zogenaamde horizontale verhoudingen, is een grondrecht nooit rechtstreeks bron van verbintenissen. Doorwerking van grondrechten kan hooguit leiden tot bijvoorbeeld onrechtmatigheid van een bepaalde gedraging. Kortom, voor de burger is niet duidelijk in welke gevallen onderscheid op een bepaalde grond al dan niet discriminatie oplevert. Dit wetsvoorstel schept door concretisering van die algemene normen meer duidelijkheid.

Wetgeving met alleen nadere normstelling betekent nog niet dat discriminatie is uitgebannen. De erkenning van de persoonlijke waardigheid van alle mensen betekent dat de overheid een goede rechtsbescherming moet bieden. De overheid moet de burger mogelijkheden geven om op te komen tegen discriminatie. Het kabinet is er dus van overtuigd dat wetgeving nodig is. In de voorbereiding hebben wij aan de hand van onderzoeken aangetoond dat discriminatie in Nederland voorkomt, dat de bestaande normstelling niet duidelijk of niet duidelijk genoeg is en dat het een taak van de wetgever is om door het stellen van algemene regels meer duidelijkheid te bieden. Wij zijn het derhalve oneens met de opvatting van de heren Leerling, Schutte en Van den Berg, dat deze wetgeving niet noodzakelijk zou zijn.

Het discriminatieverbod is in het wetsvoorstel uitgewerkt in een verbod van onderscheid. Behoudens de in het wetsvoorstel neergelegde uitzonderingen, gaat het dus om een gesloten systeem. Elk direct onderscheid op de vermelde gronden is verboden, behalve wanneer een in de wet zelf vermelde rechtvaardigingsgrond aanwezig is. Vanuit deze opzet van het wetsvoorstel is een definitie van discriminatie dan ook overbodig. Het gesloten systeem geldt niet voor indirect onderscheid. Indirect onderscheid dat objectief gerechtvaardigd is, is niet verboden. Reden is dat de verschijningsvormen van indirect onderscheid niet zijn te overzien. Zij zijn te verschillend en zijn moeilijk in beeld te brengen, zodat het niet mogelijk is om deze vormen van onderscheid in het gesloten systeem op te nemen.

De heren Leerling, Schutte en Van

den Berg hebben bedenkingen geuit tegen het gesloten systeem van verbodsbepalingen en uitzonderingen. De vraag werd gesteld of de wetgever wel alle gevallen waarin direct onderscheid gerechtvaardigd is, kan overzien. Enkele leden waren van mening dat in het wetsvoorstel een algemene uitzondering dient te worden opgenomen voor direct onderscheid dat objectief gerechtvaardigd is. Indien onderscheid is gemaakt en een beroep op de in de wet neergelegde uitzonderingsgronden niet mogelijk is, impliceert dit dat daarvoor geen rechtvaardigingsgrond aanwezig is. Niet valt in te zien op welke wijze een algemene uitzondering iets toevoegt aan de al in het wetsvoorstel opgenomen uitzonderingen. Een algemene uitzondering voor gevallen van direct onderscheid waarin een objectieve rechtvaardigingsgrond aanwezig is, is overbodig. Bovendien zou zo'n vage en open bepaling strijdig zijn met een belangrijke doelstelling van het wetsvoorstel, namelijk het bieden van rechtszekerheid.

In bestaande wetgeving inzake de gelijke behandeling van mannen en vrouwen is evenmin een dergelijke uitzondering gemaakt. Het ontbreken van zo'n algemene uitzondering heeft blijkens de jurisprudentie niet tot problemen geleid. Het gesloten systeem past bij gronden die bij voorbaat als verdacht kunnen worden aangemerkt. Dit betekent dat in het wetsvoorstel een limitatieve opsomming wordt gegeven van de gronden waarop primair geen onderscheid mag worden gemaakt. Met de gronden: godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, hetero- of homoseksuele gerichtheid en burgerlijke staat, is aangesloten bij artikel 1 van de Grondwet. Bij de herziening van de Grondwet zijn de gronden homoseksualiteit en huwelijkse staat nadrukkelijk genoemd.

De heer Schutte stelde de vraag waarom slechts deze gronden door het wetsvoorstel worden bestreken en niet bijvoorbeeld de gronden nationaliteit, leeftijd of gehandicapt zijn.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Komt de minister nog nader terug op de consequentie van het gesloten systeem, of heeft zij die paragraaf nu afgesloten?

Minister **Dales**: Ik ben er nog mee doende.

De heer **Schutte** (GPV): Ik dacht dat u nu over de reikwijdte van de wet sprak en dat beschouw ik als iets anders.

Minister **Dales**: Dat is ook niet hetzelfde, maar ik ben daar nog niet aan toe.

De gronden in het wetsvoorstel hebben voor ons land een grote relevantie. Zij kunnen op de terreinen die het wetsvoorstel bestrijkt bij voorbaat als verdachte criteria worden aangemerkt. Onderscheid op de gronden nationaliteit, leeftijd en handicap levert niet bij voorbaat een vermoeden van discriminatie op. Daarmee wil ik niet gezegd hebben dat discriminatie op deze gronden in onze samenleving niet voorkomt, zeker niet. Het systeem van het wetsvoorstel leent zich echter alleen voor gronden waarvan de uitzondering op het verbod van onderscheid beperkt en te overzien zijn.

Mevrouw Groenman vroeg of wij niet verstrikt zijn geraakt in het gesloten systeem van de wet. Het gesloten systeem is een strak keurslijf. Het biedt geen ruimte voor andere uitzonderingen dan die in de wet zijn opgenomen. Het belang van duidelijkheid en rechtszekerheid voor de burger betreffende de gronden en de terreinen waar het wetsvoorstel op ziet, acht ik dit echter alleszins waard.

Voorzitter! Over de gronden wil ik het volgende zeggen. De eerste is nationaliteit. Onderscheid op grond van nationale afkomst ofwel geboorteland of nationaliteit in etnische zin valt onder direct onderscheid op grond van ras. Indien particulieren direct onderscheid maken naar nationale afkomst, is er dus sprake van direct onderscheid naar ras in de zin van deze wet. Door het Landelijk bureau racismebestrijding is de suggestie gedaan, onderscheid op grond van nationaliteit in staatkundige zin in het wetsvoorstel op te nemen. Mevrouw Kalsbeek, mevrouw Groenman en de heer Krajenbrink verwezen hiernaar. Het Landelijk bureau racismebestrijding beoogt met dit voorstel de bestrijding van rassendiscriminatie en vooral de bewijsvoering gemakkelijker te maken. In de stukken is gesteld dat het expliciet opnemen van nationa-

liteit in het wetsvoorstel voor dit doel niet nodig is. Immers, het wetsvoorstel voorziet daarin door de grond ras. Het begrip ras heeft in dit voorstel de ruime betekenis die nodig is om effectief rassendiscriminatie te verbieden omdat het ook ziet op nationale herkomst.

Ongerechtvaardigd onderscheid door burgers onderling op grond van nationaliteit in staatkundige zin, bijvoorbeeld tussen Nederlanders en niet-Nederlanders, is al door het wetsvoorstel verboden voor zover dit onderscheid niet voortvloeit uit algemeen verbindende voorschriften. Er is dan sprake van indirect onderscheid naar ras. Dit valt onder het verbod van onderscheid in het wetsvoorstel. Daarbij komt dat de grond nationaliteit geen bij voorbaat verdacht criterium is, zoals ras en homo- of heteroseksuele gerichtheid. Het gegeven dat in de Nederlandse wetgeving inclusief de Grondwet dit onderscheid voorkomt, geeft in feite al aan dat dit niet een criterium is dat even verdacht is als andere gronden. Men kan daarbij bijvoorbeeld denken aan de samenstelling van een nationaal voetbalteam, de opvang van vluchtelingen of het in tal van sectoren voorkomende onderscheid tussen EG-onderdanen en de zogenaamde derdelanders. Ook kunnen regels van internationaal recht doorwerken in verhoudingen tussen burgers onderling.

Met het wetsvoorstel is primair aansluiting gezocht bij artikel 1 van de Grondwet. Nationaliteit wordt niet in artikel 1 van de Grondwet genoemd. Sterker nog, in artikel 2 van de Grondwet wordt de basis gelegd voor wetgeving waarin onderscheid naar nationaliteit wordt gemaakt. Verder worden veel grondrechten in de Grondwet slechts toegekend aan Nederlanders. Uit de grondwetgeschiedenis blijkt ook niet dat de grondwetgever destijds in verband met artikel 1 de grond nationaliteit op één lijn heeft willen stellen met andere gronden.

Het voorstel ziet op het handelen van overheidsinstellingen en burgers onderling. Overheidsinstellingen maken in de uitvoering van beleid en regelgeving onderscheid naar nationaliteit in staatkundige zin zonder dat dit ongerechtvaardigd ongelijke behandeling oplevert. Dat moet niet verboden worden. Opneming van de

grond nationaliteit in het wetsvoorstel zou betekenen dat in de wet een uitzondering moet worden gemaakt voor onderscheid in staatkundige zin door overheden en voor burgers, indien dit onderscheid is gebaseerd op algemeen verbindende voorschriften.

Het gesloten systeem van de wet vereist daarnaast dat er een compleet beeld bestaat van de gevallen waarin een uitzondering moet worden gemaakt, omdat een onderscheid objectief gerechtvaardigd is. Niemand zal betwisten, dat een instelling die zich richt op immateriële hulpverlening aan oorlogsslachtoffers, geen hulpverleners aanneemt, die de nationaliteit bezitten van de veroorzakers van het oorlogsgeweld. Hier is sprake van een functionele eis, die geen ongerechtvaardigd onderscheid oplevert. Dit voorbeeld toont aan, dat het voor gronden die niet bij voorbaat verdacht zijn, een moeilijke opgave is om alle uitzonderingen te voorzien. Niet alle mogelijke denkbare gevallen kunnen wij nu reeds voorzien. Daarom heb ik een zekere aarzeling ten aanzien van het expliciet opnemen van de grond nationaliteit in de wet. Wel heb ik oog voor de argumenten, dat de bewijsvoering omslachtig is, indien een onderscheid naar nationaliteit tussen burgers wordt gemaakt, met als beoogd gevolg vreemdelingen of bepaalde groepen vreemdelingen feitelijk uit te sluiten. Indien de grond nationaliteit in het wetsvoorstel expliciet zou worden opgenomen, zou in ieder geval een uitzondering moeten worden gemaakt voor de gevallen, waarin nationaliteit bepalend is, voor de gevallen, waarin dit onderscheid gebaseerd is op algemeen verbindende voorschriften en voor internationaal recht.

Mevrouw **Groenman** (D66): De minister zegt, dat de nationaliteit beter niet kan worden opgenomen. Vervolgens zegt zij, dat zij aarzelingen heeft om het in de wet op te nemen. Wat vindt de minister nu?

Minister **Dales**: Mijn betoog is duidelijk. Ik geef aan, de interventie van mevrouw Groenman wel te hebben verstaan. Ik wijs die niet als belachelijk af.

Mevrouw **Groenman** (D66): Zo versta ik u ook niet.

Minister **Dales**: Ik wil het toch nadrukkelijk zeggen. Ik geef aan, daarbij grote aarzelingen te hebben. Ik kom op dit moment niet tot een categorische afwijzing, waardoor de discussie feitelijk is gesloten. Het lijkt mij een benadering, die in de discussie niet misplaatst is.

Mevrouw **Groenman** (D66): Ik had liever gehad, dat de minister het categorisch bleef afwijzen. Ik heb in eerste termijn al gezegd, dat het een valide redenering is. De minister komt anders met de grond handicap in de knoei. Daarover heb ik wel een uitgesproken mening. Er ligt op dat punt ook een amendement. Als je aarzelt bij nationaliteit, moet je op z'n minst ook aarzelen bij handicap.

Minister **Dales**: Ik kom over de handicap nog te spreken. Ik heb adequaat gesproken over de nationaliteit. Of dat de tevredenheid van mevrouw Groenman heeft, verneem ik nog wel.

Mevrouw **Kalsbeek-Jasperse** (PvdA): Als ik het goed versta, zegt de minister dat ter zake van de grond nationaliteit niet op voorhand kan worden gezegd, dat het discriminatie in de hand werkt. Er zijn vele gerechtvaardigde onderscheiden. Vele liggen overigens vast in wetgeving. Ook de algemeen verbindende voorschriften moeten erbij worden betrokken. Ik denk ook aan de nationale voetbalteams en de hulpverleningssfeer. Dat is het ongeveer. Als je die uitzondert, dan moet het kunnen.

Minister **Dales**: Nee. Het zijn twee voorbeelden, die nog aangevuld kunnen worden. Dat is nu juist het probleem. Je kunt er niet aanstonds zeker van zijn, dat je die uitzonderingen op een rij kunt zetten.

De heer **Schutte** (GPV): De minister zegt nu, dat als het gaat om nationaliteit, niet bij voorbaat kan worden aangegeven, of geen uitzonderingen gemaakt moeten worden. De kern van mijn verhaal tegen het gesloten systeem is, dat het niet alleen geldt bij nationaliteit, maar ook bij een aantal andere gronden. Je kunt niet voor nu en voor de toekomst en voor alle plaatsen zeker weten, dat er

geen gerechtvaardigde uitzonderingen zullen zijn. In de benadering van de minister is de conclusie: sorry, het is niet in de wet voorzien als een uitzondering en dus is het verboden. Misschien denk je wel in je hart, dat er in het concrete geval niets op tegen is. Het systeem van de wet is nu eenmaal, dat het niet mag. Als er een procedure komt, zal een negatief oordeel uitgesproken moeten worden.

Minister **Dales**: Zo heb ik het ook gezegd.

De heer **Schutte** (GPV): Hoewel de minister niet kan overzien of bij een aantal discriminatiegronden in de wet alle uitzonderingen zijn ondervangen, accepteert zij toch, dat er situaties kunnen voorkomen – ik heb een voorbeeld genoemd – waarin wordt gezegd: sorry, u bent fout om de simpele reden, dat het niet is voorzien.

Minister **Dales**: Dat is wat kort door de bocht, maar zo kun je het wel zeggen. Het punt is dat ik zojuist uitsluitend sprak over nationaliteit en niet over allerlei andere zaken. Het is niet uitgesloten dat niet alleen aan het criterium nationaliteit het euvel kleeft dat ik zojuist uitvoerig heb beschreven. Op grond van dat euvel heeft het mijn voorkeur niet om dit op te nemen. Overigens heeft u het natuurlijk goed verstaan. Ik zeg aan het eind van de bedoelde passage dat, als men het toch wil overwegen, men het op een bepaalde manier zou moeten doen. Daarmee heb ik mijn voorkeur niet aangegeven en ook niet weggegeven. Ik heb de discussie hierover nog niet willen afsluiten.

De heer **Schutte** (GPV): Dat brengt mij nu juist bij de volgende vraag: op grond waarvan bent u ervan overtuigd dat er met betrekking tot de discriminatiegronden die nu binnen de reikwijdte van het wetsvoorstel vallen, niet behoeft te worden gevreesd dat te zijner tijd een situatie wordt ontdekt die bij deze discussie niet wordt voorzien? Voor die mogelijk optredende situatie wordt nu geen uitzondering gecreëerd en dus moet die situatie dan negatief worden beoordeeld en verboden worden op de enkele grond dat men het nu in het systeem van de wetgeving niet heeft voorzien.

Dales

Minister **Dales**: Ik heb wel degelijk aangegeven dat ik daarvoor beducht ben. Overigens denken wij niet dat wij met dit wetsvoorstel, al dan niet nog enigszins door de Kamer gewijzigd, alle zaken hard kunnen benaderen. Echter, ik beschouw deze wet buiten twijfel als een verbetering vergeleken met de situatie die voorheen gold. Op grond hiervan kan aan nadere mogelijkheden worden gebouwd. Ik verwijs naar de commissie en er moet nog jurisprudentie volgen. Wij zien dat heel goed in. Gisteren is door verschillende woordvoerders gesteld dat deze zaak nog in ontwikkeling is en dus moeten wij nu niet denken dat wij hierover het laatste woord spreken. Ik vind het geen drama wanneer blijkt dat na een zekere tijd, langs de juridische wegen die nu worden opengesteld, een nadere discussie noodzakelijk is. Dat kan geen reden zijn om nu geen aanvang te maken. Wij zien graag dat dit wetsvoorstel wordt aangenomen omdat dan het proces op zijn minst kan worden verhevigd en omdat wij dan hier en daar zeer serieus kunnen optreden.

De heer **Schutte** (GPV): Jawel, maar dan accepteert u daarbij dat een systeem wordt vastgelegd dat in voorkomende gevallen door de commissie en de rechter moet worden gehanteerd terwijl zich situaties kunnen voordoen die nu niet worden voorzien en die dus niet bij de uitzonderingen zijn opgenomen. In dergelijke situaties kan de commissie of de rechter niet anders dan concluderen dat er in strijd met de wet is gehandeld, ook al zou de innerlijke rechtvaardiging daarvan niet erg duidelijk zijn.

Minister **Dales**: Dat is duidelijk en het is een- en andermaal gezegd. Het is een gevolg van de keuze die wij hebben gemaakt voor een gesloten systeem. Ik vrees dat er geen betere weg is om de materie, die zowel door de Kamer als door mij is geschetst als verkerend in ontwikkeling, te benaderen. Het is typisch een wet die de ontwikkeling verder bespoedigen zal.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Dit lijkt toch wat op een redenering als: het doel heiligt de middelen. Het kabinet introduceert hiermee een systeem waarbij wordt gezegd dat

iemand die zich beroept op een van de vrijheidsrechten om op grond daarvan direct onderscheid te maken, onder het odium valt dat hij in strijd met de wet handelt tenzij hij kan bewijzen dat hij ten onrechte wordt verdacht. Dat is natuurlijk een verstrekkend systeem dat haaks staat op wat in het kader van de wetgeving gebruikelijk is. Als dit systeem wordt ingevoerd op een zo breed terrein in het maatschappelijke leven, in de relaties tussen burgers onderling, rust toch bij de wetgever een zeer zware bewijslast om duidelijk te maken waarom er voor dat systeem moet worden gekozen en waarom men bereid is, alle consequenties daarvan te aanvaarden.

Minister **Dales**: Nu begrijp ik het niet meer. Tot voor kort hadden wij het over nationaliteit. Dat is het onderwerp dat ik heb behandeld. Daarover heb ik gezegd wat ik heb gezegd maar is het laatste woord nog niet gesproken. Waar hebt u het nu precies over?

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter, ik heb deze interruptie expres al in het begin geplaagd, toen de minister uitgesproken leek te zijn over het algemene punt van het gesloten systeem, want voordat zij overgaat tot concretisering, zou zij zich naar mijn mening moeten afvragen of het legitiem is, een wetsvoorstel te verdedigen waarin over de volle breedte van het maatschappelijk leven wordt uitgegaan van een systeem waarin het maken van onderscheid met beroep op een vrijheidsrecht verboden is, tenzij men in een concrete situatie kan aantonen dat het overeenkomstig de in de wet voorziene mogelijkheden gerechtvaardigd is. Dat wilde ik als prealabele kwestie naar voren brengen. Natuurlijk kan de minister dit op elk concreet voorbeeld toepassen en ik heb ook al het voorbeeld van een camping gegeven, maar dat was ter illustratie van een situatie die niet in de wet is voorzien en die als consequentie zou kunnen hebben, dat een naar mijn gevoel volstrekt gelegitimeerd onderscheid van een negatief stempel wordt voorzien.

Minister **Dales**: Ik denk dat wij dan nog maar eens voorbeeld moeten

tegenkomen. Overigens ben ik niet helemaal enthousiast over de kwalificatie "over de volle breedte van het maatschappelijk leven". De wet is behoorlijk gericht en ik ben ook nog niet zover dat ik er andere gronden in zou willen opnemen, maar dat zou natuurlijk in de loop van het debat kunnen gebeuren. Het gaat in ieder geval wel degelijk om het bestrijden van heel goed te benoemen en benoemde zaken, het gaat niet om het hele maatschappelijke leven.

De heer **Schutte** (GPV): Nee, maar het gaat wel om zeer belangrijke terreinen van het maatschappelijk leven. Het georganiseerde maatschappelijk leven valt er immers in beginsel helemaal onder, plus het aanbieden van goederen en diensten. Voor dat hele brede terrein geldt het uitgangspunt dat je bij het maken van onderscheid tussen mensen moet kunnen bewijzen dat het gerechtvaardigd is, hoezeer je daarbij ook een beroep op vrijheidsrechten zou willen doen. Die zijn immers bij voorbaat verdacht, tenzij je kunt bewijzen dat dit ten onrechte is. Dat is de rechtssituatie.

Minister **Dales**: Ik denk dat wij er nu in een interruptiedebatje niet helemaal uit zullen kunnen komen, dus wij moeten er nog maar eens op terugkomen. Ik ben het niet met u eens. Ik begrijp wel wat uw specifieke zorg is en ik heb daar goede nota van genomen. Ik kom er eventueel nog op terug, maar ik stem er niet mee in dat het om meer zou gaan dan een goed gerichte wet tegen euvelen die wij willen bestrijden.

Voorzitter! Leeftijd is geen bij voorbaat verdacht criterium. In onze samenleving en in onze wetgeving worden veelvuldig leeftijdscriteria gehanteerd. Hoe je er ook over denken mag, het is geen discriminatie. Het leeftijdscriterium kan in vele gevallen juist objectiverend werken en aldus de rechtszekerheid dienen. Leeftijdscriteria blijken ook een onderlinge samenhang te vertonen. Onderscheid op grond van leeftijd levert nog geen discriminatie op. Het opnemen van de grond "leeftijd" in het wetsvoorstel zou betekenen dat behoudens wettelijke uitzondering elk onderscheid op grond van leeftijd verboden is. Een wettelijke grond "leeftijd" past

derhalve niet in het gesloten systeem van het wetsvoorstel en kan alleen al daarom niet in het wetsvoorstel worden opgenomen.

Wel voeren mijn departement en dat van Justitie een onderzoek uit naar leeftijdsriteria in de wet- en regelgeving, want je kunt niet al die criteria klakkeloos laten bestaan. Dit onderzoek moet een beeld opleveren van de situatie waarin het gebruik van leeftijdsriteria onvermijdelijk is. Ook moet eruit duidelijk worden, welke knelpunten het gebruik van leeftijdsriteria in de huidige regelgeving oplevert en welke oplossingen toegepast zouden kunnen worden. Verder wordt er in dit kader recht vergelijkend onderzoek verricht om er meer inzicht in te krijgen, in hoeverre in andere landen leeftijdsdiscriminatie met wetgeving wordt bestreden en welke leeftijdsriteria in welke situaties maatschappelijk aanvaardbaar zijn. Tevens wordt er een studie gemaakt van de resultaten van eerder verricht of nog lopend onderzoek inzake het gebruik van leeftijdsriteria door particulieren. Op het terrein van de arbeid is er de discussienota over leeftijdsriteria in het arbeidsbestel.

De resultaten van het onderzoek zullen in de loop van 1993 aan de ministerraad worden voorgelegd. Dan zal worden gezien of het wenselijk en noodzakelijk is, leeftijdsdiscriminatie met wetgeving te bestrijden. En wat de stand van zaken betreft, het onderzoek heeft veel meer werk met zich meegebracht dan aanvankelijk was voorzien. Alle departementen hebben inmiddels een opgave gedaan van de in hun regelgeving voorkomende leeftijdsriteria die knelpunten kunnen opleveren. De bevindingen over de gevonden knelpunten zijn met een aantal departementen besproken en de planning is, deze besprekingen in mei/juni af te ronden en de bevindingen te verwerken in het eindrapport dat dan aan het kabinet wordt voorgelegd.

De Gehandicaptenraad heeft kort geleden een zwartboek uitgegeven over de benadeling van gehandicapten. Een duidelijk inzicht in discriminatie op grond van een handicap ontbreekt echter. Ook is geen jurisprudentie bekend over het verschijnsel van discriminatie van gehandicapten in ons land. Indien

over het verschijnsel veel meer bekend is, kunnen wij een zinvolle discussie voeren over de noodzaak en de vorm van wetgeving tegen discriminatie van gehandicapten. Het is mij duidelijk geworden dat in de aangekondigde motie van de Partij van de Arbeid en het CDA zal worden gevraagd, hiernaar onderzoek te verrichten. De minister van WVC zal er verder op reageren. Natuurlijk komt discriminatie van gehandicapten voor en ben ik ertegen. Hierover wil ik geen misverstand laten bestaan. Nader nieuws hierover hoort de Kamer nog.

Het is waar dat het begrip handicap heel moeilijk kan worden afgebakend. Geen handicap is hetzelfde en de mogelijkheden van een individu hangen rechtstreeks samen met de aard van de handicap. Een eventuele globale en niet geconcretiseerde verbodsbepaling tegen discriminatie van gehandicapten, zoals mevrouw Groenman bij amendement op stuk nr. 15 voorstelt, biedt geen rechtszekerheid en is hiermee in feite tegengesteld aan een van de doelstellingen van het wetsvoorstel. Het rekt door de toevoeging van een criterium van geheel andere orde de grenzen van het aanhangige wetsvoorstel uit. Het past niet in de systematiek van het wetsvoorstel. Het is een ingrijpende wijziging van het wetsvoorstel, waarvan ik de gevolgen niet kan overzien.

Mevrouw **Groenman** (D66): Het is mij duidelijk dat het niet in het gesloten systeem past, zoals er meer niet in het gesloten systeem past. Ik heb al gezegd dat wij nogal eens tegen de grenzen van het systeem zullen aanlopen. Wat denkt de minister nu concreet tegen discriminatie van gehandicapten, die voorkomt, te doen? De minister zegt dat er geen jurisprudentie is. Dat is logisch. Die kan er niet zijn, want een gehandicapte in Nederland heeft geen instrument om te gebruiken.

Minister **Dales**: Ik stel voor dat u het antwoord van mevrouw d'Ancona afwacht, die er veel nader op zal ingaan. Ik kan er niet veel aan doen. Dit is nu eenmaal de charme en het bezwaar van met velen aan een wetsontwerp werken en met z'n allen in de Kamer erover spreken.

Mevrouw **Groenman** (D66): Er is ook een relatie met artikel 26 van het BuPo-verdrag. Ik weet niet of mevrouw d'Ancona of de minister van Justitie dit behandelt. Dat artikel is in dit verband wel relevant, ook voor gehandicapten.

Minister **Dales**: Ik laat het aan de collega's over. De vraag is verstaan.

Het begrip seksuele gerichtheid is zeer onbepaald en omvat allerlei vormen van seksualiteit. Hierover hebben mevrouw Groenman en de heer Lankhorst opmerkingen gemaakt en ook hierover is een amendement ingediend, op stuk nr. 16. In het wetsvoorstel is gekozen voor het begrip hetero- of homoseksuele gerichtheid. Hieronder valt overigens ook biseksualiteit. Bij de grondwetsherziening zijn andere vormen van seksueel gedrag niet aan de orde geweest. De opvattingen over seksualiteit zijn nog niet zodanig gewijzigd dat alle vormen van seksuele gerichtheid maatschappelijk geaccepteerd zijn. Dat is duidelijk. Je kunt ook niet elke seksuele gerichtheid gelijkstellen aan hetero- of homoseksuele gerichtheid. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de jurisprudentie, te weten het arrest van 23 mei 1990 van het hof van 's-Hertogenbosch.

Dat geval betrof de ontzegging aan een pedofiel van de toegang tot een zwembad. Het hof overwoog dat ouders gewoon wensen dat onbekende volwassenen niet zonder noodzaak buiten hun medeweten contacten met hun kinderen aangaan en dat deze ouderlijke instelling volstrekt legitiem is. Deze ouderlijke instelling vindt haar grond in de omstandigheden dat kinderen zelf nog onvoldoende onderscheid kunnen maken en naïef, beïnvloedbaar en tegenover volwassenen weinig weerbaar zijn, aldus het hof. Het hof oordeelde in dat geval, dat het onderscheid op grond van pedofilie niet onredelijk is en geen discriminatie oplevert. In dezelfde zin zou onderscheid op grond van het hebben van een op geweld gerichte seksualiteit gerechtvaardigd kunnen zijn.

In lijn met deze jurisprudentie ligt de opvatting van het kabinet, dat het onder tal van omstandigheden gerechtvaardigd moet worden geacht onderscheid te maken op grond van andere vormen van

seksuele gerichtheid dan hetero- of homoseksuele gerichtheid. Juist discriminatie van personen met een homoseksuele gerichtheid is aanleiding voor wetgeving ter bescherming van deze personen. Over discriminatie op grond van andere vormen van seksueel gedrag is overigens ook weinig bekend.

Om al deze redenen heeft de regering gekozen voor het begrip hetero- of homoseksuele gerichtheid. Het amendement van mevrouw Groenman, dat ertoe strekt het wetsvoorstel uit te breiden tot alle vormen van seksuele gerichtheid, ontraad ik de Kamer dan ook met klem. Bij de behandeling van wetsvoorstel 20239, tot uitbreiding van de anti-discriminatiebepaling in het Wetboek van Strafrecht, is daarover tussen de Kamer en de minister van Justitie reeds uitvoerig van gedachten gewisseld. De Kamer besloot toen het begrip hetero- of homoseksuele gerichtheid te handhaven. Ik zie er geen heil in om die discussie hier nog eens te voeren, want de wederzijdse argumenten zijn al bekend.

Voorzitter! Zoals wij allemaal hebben kunnen zien, is er recent in de media aandacht geschonken aan de discussie binnen de Staatskundig Gereformeerde Partij over het lidmaatschap van vrouwen. Het wetsvoorstel is niet van toepassing op de toelating als lid van een vereniging. Binnen de door het burgerlijk recht getrokken grenzen is er een grote vrijheid zich op gemeenschappelijke grondslag voor een politiek, religieus of ander niet-commercieel doel te organiseren. De bewegingsvrijheid brengt aldus mee, dat bij de toelating tot het lidmaatschap van een politieke partij eisen kunnen worden gesteld ter verwezenlijking van de doelstellingen van de vereniging. Het Burgerlijk Wetboek geeft als randvoorwaarde dat het doel niet strijdig is en niet mag zijn met de openbare orde. Ik verwijs in dit verband naar de in het verleden in deze Kamer gevoerde discussie over de wetgeving inzake verboden rechtspersonen.

Kandidaten die door een politieke partij geweerd worden op grond van hun geslacht, staat het vrij de zaak aan de rechter voor te leggen met een beroep op artikel 1 van de Grondwet of de relevante verdrags-

bepalingen. Natuurlijk past het niet om over de uitkomst van zo'n rechtszaak te gaan filosoferen. Voor zover ik weet, is de kwestie nog nooit voor de rechter gebracht. Overigens wees de heer Van den Berg er in eerste termijn terecht op, dat de toelating tot het lidmaatschap van een vereniging, al dan niet op politieke grondslag, niet binnen de reikwijdte valt. Wel ben ik nadrukkelijk van mening dat het oordeel ter zake aan de rechter is en behoort te zijn, juist omdat het hier om de politieke verenigingsvrijheid gaat en de spanning met artikel 1 in de Grondwet.

Zoals u bekend is, is het kabinet voor een vergroting van de deelname van vrouwen aan vertegenwoordigende organen. Dit is echter een onderwerp waarvan het kabinet heeft aangegeven, dat het primair de politieke partijen aangaat. De overheid moet ter zake terughoudendheid betrachten en ik kan u mededelen dat ik dit bij de verdere uitvoering van die nota ook aan het doen ben; daar zijn meerdere partijen al lang getuige van.

De overheid moet ter zake terughoudendheid betrachten, maar wel heeft de overheid, op grond van het internationale verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen, de taak om politieke partijen te wijzen op de mogelijkheid een grotere deelname van vrouwen aan de vertegenwoordigende organen te bevorderen. Daarover nu is het kabinet in gesprek met de politieke partijen die bereid bleken daarover met het kabinet van gedachten te wisselen. Dit behoeft immers geenszins een grensoverschrijding te betekenen; het is al enige malen gebleken dat dit ook helemaal niet aan de orde was. Van gedachten wisselen kan dus wel, als beide partijen dat willen.

In ieder geval zou je kunnen stellen, dat een onderscheid zou moeten worden gemaakt tussen vergroting van de politieke participatie van vrouwen en de keuze voor een bepaalde politieke overtuiging dan wel politieke partij. Het uitsluiten van vrouwen door een bepaalde partij beperkt vrouwen in hun keuze voor een bepaalde politieke partij. Dat behoeft op zichzelf voor vrouwen nog geen belemmering te zijn om aan de politiek en het openbaar bestuur deel te nemen.

Naar mijn mening gooit een politieke partij die vrouwen uitsluit van het lidmaatschap haar eigen glazen in, zeker op termijn.

Mevrouw **Groenman** (D66): Voorzitter! Ik vind dat de minister dit mooi heeft gezegd. Er is echter nog een formeel punt en daar kan de minister niet aan voorbijgaan. De minister zegt, dat zij zich terughoudend opstelt en dat zij de SGP erop wil wijzen dat het verstandig zou zijn om de eigen glazen niet in te gooien. Ik wijs er echter op, dat Nederland het VN-vrouwenverdrag heeft ondertekend. Daarin staat dat de Nederlandse regering een partij op haar fouten in dezen moet wijzen. Verder verplicht Nederland zich als partij bij dat verdrag, ervoor te zorgen dat vrouwen deel kunnen nemen aan het openbare en politieke leven. Het VN-verdrag verplicht de regering dus wel degelijk tot iets. Het desbetreffende artikel van het VN-verdrag zou daarom ook de regering in problemen kunnen brengen.

Minister **Dales**: Ik zie niet onmiddellijk dat dat laatste het geval is, maar mocht dat zo zijn, dan zij het maar zo. Als het bedoelde zich niet heeft voorgedaan, kan echter geen verwijt worden gemaakt. Algemeen is het gestelde waar, maar het doet in dit debat nu niet nader ter zake. Mevrouw Groenman wijst erop dat er nog meer mogelijkheden zijn. Daarover heb ik niet willen wijzen. Ik heb er zelfs vrij uitvoerig over gesproken, hoewel ik niet pretendeer op alle mogelijkheden te hebben gewezen. In ieder geval is het niet zo, dat de Nederlandse regering niet heeft laten weten wat naar haar mening vandaag de dag dringend nodig is. Daarover zijn stukken geschreven. Die zijn gepubliceerd en op ruime schaal verspreid. Bij het kabinet was aanvankelijk aarzeling aanwezig. Nogmaals, een zekere terughoudendheid past het kabinet als het gaat om het pushen van politieke partijen. Niettemin hebben wij er gemakkelijk vier kunnen vinden die er prijs op stelden om op basis van de stukken van gedachten te wisselen. Ik zie dus niet zo gauw, dat van een veroordeling sprake kan zijn. Maar, mevrouw Groenman, wat wilt u nu van mij? Dat ik nog eens vertel dat het verdrag waarnaar u verwees

in dit verband ter zake doet. Graag!

Mevrouw **Groenman** (D66): Zeker! Toen wij namelijk dat VN-vrouwenverdrag ondertekenden, is door de Nederlandse regering geen voorbehoud gemaakt. Onze regering heeft dus niet gezegd: wij zullen ons ten aanzien van onze politieke partijen terughoudend opstellen. Toen wij in 1991 dat verdrag hier bespraken, was er ook helemaal geen probleem, omdat geen enkele politieke partij vrouwen van het lidmaatschap uitsloot. Dat dreigt nu te gebeuren door de SGP. Dan ligt de zaak dus wel anders. Dan zou de regering, op grond van het VN-vrouwenverdrag, moeten ingrijpen.

Minister **Dales**: Dan stel ik nu voor, dat de minister van Justitie nog eens precies op de actuele betekenis van het verdrag en het gevaar en de mogelijkheden die het verdrag met zich brengt, ingaat. For the time being moeten wij het verder hierbij dan maar laten. Zo zeker is het namelijk allemaal nog niet wat er nu precies gebeurt.

Voorzitter! Ik kom vervolgens te spreken over de gewichtige formule van: het enkele feit. Door verschillende fracties zijn opmerkingen gemaakt over de manier waarop in verband met de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging en de vrijheid van onderwijs bepalingen in het wetsvoorstel zijn opgenomen. Deze bepalingen betreffen de vrijheid van instellingen om bepaalde eisen te stellen. Men spreekt in dit verband ook wel van de enkele-feitbepaling. Enkele leden hebben moeite met de enkele-feitbepaling. In artikel 5, tweede lid, wordt bepaald, dat de eisen die de in deze artikelen genoemde instellingen mogen stellen, gelet op het doel van de instelling, nodig moeten zijn voor de vervulling van de functie dan wel voor de verwezenlijking van de grondslag. Deze eisen mogen ingevolge het wetsvoorstel niet leiden tot onderscheid op grond van het enkele feit van genoemde gronden. Feitelijk betekent dit dat bij het stellen van deze eisen in ieder geval geen onderscheid mag worden gemaakt alleen op grond van ras, geslacht, enzovoorts.

Het belang van de woorden "op grond van het enkele feit" is gelegen

in het gegeven dat er omstandigheden denkbaar zijn die relevant zijn voor de vervulling van de betrokken functie dan wel voor de verwezenlijking van de grondslag en die niet het enkele feit van deze gronden op zichzelf betreffen, maar die er wel mee kunnen samenhangen. De gestelde eisen mogen echter nimmer leiden tot onderscheid louter vanwege een van deze gronden. Teneinde recht te doen aan zowel het belang van het stellen van gerechtvaardigde eisen voor de vervulling van een bepaalde functie, gelet op het doel van de instelling, als het belang dat bij het stellen van deze eisen geen ongerechtvaardigd onderscheid wordt gemaakt, is gekozen voor een begrenzing door het gebruik van de woorden "op grond van het enkele feit".

De grens tussen het enkele feit en bijkomende omstandigheden moet worden getrokken aan de hand van de concrete omstandigheden van het geval. Dat de grens niet a priori en in abstracto precies kan worden aangegeven, betekent gelet op hetgeen ik u zojuist vertelde, dan ook nog niet dat de enkele-feitbepaling in de praktijk niet zal werken. Pas in concrete omstandigheden zal het mogelijk zijn om precies aan te geven wanneer een gestelde eis onderscheid op grond van het enkele feit impliceert dan wel slechts een omstandigheid betreft die kan samenhangen met een van de in die artikelen vermelde gronden. Hetzelfde doet zich voor bij het verschil tussen direct onderscheid en indirect onderscheid. Het gaat hierbij in wezen om hetzelfde vraagstuk.

De hiervoor besproken enkele-feitbepaling is een essentieel element uit het wetsvoorstel. Mevrouw Groenman heeft een amendement op stuk nr. 18 ingediend, dat ertoe strekt de woorden "het enkele feit" uit het wetsvoorstel te schrappen. In het debat is onder meer door mevrouw Rempt gesteld dat het schrappen van deze woorden de strekking van het wetsvoorstel niet zal veranderen, als wordt vastgehouden aan de uitleg in de toelichting. De strekking van het wetsvoorstel zal misschien niet veranderen in die zin dat de gestelde eisen geen onderscheid op de genoemde gronden zou mogen opleveren, maar wel zou het schrappen van deze woorden de

wettekst minder duidelijk maken. Zonder deze woorden zou de vraag kunnen rijzen of deze eisen ook omstandigheden kunnen betreffen die samenhang kunnen vertonen met deze gronden, maar geen direct onderscheid op deze gronden betreffen. Het gaat dan om omstandigheden die samenhangen met de belangen die andere grondrechten beogen te beschermen. Daarmee raakt het schrappen van deze woorden de kern van het wetsvoorstel.

Het tweede amendement op dit punt betreft artikel 7, tweede lid. Mevrouw Rempt stelt in dit amendement voor om de mogelijkheid voor onderwijsinstellingen om eisen te stellen aan leerlingen en studenten te beperken tot onderscheid op grond van geslacht. Zij ziet niet in waarom aan studenten eisen zouden kunnen worden gesteld ten aanzien van de andere genoemde gronden. Daarmee miskent zij naar mijn mening het belang van de in artikel 23 van de Grondwet neergelegde vrijheid van inrichting.

Door verschillende leden is gevraagd hoe het zit met de homoseksuele leraar of lerarees op een school met een bepaalde signatuur. Concreet gaat het om de vraag of een homoseksuele leraar, die niet mag worden afgewezen louter vanwege zijn homoseksualiteit, wel zou mogen worden afgewezen omdat hij een relatie heeft of met die relatie samenleeft. Ik wil hier geen misverstand over laten bestaan: dat mag dus niet. Het enkele feit van de seksuele gerichtheid ziet op de gerichtheid van een persoon in seksuele gevoelens, liefdesgevoelens, liefdesuitingen en -relaties. De homoseksuele leraar mag derhalve niet vanwege het hebben van een homoseksuele relatie worden afgewezen, ook niet als zou blijken dat hij met deze relatie samenleeft. Hetzelfde geldt overigens voor de heteroseksuele leraar. Mevrouw Groenman noemt de Woudenbergse onderwijzeres.

In de discussie is ook het argument genoemd dat de seksuele moraal van een bepaalde onderwijsinstelling met zich kan brengen dat ongetrouwd samenwonen op zichzelf wordt afgewezen. Dit lijkt mij een twijfelachtig argument. Immers,

alleen heteroseksuelen kunnen gehuwd samenwonen. Homoseksuelen kunnen dat niet. Zij hebben geen keuze tussen al of niet gehuwd samenwonen. Een verbod op ongehuwd samenwonen roept dan ook onmiddellijk het vermoeden op van onderscheid op grond van het enkele feit. Ik voeg daar nog aan toe dat wij niet moeten pogen, het enkele feit te ontdoen van alle feitelijkheid. Dat is nog eens anders geformuleerd. Het kan niet gaan om een volkomen vergeestelijking van een begrip dat een begrip van gedragingen is.

Mevrouw **Groenman** (D66): Ik vind het niet onbevredigend wat de minister zegt, maar het verheldert de vraag voor mij niet waarom het enkele feit dan nog nodig is. De minister spreekt van liefdesrelaties, van samenwonen, van ongehuwd samenwonen dat nooit een reden mag zijn. Wat kan de minister zich dan nog voorstellen wat niet het enkele feit is en niet zo'n omstandigheid is als de minister nu schetst en desalniettemin een bijkomende omstandigheid is die meegewogen mag worden? Daar moeten wij dan wel helderheid over krijgen.

Minister **Dales**: Het is maar de vraag of wij dat moeten. Ik heb gisteren een grote hang opgemerkt naar het fantaserenderwijs zoeken naar casusposities. Daar ben ik niet voor. Je kunt de gekste dingen verzinnen en het meest voor de hand liggende vergeten. Wij moeten dit niet fantaserenderwijs benaderen. Het gaat vooral om een van deze zaken, waarvoor je het feit heel erg nodig hebt. Als het enkele feit er niet in staat, kan sprake zijn van samenwoning die overigens ook niet uitsluitend door homoseksuelen wordt aangegaan. De meeste leeftijdgenoten, die de woningnood en heel beperkte studentenhuusvesting nog hebben meegemaakt, hebben een deel van hun leven met mensen van gelijk geslacht samengewoond, zonder dat er één enkele andere connotatie bij was. Het kabinet is niet bereid, fantaserenderwijs in te gaan op de vraag of wij ergens iets kunnen vinden dat misschien net wel of net niet door de beugel kan. Wij hebben daar straks ook een commissie voor, die mede tot taak heeft om jurisprudentie te

creëren. Het lijkt mij veel wijzer, daarmee te stoppen. Wij komen geen steek verder op deze manier.

Mevrouw **Groenman** (D66): Ik vind toch dat de minister ook aan de hand van mijn amendement moet uitleggen wat er voor ergs gebeurt als het enkele feit eruit gehaald wordt. Welke onzekerheid ontstaat daarmee? De commotie ontstaat door het enkele feit. Dat bedenken wij hier niet. Er is onduidelijkheid rond en weerstand tegen dit begrip. De minister moet op zijn minst uitleggen wat er voor ergs gebeurt als de enkele-feitconstructie eruit gehaald wordt.

Minister **Dales**: Verscheidene kabinetsleden vertonen de begeerte het nog beter te zeggen dan ik al deed.

De **voorzitter**: Ik stel voor, dat af te wachten en geef mevrouw Rempt gelegenheid tot het plaatsenvan een interruptie.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): De minister doet net alsof wij alleen bezig zijn geweest met de enkele-feitconstructie. Hoe zijn wij nu zo ongerust geworden? Ten eerste door het regeerakkoord. Wij dachten toen: wat zou dat nou betekenen? Dat hadden wij nog nooit in een wet gezien. Ten tweede werden wij ongerust door de memorie van toelichting, waarin het kabinet de seksuele moraal en de grondslag erbij haalde. In het nader rapport wordt gesproken van woon- en leefsituaties en seksuele moraal. De minister zegt helemaal niet: kom, laat ik nu eens iets doen aan een man die op de kermis gearmd loopt met een man. Dat is helemaal niet belangrijk. Belangrijk is de persoonlijke sfeer in het huis, achter de deur. Geen enkel bevoegd gezag kan, met welke wet dan ook in de hand, zeggen: dat is niet mijn seksuele moraal, en dus ga je er maar uit.

Minister **Dales**: Ik ben blij dat mevrouw Rempt het nu zegt. In dat geval zou de zaak inderdaad veel eenvoudiger liggen. Niet voor niets hebben wij lang gedaan over het ontwerp-wetsvoorstel, waarbij we gezocht hebben naar een beetje geworsteld hebben met de materie. Namens het kabinet zeg ik haar: de

als laatste gesproken woorden gelden. Zij hoeft niet bang te zijn voor meer voor discussie vatbare, eerdere uitlatingen.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Mag ik dan vragen, waarom er überhaupt over de seksuele moraal, in samenhang met de woon- en leefsituatie, is gesproken? Als ik het goed heb begrepen, heeft de minister mij nu verzekerd dat geen bevoegd gezag, hoe en waar dan ook, oordelend over situaties of vermoedens achter de huisdeur, mag zeggen: jouw seksuele moraal is de mijne niet, jouw seksuele moraal loopt niet parallel aan onze grondslag. Dat is met deze wet in de hand niet mogelijk. Maar misschien heeft de minister deze problematiek nog niet nagekeken.

Minister **Dales**: Als mevrouw Rempt dat bedoelt te horen, kan ik wel zeggen dat dat soort termen niet werkt. Zij vindt het begrip "seksuele moraal" niet in de wet. Daar gaat het toch niet om?

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Er is toch geen kind...

Minister **Dales**: Ik ben een kind in de boosheid, maar...

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Maar in ieder geval niet in de behandeling van wetten. De minister weet net zo goed als ik dat dit een onderdeel is van de wetsgeschiedenis, en dat het kabinet daarmee aanduidt wat het vindt dat het bevoegd gezag zou kunnen doen. Mijn fractie is van mening dat dat een brug te ver zou zijn. Het kabinet moet klip en klaar afstand nemen van de woorden die zijn gebruikt in de memorie van toelichting c.q. het nader rapport.

Minister **Dales**: In de wet zijn de termen van homo- en heteroseksuele gerichtheid als enkel feit onvolgende om daar maatregelen op te nemen. Je komt dan echter terecht bij het feit dat moraal geen gestalte heeft. Je kunt de moraal uitgebreid, in vele boeken, beschrijven – dat is ook gebeurd – maar de moraal heeft geen feitelijke gestalte, dus ze kan geen grond zijn, tenzij men een en ander gaat propageren. Laten we wel

wezen: in samenhang met de grondslag kan het propageren van onwelgevallige – ik wil niet zeggen abjecte – opvattingen met betrekking tot de moraal natuurlijk een ernstig feit zijn, maar dan hebben we het over iets heel anders.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): In het nader rapport, in de memorie van toelichting en in de verdere schriftelijke behandeling is inderdaad uitvoerig gesproken over deze zaken. Begrijp ik de minister goed dat zij zegt: de rechter en de commissie hebben straks uit te gaan van datgene wat ik hier als laatste eraan toegevoegd heb? Dat is het uitgangspunt, en niet de hele schriftelijke voorbereiding.

Minister **Dales**: Indien daarin nog een onvoldragen, niet gelukkig gekozen formule zou staan, die nu duidelijk verhelderd is, geldt wat nu gezegd is.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Daar ben ik in ieder geval blij om. Mag ik het de minister op mijn eigen manier dan nog eens zo vragen? Voor de bijzondere instellingen, dus ook voor het bijzonder onderwijs, geldt voor de zaak waar we het nu over hebben dat wat een hetero mag, een homo en een lesbienne ook mogen. Dat klopt?

Minister **Dales**: Ik heb bewust alle aanleiding gegeven tot die vertaling. Ik denk dat dat niet slecht is.

De heer **Leerling** (RPF): Voorzitter! Wij hebben nu een heel belangrijk punt bij de kop. Het gaat om helderheid. De nu gepleegde interupties hebben ook enige helderheid gegeven, hoe je daar ook verder over oordeelt.

De problematiek waarover wij nu heel concreet spreken, staat niet los van godsdienstige opvattingen. Gesteld dat een bevoegd gezag van een instelling op confessionele grondslag, of het nu een onderwijs- of een bejaardeninstelling is, aan een sollicitant vraagt, of hij of zij bereid is om overeenkomstig de Bijbelse normen te denken en te handelen, zowel binnen het bedrijf, binnen de instelling, binnen de school, als in zijn of haar privéleven. Je kunt daar een aantal voorbeelden bij geven, met name op seksueel gebied. Mag

die vraag worden gesteld? En als daarop een antwoord komt, mag dat bevoegde gezag dan oordelen op grond van de eigen opstelling?

Minister **Dales**: Dat is vragen naar de bekende weg.

De heer **Leerling** (RPF): Dat is niet vragen naar de bekende weg, want anders had ik de vraag niet gesteld. Het gaat om een cruciale zaak, waarover grote verwarring ontstaat. Daarom leg ik de vraag nog een keer voor.

Minister **Dales**: Het is een cruciale zaak voor enkele partijen in dit huis. Ik stel het overigens op prijs om goed met die partijen te verkeren. Dat is niet aan de orde. Ik begrijp dat het voor die partijen pijnlijk is. Daar hoeven wij ook geen doekjes om te winden. Het is inmiddels echter duidelijk dat de verdraaglijkheid met betrekking tot tal van gedragingen zich sterk heeft ontwikkeld.

Vervolgens wordt dit in de categorie van zonden gezet. Dat doet de heer Leerling. Ik begrijp dat ook. Ik kan het alleen niet volgen. Misschien wil hij dat onderscheid ook zien. Doordat die kwestie in de categorie van zonden wordt gezet, onttrekt deze zich daarmee aan bespreking. Het kabinet is thans van mening – het kabinet is die mening al veel langer toegedaan; wij hebben wat dat betreft echt niet slechts één nachtje ijs bewandeld – dat het zo ver is dat deze gedragingen zodanig mogelijk moeten zijn, dat geen mens daardoor meer in de vernieling wordt gebracht, van zijn baan beroofd of daarin niet toegelaten. Ik weet en begrijp, dat drie partijen dit in de categorie van zonden zetten. Daarmee onttrekken zij zich aan de discussie. Dat is buitengewoon pijnlijk voor die partijen. Het is voor mij ook pijnlijk om met enkele partijen wat dat betreft niet meer van gedachten te kunnen wisselen, want wij komen niet meer bij elkaar. Ik kan echter niet anders dan zeggen, dat het in de wet niet anders zal zijn. Ik weet niet hoe het in de praktijk gaat. Er is een aantal voorbeelden. Er zijn ook voorbeelden waarbij het heel goed is gegaan. Het zijn voorbeelden die wij ook in andere kerken en op andere vlakken hebben gezien, waar het leven veel verder was dan de leer. Op een

gegeven moment is het daar het leven toch op een tamelijke schokkendheid doorgebroken. Ik heb nu even wat andere woorden gebruikt. Ik wil hier niet staan in die zin, dat ik er niets van begrijp, maar ik kan het nu niet volgen.

De heer **Leerling** (RPF): Voorzitter! Ik vind het op zichzelf niet bezwaarlijk dat de minister spreekt, zoals zij heeft gesproken. Het gaat om een zeer wezenlijke zaak. Ik wil met de minister in discussie blijven over de zaak die nu aan de orde is. Het gaat mij nu hierom: is een bevoegd gezag gerechtigd om binnen de eigen organisatie – dat is niet de publieke samenleving als geheel – baas in eigen huis te zijn, ongeacht het feit hoe dit in de samenleving als geheel wordt gewaardeerd? De minister zegt, dat dit niet meer mag. Dit is dan een aantasting van de godsdienstvrijheid, zoals wij die door de eeuwen heen in ons land hebben gehad? Als dat zo is, dan is dat een heel markant punt om vandaag te noteren. Het is een dieptepunt in de Nederlandse rechtsstaat!

Minister **Dales**: Daar zal een van de collega's nader op terugkomen.

De heer **Schutte** (GPV): De minister sprak indirect ook mij aan. Het woord "zonde" is gevallen. Het gaat er niet om, of wij – wie dan ook, de minister of wij – hier spreken over zonde. Het gaat om de vrijheid van godsdienst, de vrijheid van vereniging en vergadering en de vrijheid van onderwijs. Dit betekent dat je inderdaad binnen de eigen bevoegdheidssfeer van de organisatie of de school iets tot zonde kunt bestempelen en hieraan consequenties verbinden, terwijl anderen dit vanuit hun uitgangspunt niet als zodanig beschouwen. Dat is de staatsrechtelijk-juridische vraag waar het om gaat.

Minister **Dales**: Dat kan inderdaad en hier kan ook nooit bezwaar tegen bestaan. Of hieraan echter rechtsgevolgen in termen van aanstellingsrecht, ontslagrecht of arbeidsrecht verbonden kunnen worden, is hiermee nog niet gezegd.

De heer **Schutte** (GPV): Volgens mij is dit het discussieniveau waarop wij

hier met elkaar moeten praten. De minister wil hierop wellicht een verdere inbreuk maken dan ik. Daarover moeten wij dan discussiëren. Dat proberen wij ook te doen. Maar het uitgangspunt behoort wat mij betreft te zijn: je hebt die vrijheidsrechten. Hoeveel ruimte geef je hieraan om ook in eigen kring onderscheid te maken tussen mensen?

Minister Dales: Ik heb hier al eerder over gesproken bij de begrenzing van de rechten van anderen. Dit is een maatschappelijk probleem. Wij krijgen vele zaken op wat veiliger grond. Ik ben hierover uitgesproken. Ik vraag de collega's om hier ook wat over te zeggen. Daardoor gaat het ook wat meer leven.

De in eerste termijn gestelde vragen over de bescherming van de persoonlijke levenssfeer geven mij aanleiding het volgende te zeggen. Mevrouw Rempt heeft in eerste termijn opmerkingen gemaakt over het grondrecht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer. Zij constateerde hierbij terecht dat het kabinet de grenzen van de persoonlijke levenssfeer moeilijk kan aangeven. Dit is ook niet in enkele zinnen te beschrijven. De persoonlijke levenssfeer bevat tal van terreinen die zeer uiteenlopend van aard zijn. Binnen de werkplek kan de persoonlijke levenssfeer van belang zijn; op straat, op het strand, in je eigen huis. Ook bij de grondwetsherziening van 1983 zijn over dit ruimtelijke aspect van de persoonlijke levenssfeer opmerkingen gemaakt. Het betreft zeer uiteenlopende verschijningsvormen. Dat brengt mee dat de aard en de mate van bescherming ook variëren. Sommige terreinen van het menselijk leven hebben een zo intiem karakter dat elke ongewenste inmenging een ongeoorloofde inbreuk op de persoonlijke levenssfeer inhoudt. Dit blijkt ook uit de jurisprudentie. De persoonlijke levenssfeer kent geen welomschreven definitie. Dat ligt niet aan het kabinet, maar dat is nu eenmaal zo. Bij de persoonlijke levenssfeer spelen de waardering van de concrete omstandigheden van het geval een zeer grote rol. De rechter zal aan de hand van artikel 5, tweede lid, in het concrete geval moeten beoordelen of het stellen van eisen aan werknemers binnen de

grenzen blijft van wat voor een beoordeling van de bekwaamheid en de geschiktheid voor een functie dan wel het volgen van een opleiding nodig is. In artikel 10 van de Grondwet is het grondrecht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer geformuleerd als een direct werkend recht. De grondwetgever ging er bij de totstandkoming van de grondwetsherziening van 1983 van uit dat het grondrecht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer doorwerkt in horizontale rechtsverhoudingen.

Uit een door het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten in opdracht van Binnenlandse Zaken uitgevoerd grondrechtenevaluatie-onderzoek blijkt ook dat deze horizontale doorwerking in de rechtspraak meestal als vaststaand wordt aangenomen. Hier is overigens in de memorie van antwoord op gewezen. Je kunt niet op een eenvoudige wijze vaststellen hoe iemand zich in de strikte privésfeer gedraagt zonder hierbij een inbreuk te maken op de privacy van betrokkene. Bij de beantwoording van de vraag of een bepaald handelen een inbreuk is op de persoonlijke levenssfeer speelt de waardering van de concrete omstandigheden van het geval, waaronder de wederzijdse belangen een belangrijke rol. De rechter zal in het concrete geval kunnen oordelen over de vraag of informatie over gedragingen van een persoon op onrechtmatige wijze is verkregen. Verder zal de rechter kunnen oordelen over de vraag of die informatie mag worden gebruikt.

Nu werkt dit grondrecht, eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer in het wetsvoorstel dat wij nu behandelen in twee richtingen door. Het is aan de ene kant van belang voor de persoon die beschermd wordt tegen discriminatie. Ik denk hierbij in het bijzonder aan de werknemer, de leerling of student. Aan de andere kant wordt in het wetsvoorstel bescherming geboden aan werkgevers of kamerverhuurders in privéverhoudingen. Naar mijn mening wordt in het wetsvoorstel op beide punten een evenwichtige regeling voorgesteld. Met betrekking tot werknemers of kandidaat-werknemers mogen bepaalde eisen worden gesteld die wettelijk precies zijn genormeerd.

Deze regeling laat de werkgever vrij, bepaalde eisen te stellen met betrekking tot werknemers. Deze vrijheid hebben werkgevers nodig om de hen toevertrouwde belangen te kunnen beschermen. In de regeling wordt deze bevoegdheid begrensd. De eisen in artikel 5, tweede lid, onder a, moeten bijvoorbeeld, gelet op het doel van de instelling, worden gesteld voor de vervulling van de functie. Zij mogen niet leiden tot onderscheid op grond van het enkele feit van politieke gezindheid, ras, geslacht, hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat. In deze bepaling is dus reeds rekening gehouden met de bescherming van de persoonlijke levenssfeer.

In de amendementen van mevrouw Groenman wordt evenwel om een absolute bescherming gevraagd van de persoonlijke levenssfeer. Er wordt daarin immers om eerbiediging gevraagd. Dit betekent dat geen enkele inmenging geoorloofd is. De vraag van een instelling aan werknemers of deze belijdend kerklid zijn, zou strikt genomen door aanvaarding van dit amendement verboden zijn. Toch mag een instelling deze vraag stellen krachtens de artikelen 1 en 10 van de Grondwet.

Het amendement van mevrouw Rempt over artikel 5, derde lid, op stuk nr. 31, miskent het in artikel 10 van de Grondwet neergelegde grondrecht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer. Het beoogt de uitzondering voor onderscheid in privéverhoudingen te beperken tot onderscheid op grond van geslacht. Onderscheid binnen de persoonlijke levenssfeer wordt in dit wetsvoorstel van het verbod uitgezonderd.

Mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh (VVD): Betreft dit het amendement over het verhuren van kamers?

Minister Dales: Het betreft het amendement op stuk nr. 31 dat betrekking heeft op artikel 5, derde lid.

De grondwetgever sloot doorwerking van artikel 1 van de Grondwet in privéverhoudingen in feite uit. Bij de herziening van de Grondwet werd daarbij gewezen op iemand die anderen uitnodigt voor een verjaardagspartij. De betrokkene

heeft in het licht van artikel 10 van de Grondwet geheel de vrijheid, zelf te bepalen wie hij kiest. De wetgever dient zich hier te onthouden van regelgeving. Op dat punt liggen de bezwaren. Hoe verwerpelijk men onderscheid naar godsdienst, politieke gezindheid, ras of seksuele gerichtheid in deze privéverhoudingen ook mag vinden, de wetgever gaat te ver als hij zich in deze privéverhoudingen mengt.

Dat geldt ook voor het amendement van mevrouw Rempt inzake artikel 7, derde lid, op stuk nr. 33. Aanvaarding van beide amendementen ontraad ik dan ook met klem.

Mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh (VVD): Het gaat hierbij toch om het deelnemen aan het economisch verkeer? Het betreft dan een arbeidscontract. In de meeste gevallen wordt er geadverteerd voor een secretaresse, verpleegster, huishoudster en dergelijke. Mijn fractie kan dan ook niet inzien waarom een en ander niet kan worden beperkt tot geslacht. In bepaalde werkverhoudingen – bijvoorbeeld in de verpleging – kan het belangrijk zijn dat voor een man of een vrouw gekozen kan worden. Wij kunnen ons echter geen situatie voorstellen waarin iemand op grond van ras, politieke overtuiging of burgerlijke staat niet hoeft te worden aangenomen, terwijl hij of zij voor het overige geschikt is voor dat werk. Vandaar dat mijn fractie dat indertijd ook heeft beperkt tot geslacht, omdat er natuurlijk gediscrimineerd kan worden. Waarom gaat het nu ineens om de persoonlijke levenssfeer van iemand?

Minister Dales: Daaraan zijn nog altijd technische bezwaren verbonden. De achtergrond daarvan vergt wijselijk nog enige bespreking buiten deze zaal. Dan zouden wij het misschien eens kunnen worden. Ik geef daaraan de voorkeur. Mij lijkt dat beter dan te trachten dit punt uitputtend tussen twee mensen te bespreken. Ik heb mijn best gedaan. Ik meen dat wat ik gezegd heb als juist is overgekomen. Als dat niet het geval is, laten wij dan nog wat extra tijd nemen om tot overeenstemming te komen. Die tijd is er nog wel.

Mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh (VVD): Ik dacht dat wij met

elkaar al zo'n zeven jaar stoeien over dit soort teksten. Het kabinet heeft vast wel gelezen wat mijn fractie in een proeve heeft neergelegd. Wij hebben toen onze stellingname onderbouwd.

Minister Dales: Ik vrees dat mijn antwoord niet aanstonds tot mevrouw Rempt vermag door te dringen. Ik stel voor dat in kleinere kring opheldering gegeven wordt over de vraag wat doeltreffend is.

Mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh (VVD): Ik stap nu even over op het onderdeel kamerverhuur, waartegen de minister ook bezwaar heeft. Kamerverhuur is toch deelnemen aan het economisch verkeer? Je biedt een kamer te huur aan. In het algemeen adverteer je met die kamer. Wij hebben ook gezegd dat die dienst openbaar moet worden aangeboden. Vervolgens komen er mensen die deze kamer willen huren. Mensen van een ander ras hebben de grootste moeite om een kamer te huren. De vraag is of deze wet als het ware mag codificeren dat dit rechtmatig is. Het kabinet noemt als grond alleen geslacht. Ik haal maar weer eens het voorbeeld aan van die oude mevrouw die zo graag iemand op kamers heeft, maar een man als huurder doodeng vindt. Wij konden daar inkomen. Kun je aanvoeren dat als je een dienst aanbiedt en daaraan geld verdient in je eigen huis, je mag zeggen dat je per se niet iemand van een ander ras op kamers wilt hebben, hoewel er eigenlijk geen bezwaren tegen zouden behoeven te zijn?

Minister Dales: Naar mijn smaak is dit inderdaad een ernstig bezwaar. Je kunt niet de mogelijkheid openlaten dat dit wel toelaatbaar is.

De heer Krajenbrink heeft gevraagd naar de bevoegdheden van lagere overheden bij het stellen van regels van publiek recht. Dat initiatief ligt bij die overheden zelf. De VNG heeft zich in principe bereid verklaard, een model-non-discriminatieverordening op te stellen. Zij zal hiermee evenwel wachten totdat er meer duidelijkheid is over dit wetsvoorstel. De VNG wil de Algemene wet gelijke behandeling gebruiken als kapstok voor een modelverordening. Wij moeten dus

een afwachtende houding aannemen.

De heer Krajenbrink heeft vervolgens gevraagd hoe het kabinet denkt de naleving van de wet te kunnen beoordelen. Dat oordeel ligt primair bij de burger zelf en bij de commissie gelijke behandeling. Het invoeren van deze mogelijkheid heeft ongetwijfeld effect, zeker in de nabije toekomst.

Mevrouw Groenman heeft een amendement ingediend op stuk nr. 29 dat ertoe strekt het wetsvoorstel uit te breiden met een verbod van onderscheid bij alle beschikkingen en bij feitelijk handelen van de overheid. De formulering van de voorgestelde bepalingen waarbij elk onderscheid wordt verboden zonder specifieke uitzonderingen is tamelijk absoluut. Voor de overheid geldt dat zij noodzakelijkerwijze moet differentiëren tussen groepen burgers. Het gelijkheidsbeginsel van onder meer artikel 1 van de Grondwet brengt mee dat deze differentiaties gebaseerd moeten zijn op algemene gezichtspunten. Het handelen van de overheid behoort vanzelfsprekend aan dit gelijkheidsbeginsel te worden getoetst. Een zo algemeen verbod gaat de reikwijdte van dit wetsvoorstel ver te buiten. Daarbij komt, dat de gevolgen van het amendement niet zijn te voorzien. Het wetsvoorstel beoogt de burger een gelijke rechtsbescherming te geven, wat de gronden en de terreinen betreft, waarop het ziet, ongeacht of het daarbij om de overheid dan wel de private sector gaat. Daar zit de adder.

Mevrouw Groenman (D66): Realiseert de minister zich dat zij een terrein van het overheidshandelen, te weten het eenzijdig handelen, buiten beschouwing laat? Ik zou dat buitengewoon jammer vinden. De wet sluit niet uit, dat als een overheid vergunningen uitgeeft, zij daarbij onderscheid maakt. De wet is toch bedoeld om artikel 1 van de Grondwet te expliciteren? Dan moet je dat doen op alle terreinen van het overheidshandelen.

Minister Dales: De overheid heeft zich aan haar eigen wetten te houden, voor zover niet bepaalde uitzonderingen zijn gemaakt die door de volksvertegenwoordiging zijn aanvaard. Dat is hier ook het geval.

Dales

Ik zie het probleem niet.

Mevrouw **Groenman** (D66): Ik maak die uitzondering ook. Waar een wet of een regel onderscheid toelaat, gaat het voor. Dat staat ook in het amendement.

Minister **Dales**: Voor goed begrip: een ander onderscheid dan in deze wet. Soms mag de overheid dingen, die geen enkele andere instantie mag doen.

Mevrouw **Groenman** (D66): Kunt u een voorbeeld geven?

Minister **Dales**: Voor zover dat niet zo is, behoort de overheid zich aan haar eigen wetten te houden.

Mevrouw **Groenman** (D66): Wij willen artikel 1 van de Grondwet expliciteren. Ik vraag mij af wat er tegen is om overheidsorganen wat meer in de richting van de Algemene wet gelijke behandeling te dwingen. De minister laat dingen buiten beschouwing, die erin zouden moeten zitten.

Minister **Dales**: Wanneer wij niet afzonderlijk zeggen, dat de overheid zich ook aan de wet moet houden, dan doen wij iets, wat doodgewoon is. Wij zeggen dat nooit.

Mevrouw **Groenman** (D66): Dat doet u in de artikelen 5 en 7 wel: de overheid als werkgever mag niet discrimineren en bij het aanbieden van goederen en diensten mag zij ook niet discrimineren. Dan hoeft dat ook niet in de wet te worden opgenomen. Het is dan volstrekt overbodig. Het is of alles of niets.

Minister **Dales**: Over die logica wil ik nog even nadenken. Ik begrijp, dat wij het over dat hoofdpunt niet oneens zijn.

De heer **Leerling** heeft nog gevraagd, of Nederland internationaal voorop loopt met dit wetsvoorstel of misschien zelfs uit de pas. Er zijn verschillende andere landen die Nederland voor zijn gegaan. Ons past geen bijzondere trots, noch enige schrik met anti-discriminatie wetgeving. Ik denk aan het Verenigd Koninkrijk, Canada en de Verenigde Staten. Mijn vraag aan de heer **Leerling** is, wat erop tegen zou zijn, als Nederland voorop

zou lopen met wetgeving ter bestrijding van homoseksuele gerichtheid.

De heer **Leerling** (RPF): Die vraag wil ik best beantwoorden door te zeggen, dat wij wel eens eerder als gidsland zijn afgeschilderd, namelijk vorige week met betrekking tot de euthanasie. Wij maken bezwaar, niet vanwege het feit dat Nederland voorop loopt, maar vanwege de inhoud van het desbetreffende voorstel. Op grond van principiële argumenten verwerpen wij dat met kracht. Wij hebben er geen enkele behoefte aan dat Nederland het voortouw neemt.

Ik heb bij mijn beste weten niet gevraagd, of Nederland in dezen voorop liep. Ik heb gevraagd, of internationale verdragen ons tot een dergelijke wetgeving dwingen. Ik heb gezegd: dat is zeker niet het geval, ook vanwege het feit dat Nederland een specifieke en unieke organisatiestructuur kent, waarbij men zich op grond van confessionele grondslag kan organiseren.

Minister **Dales**: Daar heeft u gelijk in.

De heer **Leerling** (RPF): Ik begrijp uit de woorden van de minister, dat internationale verdragen ons niet dwingen om dit soort verstreckende maatregelen te nemen. Het is toch uniek in de wereld.

Minister **Dales**: Ik zou daarop alsjeblieft niet willen wachten.

De heer **Leerling** (RPF): Dat is uw conclusie. Het is een markant punt in de Nederlandse rechtsstaat. De minister dwingt straks mensen tot gewetensnood. Er ontstaan grote problemen vanwege het feit, dat de godsdienstvrijheid in ons land in ernstige mate wordt aangetast. Ik waarschuw het kabinet. Het brengt mensen in gewetensnood.

Minister **Dales**: Ik ben uitgesproken, voorzitter.

De vergadering wordt van 15.54 uur tot 16.05 uur geschorst.

□

Minister **Hirsch Ballin**: Mijnheer de voorzitter! Er is geen rangorde van

grondrechten. Wij hebben dit een en andermaal bij de schriftelijke voorbereiding van deze behandeling naar voren gebracht en ook verschillende sprekers hebben zich gisteren in deze zin uitgelaten. Artikel 1 van de Grondwet brengt dus ook geen wijziging in de betekenis van andere grondwetsbepalingen inzake grondrechten. Echter, artikel 1 bevat wel een heel bijzonder grondrecht en dat niet alleen vanwege de prachtige steen die wij net niet kunnen zien. Het gaat in artikel 1 namelijk niet om het geoorloofde of ongeoorloofde van overheidsingrijpen, zoals het geval is bij de grondrechten betreffende de godsdienstvrijheid, de vrijheid van levensovertuiging, de vrijheid van meningsuiting of de onderwijsvrijheid. Het gaat in artikel 1 om de gronden waarop de overheid in wetgeving, beleid en bestuur – en het geldt ook voor de rechtspraak – onderscheid mag maken. De overheid mag niet discrimineren.

Van bepaalde gronden, zoals godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, wordt gezegd dat het, behoudens een zeer bijzondere rechtvaardiging, ongeoorloofde namelijk discriminatoire gronden zijn. Discrimineren heeft in de Grondwet dus duidelijk betrekking op iets afkeuringswaardigs, namelijk gedrag waarbij de overheid, de wetgever inclusief, haar oordeel zou laten afhangen van iets dat de mensen zozeer eigen is als hun diepste overtuiging, hun eigenste innerlijk, hun persoonlijk uiterlijk. Daarbij behoren, zo voeg ik eraan toe, ook al geeft artikel 1 dit niet uitdrukkelijk aan, ook de hetero- of homoseksuele gerichtheid en de burgerlijke staat.

De overheid maakt onderscheid. Iedereen maakt onderscheid en de overheid maakt onderscheid in het kader van haar publieke taak. Elke wet maakt per definitie onderscheid aan de hand van bepaalde kenmerken van personen en situaties maar van deze kenmerken, die mensen bij uitstek in hun eigenheid betreffen, zegt de Grondwet en zeggen verschillende verdragen dat ze niet passend zijn om onderscheid te maken. Doet men dit toch, dan tast men de waardigheid van de desbetreffende persoon aan.

Het gaat dus om de menselijke waardigheid wanneer de Grondwet

en verdragen discriminatie verbieden. Daarmee wordt tevens een extra bescherming gegeven aan de vrije uitoefening van andere grondrechten. Bijvoorbeeld artikel 6, de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, vindt mede bescherming doordat het de overheid verboden is om te discrimineren wegens godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuiging. Het grondrecht dat is opgenomen in artikel 7, de vrijheid van meningsuiting, wordt mede beschermd doordat het de overheid verboden is om op grond van politieke overtuiging te discrimineren. Artikel 23, dat de vrijheid van onderwijs betreft, wordt mede beschermd doordat het de overheid verboden is om in haar beleid ten aanzien van de bijzondere scholen onderscheid te maken tussen de verschillende overtuigingen waarvan scholen uitgaan.

De heer **Schutte** (GPV): Kunt u dit adstrueren? De conclusie is toch juist dat wij met betrekking tot de nu door u genoemde grondrechten de gelijkheid bij de uitoefening van die rechten al als een wezenlijk bestanddeel kenden? U spreekt nu over een extra bescherming in de vorm van artikel 1. Moet ik hieruit afleiden dat, voordat dit artikel in de Grondwet was opgenomen, de bescherming van de klassieke vrijheidsrechten minder goed verzekerd was dan nu het geval is?

Minister **Hirsch Ballin**: Neen, voorzitter. Om de redenen die de heer Schutte aanvoert, werd die verplichting tot gelijke behandeling in elk geval in de rechtsontwikkeling in de voorgaande decennia reeds afgeleid uit de grondrechten. Dat neemt niet weg dat in een eerdere periode, waarin die grondrechten ook al in onze Grondwet stonden, de rechtsontwikkeling nog niet tot dat inzicht was gekomen.

De heer **Schutte** (GPV): Akkoord, maar je kunt niet zeggen dat met de opname van artikel 1 in deze vorm als zodanig grondwettelijk extra bescherming werd gegeven aan grondrechten die naar de rechtsopvatting van vóór 1983 al golden.

Minister **Hirsch Ballin**: Dat neemt niet weg dat het, juist vanwege het bijzondere belang van deze

kenmerken, eigenschappen of overtuigingen voor de integriteit van de menselijke persoon past om in de Grondwet uitdrukkelijk voorop te stellen dat er door de overheid in welke van haar rollen dan ook geen onderscheid zal worden gemaakt, behoudens uitzonderingen, die een bijzondere rechtvaardiging behoeven. Dat is de betekenis van het verbod van discriminatie, dat hier en elders terecht hoog staat aangeschreven.

De overheid maakt onderscheid, maar zij mag dat niet op elke grond doen. Iedereen maakt onderscheid: organisaties, bedrijven en burgers. Iedereen maakt onderscheid, maar ook anderen dan de overheid moeten daarbij beperkingen in acht nemen. Een caféhouder mag klanten van de ene huidskleur niet ten achter stellen bij anderen. Een bedrijf mag vrouwen niet lager belonen dan mannen. Het hanteren van bepaalde kenmerken is zo afkeurenswaardig dat de norm van artikel 1 van de Grondwet moet doorwerken in andere verhoudingen dan die tussen overheid en burger. Dat doorwerken is een zaak van wetgeving en jurisprudentie. Ik noem het recent gewijzigde Wetboek van Strafrecht en de Algemene wet gelijke behandeling, die wij nu bespreken. Dat doorwerken van het discriminatieverbod in verhoudingen, andere dan die tussen overheid en burger, is ook nodig om te voorkomen dat grondrechten in de praktijk van het leven worden gefrustreerd. Bijvoorbeeld als mensen afhankelijk zijn van een bepaalde bron van inkomsten en als zij daarbij zonder dat daaraan een zakelijke rechtvaardiging kan worden gegeven, een beperking ondervinden in hun vrijheid van godsdienst. Ik denk aan een geval waarover de Hoge Raad heeft geoordeeld, waarin iemand belet werd, op een moslimfeestdag een snipperdag op te nemen.

Maar welke beperkingen organisaties en burgers in acht moeten nemen bij het hanteren van onderscheiden criteria, hangt af van de aard van die organisaties, van de taak van organisaties en van burgers in de samenleving, in de betrokken rechtsverhoudingen. Het hangt ook af van andere grondrechten. Niemand zal het toch in z'n hoofd halen om iemand te verbieden, bij de keuze van een partner onderscheid

te maken naar geslacht? Zo'n verbod zou grondrechten aantasten, niet beschermen. Niemand zal ook op het idee komen om de Teldersstichting te verbieden, bij de keuze van onderzoeksmedewerkers onderscheid te maken naar de mate waarin kandidaten de liberale beginselen zijn toegedaan. Zo'n verbod zou grondrechten aantasten, niet beschermen. En zo zullen wij ook bijzondere scholen niet beletten, een personeelsbeleid te voeren waarbij aan leerkrachten de eis wordt gesteld dat zij de overtuiging van de school mede dragen en uitdragen. Zo'n verbod zou grondrechten aantasten, niet beschermen. In wezen is dit de betekenis van de enkele-feitconstructie, zoals het in deze discussie is genoemd, bijvoorbeeld het enkele feit van iemands seksuele gerichtheid en het al dan niet samenwonen. Dat laatste geldt overigens zowel voor mensen met een homoseksuele gerichtheid als voor mensen met een heteroseksuele gerichtheid. Het is geen gerechtvaardigde grond voor het maken van onderscheid. Maar wanneer er sprake is van meer dan dat enkele feit, als een leerkracht niet langer de overtuiging van de school draagt en uitdraagt, dan gaat het om iets anders, namelijk om het functioneren van die leerkracht in het verband van de betrokken school. Wij achten overtuigingsdwang misplaatst. Omdat het bijzonder onderwijs zich hierbij niet in een beschuldigde positie moet gevoelen, teken ik er dankbaar bij aan dat ook in het bijzonder onderwijs in zijn verscheidenheid het ethos heerst van schroom om de persoonlijke leefomstandigheden van mensen publiekelijk ter discussie te stellen. Het is dan ook beslist niet juist dat het wetsvoorstel rechtvaardigt dat mensen wegens hun intieme gedrag lastig worden gevallen, integendeel. Het wetsvoorstel mag echter ook niet over het doel heen schieten, wat het geval is als schoolbesturen die eisen aan de overtuiging van hun leerkrachten stellen, aan een soort van overtuigingsdwang worden blootgesteld.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Het woord uitdragen is uitdagend. Je kunt verbaal de overtuiging binnen de school uitdragen; het lijkt mij correct dat je

Hirsch Ballin

daaraan gehouden bent. Verbaal kan ik het mij buiten school ook nog voorstellen. Betekent het uitdragen ook dat je geacht wordt, je naar de seksuele moraal te gedragen?

Minister Hirsch Ballin: Een school op een bijzondere grondslag mag voor de vervulling van haar taak in ons pluriforme onderwijsbestel een bepaalde moraal in elk opzicht als maatstaf nemen, ook in het kader van de houding ten opzichte van andere mensen, waartoe de seksuele moraal kan behoren. Hieruit vloeit voort dat de school de vrijheid van aanstelling van leerkrachten heeft; dit is grondwettelijk verankerd. Deze vrijheid van aanstelling willen wij eerbiedigen. Wanneer het om de aanstelling en andere beslissingen van personeelsbeleid voor leerkrachten gaat, is voor een schoolbestuur dat van oordeel is dat een leerkracht niet langer ertoe in staat is, de overtuiging van de school mee uit te dragen, een zekere objectivering in de argumentatie nodig, zoals ook anderszins geldt bij het voeren van personeelsbeleid en bij het nemen van beslissingen over mensen die ergens werken.

Mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh (VVD): Ik heb wel eens wat last van mijn gehoor en weet niet of de minister nu mijn vraag helemaal heeft beantwoord. Ik heb de minister gevraagd of onder het uitdragen buiten een school van een overtuiging ook de seksuele moraal valt. Volgens enkele scholen is een bepaalde moraal niet toegestaan; homoseksualiteit vindt men een zonde. Is het bevoegd gezag dan toch bevoegd, tegen een leerkracht die hiernaar leeft, nog altijd achter de huisdeur, te zeggen: gij zult hier geen leerkracht zijn?

Minister Hirsch Ballin: Ik stel voorop dat ik heb waargenomen hoezeer in alle discussie over dit wetsvoorstel de nadruk op deze schets van een casuspositie is gevallen. In de regel vinden scholen en personeelsleden elkaar op basis van hun overtuiging en de manier waarop zij zich voorstellen hiermee om te gaan. Een tweede punt dat ik voorop stel, is dat het niet aan ons is, hier casusposities te beoordelen. Het is juist de bedoeling van dit wetsvoorstel dat de commissie of de

rechter met wettelijke criteria in de hand een oordeel daarover geven.

Ik meen dat de vraag van mevrouw Rempt in feite slaat op de redenen waarom wij de woordkeus van het enkele feit hebben gebezigd.

Mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh (VVD): Daar was ik al bang voor.

Minister Hirsch Ballin: De redenen waarom wij die woordkeus hebben gebezigd, is dat het enkele feit, dus geïsoleerd beschouwd, van seksuele gerichtheid, van al dan niet samenwonen of van andere punten die hierbij een rol spelen, niet de grond mag zijn waarop men zegt: u hoort hier niet, u hoort hier wel. Dit betreft het enkele feit, maar het kan zijn dat er feiten zijn die daarmee in een zeker verband staan, betrekking hebbende op de mogelijkheid om te functioneren als leerkracht in die school en op het dragen en mee uitdragen van de overtuiging, en dat die feiten wel relevant zijn.

Misschien mag ik, voorzitter, er een voorbeeld van heel andere aard aan toevoegen.

Mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh (VVD): Nee, graag van deze aard. Het draait namelijk om deze aard en geartheid en het ernaar leven.

De minister doet net alsof ik steeds maar casusposities en theoretische zaken aanvoer en daar zouden wij hier in wezen niets over mogen zeggen. Ik denk dat het aan ons als medewetgever is om in ieder geval te begrijpen waar wij mee bezig zijn en waar wij de grenzen leggen. Ik heb dat gisteren een- en andermaal gezegd: de grens voor mijn fractie is dat mensen mogen leven, inderdaad, naar hun seksuele gerichtheid. Ik heb daarbij de grens gelegd bij de persoonlijke levenssfeer, met de eigen huisdeur gesloten: het gaat niemand wat aan.

Ik heb het wel de minister van Binnenlandse Zaken horen zeggen, maar deze minister heb ik nog niet horen zeggen: neen, welke grondslag een school ook heeft, over deze gedraging, met name buiten de school en in het huis, heeft men in feite niet te oordelen. Dit, terwijl natuurlijk wel van die persoon gevraagd kan worden – daar heb ik helemaal geen probleem mee – om

binnen de school de overtuiging van de school ook aan de kinderen over te brengen. Het lijkt mij dat een bevoegd gezag dat allemaal mag vragen. Maar de vraag waar wij voor staan, is of wij een enclave kunnen maken in ons hele rechtsgebied, waar de ene werkgever zich er niet mee mag bemoeien en de andere werkgever, op welke grond dan ook, wel.

Minister Hirsch Ballin: Mijnheer de voorzitter! Het gaat niet om enclaves. Met het enkele feit van iemands seksuele gerichtheid en van zijn of haar intiem levensgedrag heeft geen enkele school zich te bemoeien. Maar wanneer mevrouw Rempt bedoelt te zeggen en te verdedigen dat de school geen eisen meer zou mogen stellen bij haar aanstellingsbeleid aan de geschiktheid om te dragen en uit te dragen de overtuiging waarop een school is gebaseerd, inclusief opvattingen van morele aard en inclusief seksuele moraal – dat is evenmin een enclave waar grondslagen van scholen buiten zouden moeten blijven – dan komt zij in strijd met de vrijheid van aanstelling die grondwettelijk is gegarandeerd voor de bijzondere scholen, al naar gelang hun grondslag.

Mevrouw Rempt-Halmmans de Jongh (VVD): Mijn conclusie moet dan aansluiten bij datgene wat u in de Gay Krant dan wel niet hebt gezegd maar daar wel hebt laten staan, naar aanleiding van een opmerking van de journalist, namelijk dat een dergelijke gedraging – achter de huisdeur; meer hebben wij niet – een grond voor ontslag zou kunnen zijn.

Minister Hirsch Ballin: Mijnheer de voorzitter! Mevrouw Rempt citeerde gisteren – ik wil dat dan toch maar eens even precies zeggen – woorden die voor rekening komen van de redacteur, die overigens voortreffelijk verslag heeft gedaan van wat ik heb gezegd: daar is geen enkel verschil van inzicht over. Maar de samenvatting, aangevende hoe de schrijver meent te zien wat hier wordt voorgesteld, is niet de mijne en is ook niet de juiste. Want daarin is er sprake van dat alleen het samenwonen al voldoende reden voor ontslag is. Neen, dat is niet zo,

want dat is het enkele feit. Wat ik heb gezegd – dat is zeer precies weergegeven door de redacteur van de Gay Krant – is dat de bewijslast bij het schoolbestuur ligt. Het schoolbestuur zal moeten aantonen dat het samenwonen afbreuk doet aan het uitdragen van de overtuiging. Hierbij zal men duidelijk moeten maken dat het niet uitsluitend gaat om het feit van de homoseksuele gerichtheid. Men zal daarentegen duidelijk moeten maken dat men een concreet nadeel mag verwachten van het verder functioneren van de leerkracht. Daarbij is een objectivering nodig. Ik ben ervan overtuigd, dat het belang van het volledig respecteren van mensen, ook van mensen met een homoseksuele gerichtheid, in onze samenleving niet wordt gediend maar eerder wordt geschaad als er twisten worden gevoerd over de opvatting van scholen en wanneer scholen die willen dat hun leerkrachten een bepaalde overtuiging uitdragen, aan een soort overtuigingsdrang worden blootgesteld. Dat zou de goede zaak waarvoor mevrouw Rempt opkomt – in haar streven op dit punt sta ik aan haar zijde – schade toebrengen. Daarom verdedig ik hier met overtuiging het belang van het enkele-feitcriterium in ons wetsvoorstel.

Mevrouw Groenman (D66): Voorzitter! Ik vind dat er nu sprake is van dubbelop. In de bewuste artikelen staat dat er functie-eisen mogen worden gesteld en dat eisen mogen worden gesteld in verband met de verwezenlijking van de grondslag. Desalniettemin is ook het enkele-feitcriterium nodig. Het is allemaal wat veel.

Minister Hirsch Ballin: Neen, dit is niet dubbelop. De geachte afgevaardigde moet letten op wat er precies in het wetsvoorstel staat. Daarin wordt gezegd, dat een instelling van bijzonder onderwijs eisen mag stellen in verband met de vervulling van een functie die, gelet op het doel van de instelling, nodig zijn voor de verwezenlijking van haar grondslag. Dat is de hoofdregel. Maar om nu te voorkomen, dat het enkele feit van bijvoorbeeld de homoseksuele gerichtheid of bijvoorbeeld het enkele feit van het samenwonen voldoende grond zou zijn om te

zeggen: wij beroepen ons op deze afbakening van het wetsvoorstel, is eraan toegevoegd: deze eisen mogen niet leiden tot onderscheid op grond van het enkele feit van politieke gezindheid. Dus die toevoeging beperkt niet de bescherming, maar verruimt die juist.

Mevrouw Groenman (D66): Met die enkele-feitconstructie wordt verwezen naar bijkomende omstandigheden. Daarover zijn wij het eens. Minister Dales zegt: woon- en leefsituaties mogen eigenlijk geen enkele rol spelen. Hetero's en homo's zouden op dezelfde manier moeten kunnen samenwonen. Welke omstandigheden zou de minister dan kunnen bedenken die, los van het enkele feit, toch een reden zouden kunnen zijn voor het nemen van maatregelen?

Minister Hirsch Ballin: Ik ga hier geen gedragspatronen schetsen. Waar gaat het om? Het gaat om ons uitgangspunt en ik hoop dat dat aanspreekt. Als er wat meer tijd was geweest, zou mijn collega zich in dezelfde zin hebben uitgelaten als ik nu doe. Het gaat in dezen om de opstelling van een leerkracht die zorgt voor twijfel over de vraag of deze leerkracht nog wel achter de grondslag van de school staat en of deze leerkracht nog wel langer in staat is om op een geloofwaardige wijze de grondslag van de school uit te dragen. Het gaat dus om gedragingen die voor de bijkomende omstandigheden zorgen en die zich dus naast het enkele feit voordoen, om gedragingen die afbreuk doen aan het functioneren van de leerkracht op een bepaalde school met een bepaalde opvatting.

Mevrouw Groenman (D66): Voorzitter! Ik vind het vervelend op casusposities te moeten wijzen, maar herinner er aan dat de leef- en woonsituatie geen rol kan spelen. Die casuspositie hebben wij voorgelegd aan de minister van Binnenlandse Zaken.

Stel nu dat een fantastische leerkracht volgens de normale procedure op een school tewerk wordt gesteld en dat deze een tijdelijk contract krijgt. Later blijkt echter dat de leerkracht homoseksueel of lesbisch is en dat deze lid is geworden van de protestant-christe-

lijke organisatie Homowerkgroep. Vormt zoiets een bijkomende omstandigheid op grond waarvan tegen die leerkracht kan worden gezegd: wij geloven toch niet dat u onze overtuiging voldoende kunt uitdragen?

Minister Hirsch Ballin: In het nader rapport over dit wetsvoorstel hebben wij geschreven, dat wij het met de Raad van State eens zijn, dat het primair aan de betrokken instelling is om te bepalen welke eisen behoren te worden gesteld met het oog op de verwezenlijking van de grondslag van de betrokken instelling. Daar houd ik het op bij mijn antwoord op wat mevrouw Groenman naar voren brengt. Het antwoord op de vraag zou per school verschillend kunnen zijn. Vele scholen zullen geen problemen in het gestelde zien, terwijl er andere zijn die daarmee misschien wel problemen hebben. Laat dit de betrokkenen echter aan de hand van een concreet geval bespreken. Daarbij zou aan de hand van de wettelijke criteria een en ander moeten worden aangetoond, terwijl de wettelijke norm moet worden gehandhaafd en die zegt, dat het enkele feit van iemands hetero of homoseksuele gerichtheid, burgerlijke staat of politieke overtuiging niet voldoende is om te zeggen: er wordt afbreuk gedaan aan de realisering van de doelstelling van onze school.

De heer Lankhorst (Groen Links): Voorzitter! Ik vind het jammer dat de minister in ieder geval bij mij de indruk wekt dat hij niet volmondig zegt wat de minister van Binnenlandse Zaken ook heeft gezegd. Ik hoef dan helemaal geen voorbeelden te hebben. Op mijn vraag aan de minister van Binnenlandse Zaken of bij bijzondere instellingen, dus ook bij het bijzonder onderwijs, een homo normaal datgene mag wat een hetero ook mag, zei de minister "ja". Ik heb af en toe het gevoel dat de minister van Justitie er iets aan af wil doen. Dat zou ik jammer vinden. Ik mag er toch van uitgaan dat ook voor hem blijft gelden dat een homo ook op een bijzondere school gewoon voor zijn aard mag uitkomen, dat hij daar niet moeilijk over hoeft te doen, dat dit precies het kenmerk is van deze wet en dat dit enkele feit is dat wij willen vastleggen.

Minister **Hirsch Ballin**: Voorzitter! Mijn collega heeft terecht – daarover is geen enkel verschil van inzicht tussen ons – erop gewezen dat deze eisen zowel in de wetgeving als in wat er vervolgens mee moet worden gedaan – eventueel een verschil van inzicht – betrekking hebben op homo- en heteroseksuele gerichtheid. Dat betekent bijvoorbeeld dat, als een school aan haar functioneren de overtuiging ten grondslag legt dat het geen pas geeft om ongehuwd samen te wonen, een relevante vraag zal zijn in zo'n eventuele twist: wordt die eis behalve aan de homoseksuele leraar ook gesteld aan de heteroseksuele leraar? Die punten kunnen allemaal een rol spelen in het objectiveren van de beoordeling van geschiktheid en ongeschiktheid, gelet op de functie-eisen. Ik probeer juist de gedachte weg te houden dat het hier zou gaan of zou mogen gaan om snuffelen in de privésfeer. Neen, daar gaat het niet om. Juist daarom hechten wij aan de bepaling dat het enkele feit van iemands seksuele gerichtheid geen rol mag spelen. Het gaat om het samen willen respecteren van een grondrecht, namelijk de vrijheid van aanstelling door scholen op een bijzondere grondslag.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Per definitie kan dat niet, als de wetgever van mening is dat er niet gediscrimineerd mag worden. Het debat richt zich nu eenmaal op dit probleem. Het is ook nog eens een probleem waar wij bijna twintig jaar geleden al voor het eerst aan hebben gedacht om dat eens wettelijk te regelen. Het probleem van de homoseksualiteit werd toen eigenlijk afgeleid van: gij zult niet discrimineren op grond van geslacht. Toen kwam dit er zo'n beetje bij. Wij zijn dan ook al van oudsher bezig met dit probleem. Tot op dit moment mag het bevoegd gezag van een bepaalde school zeggen tot iemand die daar jarenlang heeft gewerkt, die in de tussentijd inderdaad ontdekt homoseksueel of lesbisch te zijn en gaat samenwonen, dat die gedraging eigenlijk niet in overeenstemming is met de grondslag, met de heiligste overtuiging. Op dit moment kan men

die leerkracht afstoten, zo men dat wil. Het is nu toch de bedoeling van dit wetsvoorstel dat wij, binnen de bedoeling van het wetsvoorstel dat je het mag zijn en het mag doen, deze scholen niet meer de mogelijkheid geven om dat te doen? Ik zie de minister van WVC "neen" schudden. Ik denk dat het de bedoeling is van het wetsvoorstel dat het niet mogelijk moet zijn. Waar zijn wij anders mee bezig?

Minister **Hirsch Ballin**: Voorzitter! Zoals wij ook in de schriftelijke voorbereiding – mijn collega was zo goed om mij de desbetreffende bladzijden aan te reiken – naar voren hebben gebracht en zoals ik trouwens zonet heb gezegd, omvat die gerichtheid naast gevoelens en voorkeuren ook de concrete uiting daarvan. Mevrouw Rempt schetst eigenlijk een situatie waarin in de praktijk is gebleken dat de seksuele gerichtheid niet wordt gezien en niets aan bijkomende omstandigheden heeft teweeggebracht of wat dan ook om twijfel te doen ontstaan aan het functioneren van de betrokken leerkracht in die school. Dan kun je natuurlijk niet plotseling van gedachten veranderen. Ik heb daarom ook steeds het volgende gezegd. Als er iets of juist niets wordt gedaan ten aanzien van een leerkracht op een school in het geval er iets is dat bedenkingen oproept in relatie tot het karakter van die school, ligt de "bewijslast" bij het bevoegd gezag van de school.

Voorzitter! Het leek mij nuttig om hierop in te gaan, omdat het aanwijzen van gronden waarop geen onderscheid mag worden gemaakt, met bepaalde afbakeningen, bepalend is voor de structuur van het wetsvoorstel. Het wetsvoorstel verbiedt het maken van onderscheid op een afgebakende manier en gaat zo discriminatie tegen. Ik zeg in dit verband uitdrukkelijk dat de uitzonderingen geen verloop tot discrimineren zijn. Ze geven aan tot waar aan toe met een algemene regel onderscheid ongeoorloofd kan worden verklaard. Indien een bepaalde vorm van onderscheid onder een uitzonderingsbepaling kan worden gebracht, betekent dat niet zonder meer dat die vorm van onderscheid dus gerechtvaardigd is en geen enkele twist kan oproepen. Het wetsvoorstel verbiedt, op deze

manier afgebakend, het maken van bepaalde vormen van onderscheid. Ik herhaal dat het beslist niet zo is dat het wetsvoorstel bepaalde vormen van discriminatie zou toestaan.

De structuur van het wetsvoorstel is dus ook verschillend van de strafbepalingen in het Wetboek van Strafrecht. Bij de behandeling van het Wetboek van Strafrecht is erover gesproken dat dit wetboek het begrip "discriminatie" hanteert in onderscheid tot dit wetsvoorstel, dat met deze afbakeningen het maken van onderscheid in bepaalde situaties verbiedt.

Ik ga in op de uitzonderingen die in het wetsvoorstel zijn opgenomen, uitzonderingen die eigenlijk het karakter dragen van afbakeningen. Alle woordvoerders zijn hierop ingegaan. De uitzonderingen in het wetsvoorstel zijn allereerst noodzakelijk in verband met de bescherming van belangen die door andere grondrechten worden beschermd, zoals de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, de vrijheid van onderwijs en het grondrecht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Er zijn uitzonderingen in het wetsvoorstel opgenomen voor gevallen waarin onderscheid objectief gerechtvaardigd is, zoals gevallen waarin objectief gezien het geslacht of het ras, in de zin van het van het ras afhankelijke uiterlijk, bepalend is. Deze uitzonderingen hebben aanleiding gegeven tot de afbakeningen. Er zijn voorbeelden gegeven zoals het model voor bepaalde kleding, voor een bepaalde haardracht, voor bepaalde rollen in toneelvoorstellingen. De bedoelingen van die afbakeningen zijn volstrekt duidelijk. De algemene maatregel van bestuur op grond van artikel 2 zien wij alleen als een instrument ter verhoging van de rechtszekerheid en niet als een eigenlijke gedelegeerde normstelling.

Verder is een uitzondering gemaakt voor het voorkeursbeleid, ofwel de positieve actie om feitelijke achterstanden te verminderen of op te heffen. Het wetsvoorstel laat onverlet de bestaande wetgeving inzake de gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de arbeid. Het wetsvoorstel is verder niet van toepassing op onderscheid dat wordt gemaakt bij of krachtens enige andere wet voorafgaand aan de

datum dat de wet in werking treedt. Dat is een logische uitzondering, omdat andere wetgeving reeds in overeenstemming moet zijn met artikel 1 van de Grondwet. Daarover zijn opmerkingen gemaakt, terwijl daarover ook een amendement is ingediend, waarop ik later nog dieper in zal gaan. Er is ook een uitzondering gemaakt voor politieke functies, waarover ik al iets heb gezegd. Dat zal verder voor zichzelf spreken.

De heer Lankhorst sprak over de vrees van het LBR dat de algemene maatregel van bestuur zou leiden tot strijd met het VN-verdrag tegen rassendiscriminatie. Nee, dat is niet het geval. Het gaat ook niet om gedelegeerde wetgeving, die uitzonderingen creëert waar ze niet moeten zijn, maar om een verduidelijking van wat in de norm van de wet is vervat. Voor alle duidelijkheid merk ik nog op dat bij verzekeringen, zoals levensverzekeringen, arbeidsongeschiktheidsverzekeringen en aansprakelijkheidsverzekeringen, het uiterlijk nooit bepalend kan zijn.

Het wetsvoorstel is niet van toepassing op onderscheid op grond van burgerlijke staat en pensioenregelingen voor werknemers. Denk aan de regeling voor de nabestaanden, zoals het uitsluitend toekennen van nabestaandenpensioen aan gehuwde nabestaanden. Ik neem aan dat collega Ter Veld daarover nog wat meer wil zeggen, evenals over het amendement van mevrouw Groenman.

Zoals ik al zei, staat artikel 1 van de Grondwet niet in een of andere rangorde ten opzichte van andere grondrechten. In dit verband werd verwezen naar een rede voor de Academie van Wetenschappen, van oud-staatsraad Van der Hoeven, waarin dat ook naar voren wordt gebracht. De doorwerking van grondrechten vereist wetgeving, die met alle grondwettelijke bepalingen in overeenstemming is. Binnen de reikwijdte van het wetsvoorstel wordt een zo groot mogelijke duidelijkheid gegeven over de betekenis van het gelijkheidsbeginsel, in verhouding tot andere grondrechten. Zo zijn in de artikelen 5 en 7 uitzonderingen opgenomen in verband met de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, ofwel privéverhoudingen. In de stukken zijn daarvan enige voorbeelden gegeven. Buiten

het toepassingsbereik van het wetsvoorstel zijn ook gehouden de rechtsverhoudingen binnen kerkgenootschappen en genootschappen op levensbeschouwelijke grondslag en het geestelijk ambt. Men denke aan de aanstelling voor een geestelijk ambt. Het is aan de kerken zelf om daarover een oordeel te geven, overeenkomstig de vrijheid van interne organisatie, die we als onderdeel van de scheiding van kerk en Staat in de loop van de vorige eeuw hebben geleerd te respecteren.

De heer Leerling heeft in verband met artikel 3 gevraagd, of een opleiding tot predikant onder dat artikel valt. Een gewone basisschool is gebonden aan de artikelen 5 en 7. Het is duidelijk dat daar bepaalde vragen liggen, die samenhangen met het eerder besprokene. De heer Leerling vroeg verder naar het verbod van onderscheid bij de aanbidding van goederen in het openbaar. Een kerk die een zaal of vergaderlokaliteiten verhuurt, zal daarmee, wanneer het een algemeen en onbepaald aanbod is, op gelijke voet als andere instellingen of bedrijven deelnemen aan het maatschappelijk verkeer, en dan staat dat los van het belijden van een godsdienstige overtuiging. Daarom is artikel 7 op de aanbidding van de verhuur van toepassing en is er ook geen reden om daarvoor een uitzondering op te nemen. Maar het is natuurlijk denkbaar dat men een bepaalde zaal alleen aanbiedt voor verhuur voor bijvoorbeeld het geven van muziekkuitvoeringen. Dan is dat aanbod op die manier beperkt, en kan een kerkgenootschap dat een zaal verhuurt, op die manier bepaalde grenzen stellen aan het gebruik dat wordt gemaakt van de verhuurde zaal.

De heer Schutte heeft het geval geschetst van de campinghouder met een bepaalde godsdienstige overtuiging, die wegens het karakter van de camping meent aan bepaalde personen de toegang tot de camping te moeten ontzeggen op één van de in het wetsvoorstel vermelde gronden. Dan geldt alweer iets dergelijks. Het kamperen bij zo'n campinghouder en het doen van boodschappen bij iemand die ook een overtuiging kan hebben en die herkenbaar maakt, vormen facetten van het maatschappelijk leven. De hoofdregel is dus dat er dan geen

onderscheid mag worden gemaakt bij het gestand doen van het aanbod dat men in het openbaar doet tot het leveren van bepaalde goederen of diensten. Maar het is natuurlijk best denkbaar dat men besluit om een camping in te richten als de eigen camping van een vereniging voor de leden van die vereniging. Dan is er iets anders aan de hand. Dan geldt de bepaling over het lidmaatschap van verenigingen.

De heer **Schutte** (GPV): Het laatste is duidelijk. Dan geldt inderdaad het verenigingsrecht en dat valt hier buiten. Maar waarom moet nu worden voorgeschreven aan een dergelijke campinghouder om een vereniging op te richten, als hij als één van de tien campinghouders in de betreffende regio zegt: ik en ook mijn vaste klanten hechten eraan, dat deze camping een zekere eigen levensstijl vertoont en de mensen die hier komen, sluiten zich daar ook bij aan? Wat is het publieke belang dat zich ertegen verzet, dat een dergelijke campinghouder een dergelijk beleid voert en waarom kan hij dat, als hij dat wil voeren, alleen doen als hij er een besloten vereniging van maakt? Waarom is dat noodzakelijk? Het is een uitvloeisel van het systeem van de wet, zal de minister zeggen, maar ik vraag mij af waarom je zo'n systeem moet hanteren, als je dit soort consequenties oproept.

Minister **Hirsch Ballin**: In dezen om wille van de klaarheid van de normstelling. Er is een algemene norm neergelegd met betrekking tot het aanbieden van goederen en diensten. Daarbij mag geen onderscheid worden gemaakt. Wanneer men zich op de markt van goederen of diensten begeeft, dan mag je ook van de aanbieder van goederen en diensten een zekere klaarheid van uitspraken verwachten. Wanneer het de bedoeling is om op een camping bepaalde diensten of bepaalde waren aan te bieden, dan is dat, zo gepresenteerd, een openbaar aanbod, waaraan je de eisen van het openbare leven mag stellen. Geen mate van onderscheid bij de klanten. Wanneer de bedoeling eigenlijk iets anders is, namelijk niet een openbaar aanbod tot een ieder gericht voor het leveren van goederen of diensten, dan mag je ook de klaarheid verwachten dat men zegt: dit is niet

Hirsch Ballin

een openbaar aanbod tot kamperen of het leveren van bepaalde goederen of diensten, maar dit is bedoeld voor degenen die behoren tot een bepaalde kring, die zichzelf als vereniging verstaat. Zoals men weet, zijn de vormvereisten daarvoor zo gering, dat dit geen enkel praktisch beletsel zal zijn.

De heer **Schutte** (GPV): Maar die klaarheid wordt in de praktijk al geboden door er bijvoorbeeld in de advertenties melding van te maken, dat dit de huisregels daar zijn volgens die camping. Iedereen die daarop reageert, weet precies wat hij zal aantreffen als hij op camping A komt. Dat geldt niet voor camping B, C of D. Dat hoeft dus niet uitsluitend te worden geboden in de vorm van een vereniging. Op die manier wordt de ondernemingsvrijheid van een willekeurige burger een structuur opgelegd die niet noodzakelijkerwijs voorgeschreven hoeft te worden.

Minister **Hirsch Ballin**: Prima, maar dan is er sprake van iets anders, namelijk het stellen van bepaalde huisregels. Er is niets tegen op grond van het wetsvoorstel, dat bijvoorbeeld een campinghouders regels stelt, dat men anderen niet hindert, dat men regels stelt over de zondagsrust. Een camping hoeft ook niet op zondag open te zijn.

De heer **Schutte** (GPV): Neen, maar de kernvraag is, of er voor de overheid een rechtsgrond is om dit soort eisen te stellen, als er geen sprake is van een monopoliepositie. Ik heb het voorbeeld genoemd om juist dat punt aan de orde te stellen. Als er een monopoliepositie is, net als bij het onderwijs, dan zal men algemeen toegankelijk moeten zijn. Niemand mag tussen wal en schip vallen. Als er tien campings in één gebied liggen, is er per definitie geen sprake van een monopoliepositie. Dan is er geen rechtsgrond voor de overheid om dan toch te zeggen: gij zult voor iedereen open staan, tenzij u zich onttrekt aan de openbaarheid door een particuliere vereniging op te richten.

Minister **Hirsch Ballin**: Het ligt eraan wat men wil. Het is de taak van de wetgever om op dit punt klare wijn te schenken. Wanneer iemand zich begeeft op de markt van het

openbaar aanbieden van goederen of diensten, dan geeft het geen pas om onderscheid te maken op de genoemde gronden. Wanneer men iets anders wil, namelijk voor een besloten kring die een bepaald karakter aan het verband, de vereniging, geeft een gezamenlijk kampeerterrein onderhouden, dan is het beter dat men dit als zodanig afficheert en niet de indruk wekt een algemeen openbaar aanbod voor goederen en diensten te doen.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Houdt de klare wijn van de minister in, dat als dit wetsvoorstel straks werkt, campinghouders op de openbare terreinen bijvoorbeeld aan hun meerderjarige gasten niet kunnen vragen om het trouwboekje even te tonen, zoals dat op dit ogenblik op sommige campings plaatsvindt? Dat is straks dus uitgesloten.

Minister **Hirsch Ballin**: In de veronderstelling waarin ik de vraag van de heer Schutte zojuist heb beantwoord: bij een openbaar aanbod van de dienst van camping mag geen onderscheid worden gemaakt op grond van bijvoorbeeld burgerlijke staat.

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter! Ik heb over artikel 3 een concrete vraag gesteld, die ik graag voor de tweede termijn beantwoord zou willen zien. Hoe zit het met de vrijheid van kerken om eisen te stellen ten aanzien van personen die bij hen in niet-ambtelijke functies in dienst treden, dus de koster, de organist, de zendingswerker? Hier bestaat een grote onduidelijkheid.

Minister **Hirsch Ballin**: Voorzitter! Ik wil hier graag nog iets zeggen, mede naar aanleiding van een vraag van mevrouw Rempt, over de werknemers die weinig met de eredienst te maken hebben. Zij heeft in feite hetzelfde onderwerp aangesneden.

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter! Als de minister de eredienst kent, weet hij dat de koster en de organist wel iets met de eredienst te maken hebben.

Minister **Hirsch Ballin**: Daar zal ook precies het onderscheid liggen

tussen de werknemers die mevrouw Rempt bedoelt en de werknemers die de heer Van den Berg bedoelt. Artikel 3 van het wetsvoorstel zegt dat het niet van toepassing is op aangelegenheden die behoren tot de interne sfeer van de kerkgenootschappen en andere genootschappen op geestelijke grondslag. Zij zijn dus vrij om in eigen kring uit te maken welke eisen zij met betrekking tot het vervullen van een bepaalde functie stellen. Nu is niet elke rechtsverhouding met een kerkgenootschap er per definitie een die binnen de eigen kring van het genootschap thuishoort. Daar ligt mijns inziens nu precies het verschil tussen de voorbeelden die door de heer Van den Berg en mevrouw Rempt zijn aangevoerd. Mevrouw Rempt heeft het ook over de koster gehad. De schoonmaker of de glazenwasser vallen buiten de eigen kring van het kerkgenootschap, maar de koster en de organist er binnen.

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter! Er blijft nog een serieuze vraag liggen ten aanzien van de functies die in de zojuist weergegeven visie niet onder artikel 3 vallen, terwijl men wel in dienst treedt bij een kerkgenootschap. Ik neem aan dat de kerken op dat punt ook bepaalde eisen mogen stellen. Vallen die arbeidsverhoudingen dan onder artikel 5?

Minister **Hirsch Ballin**: Dat ligt eraan of de arbeidsverhoudingen in het concrete geval moeten worden aangemerkt als een verhouding van dien aard dat zij binnen de eigen kring van het kerkgenootschap ligt.

De heer **Van den Berg** (SGP): Dat is artikel 3, maar mijn vraag is welk regime er geldt voor de functies die de minister niet onder artikel 3 rangschikt.

Minister **Hirsch Ballin**: Voor die functies geldt dat regime dus niet. Daarvoor gelden de gewone regels van het wetsvoorstel, voor de glazenwasser bijvoorbeeld.

De heer **Van den Berg** (SGP): Wat noemt de minister de gewone regels van het wetsvoorstel? Ik zal mijn vraag toelichten. Kerkgenootschappen vallen niet onder de instellingen die in artikel 5 genoemd

worden. Dit zou de merkwaardige situatie opleveren dat instellingen zoals daar genoemd, met een godsdienstige achtergrond, wel bepaalde eisen kunnen stellen, terwijl de kerken ten aanzien van de categorie werknemers die niet onder artikel 3 gerangschikt kunnen worden, helemaal geen eisen kunnen stellen. Dat kan toch niet de bedoeling zijn?

Minister Hirsch Ballin: Dat is ook de achtergrond van het amendement dat de heer Leerling heeft voorgesteld. Op het eerste gezicht is dit inderdaad het geval. De reden waarom wij een verschillende omschrijving hebben gebezigd, is juist gelegen in de bescherming van het eigen karakter van de instellingen van bijzonder onderwijs. Hier wordt, anders dan zoëven werd verondersteld, wel gezegd dat het moet gaan om eisen bij de vervulling van een functie, die gelet op het doel van de instelling nodig zijn voor de verwezenlijking van haar grondslag. Wij kunnen moeilijk aannemen dat de eisen voor het aanstellen van een glazenwasser bij een bijzondere school – het zal in de regel een overeenkomst tot het verrichten van enkele diensten zijn – zouden kunnen behoren tot de eisen die nodig zijn voor de verwezenlijking van haar grondslag. Daartussen is dus geen verschil. Ik heb daarmee aangegeven waarom voor deze formulering is gekozen ten aanzien van de instellingen voor bijzonder onderwijs. Ik ontraad dan ook aanvaarding van het amendement van de heer Leerling. Er is alle reden om juist voor het bijzonder onderwijs de omschrijving te bezigen van functie-eisen die nodig zijn voor de verwezenlijking van de grondslag. Dat hangt samen met de doelstelling van artikel 23.

Door mevrouw Groenman zijn enkele opmerkingen gemaakt over het onderscheid dat in dit wetsvoorstel op bepaalde gronden wordt gemaakt en het onderscheid dat in andere wetgeving wordt gemaakt. Met betrekking tot onderscheid op grond van godsdienst, levensovertuiging enzovoorts dat bij of krachtens bepaalde wetgeving wordt gemaakt, is in artikel 4, onderdeel c, van het wetsvoorstel voorzien in een specifieke uitzondering. Daarin wordt met het oog op de rechtszekerheid bepaald dat

onderscheid dat gemaakt wordt bij of krachtens een eerdere wet, onverlet wordt gelaten. De zinsnede "onderscheid dat gemaakt wordt bij of krachtens enige andere wet" slaat op onderscheid dat is neergelegd in een wet in formele zin en in daarop gebaseerde lagere regelgeving. Indien in de wet of in de daarop gebaseerde regelgeving het onderscheid niet is neergelegd, is de uitzondering van artikel 4, onderdeel c, niet van toepassing. Bestuurshandelen waarbij onderscheid wordt gemaakt zonder dat dit onderscheid noodzakelijk voortvloeit uit de toepasselijke regelgeving, valt dus niet onder die uitzonderingsbepaling.

Mevrouw Groenman heeft op stuk nr. 26 een amendement ingediend dat ertoe strekt dat bij de evaluatie van de wet wordt aangegeven in welke wettelijke bepalingen waarin onderscheid wordt gemaakt, het onderscheid moet worden opgeheven. Het amendement beoogt dat reeds bestaande wetgeving wordt aangepast aan deze wet. In artikel 4 van het wetsvoorstel is een logische uitzondering opgenomen, omdat andere wetgeving reeds in overeenstemming moet zijn met artikel 1 van de Grondwet. Omdat het bij godsdienst, geslacht enzovoorts gaat om bij voorbaat discutabele en, op basis van de gemaakte afbakeningen en uitzonderingen, af te keuren criteria, heeft bij de totstandkoming van bedoelde wetgeving al een uitvoerige discussie plaatsgevonden over de rechtvaardiging van een criterium. Er moet daarvoor dus al een bijzondere rechtvaardiging zijn. Dat werk hoeft dus niet in algemene zin te worden overgedaan. Wij schenken echter wel aandacht aan het nog opheffen van onwenselijke verschillen in de wetgeving. Ik pleit er niet voor, een nieuw onderzoek te doen uitvoeren waarmee schaarse capaciteit aan mensen en middelen is gemoeid, maar ik herinner wel aan de operaties "Anders geregeld" en "Minderheid, minder recht?". Mocht er oude wetgeving zijn waarin onderscheid op bedoelde gronden voorkomt, dan kan de burger altijd nog voor de rechter een beroep doen op artikel 1 van de Grondwet of, als het om formele wetgeving gaat, op artikel 14 van het Europese verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele

vrijheden of op artikel 26 van het internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

Mevrouw Groenman (D66): Voorzitter! Als er sprake is van zo'n algemene wet, kan de overheid het zich niet veroorloven dat er lang wetgeving blijft bestaan waarin een ongerechtvaardigd onderscheid wordt gemaakt. Ik heb daarom een heel voorzichtig geformuleerd amendement opgesteld. Bij de evaluatie van deze wet moet worden bekeken welke oudere wetgeving aangepast moet worden. Ik vind het raar dat oudere wetgeving waarin een ongerechtvaardigd onderscheid wordt gemaakt, blijft bestaan.

Minister Hirsch Ballin: Er is ongetwijfeld in de wetgeving nog dor hout te kappen, ook in ander opzicht. Ik zeg mevrouw Groenman graag toe dat wij, ook in het kader van het algemeen wetgevingsbeleid, erop zullen letten dat wanneer wetten aan revisie toe zijn waarin nog een of andere bepaling is blijven staan die in het licht van deze grondwetsbepalingen in deze algemene wet zou moeten verdwijnen, daarop gelet zal worden en bij de eerstkomende gelegenheid verwijderd zal worden. Wij blijven uiteraard werken op basis van de al uitgevoerde evaluaties "Anders geregeld" en "Minderheid, minder recht?".

Voorzitter! De grondgedachte bij de instelling van de commissie gelijke behandeling is dat het van belang is dat er, naast en desgewenst voorafgaand aan de inschakeling van de rechter, een concrete beoordeling kan plaatsvinden. De commissie kan ook in rechte vorderen dat een gedraging die in strijd is met deze wet onrechtmatig wordt verklaard, omdat deze wordt verboden of omdat bevel wordt gegeven de gevolgen van die gedraging ongedaan te maken. Er zijn door mevrouw Groenman, mevrouw Rempt maar ook door de heren Van den Berg en Leerling bezwaren aangevoerd tegen die bevoegdheid. Mevrouw Groenman heeft in een amendement voorgesteld om artikel 12c te schrappen.

Haar redenering, die uiteraard een zekere sympathie verdient, is dat het werk van de commissie zou kunnen worden geschaad door de bevoegdheid haar verleend in artikel

12c. De commissie zou in de verleiding kunnen komen, zaken door te schuiven naar de rechter. Die argumenten, hoe sympathiek ook, hebben ons niet kunnen overtuigen. Wij hebben voorgesteld de commissie de bevoegdheid te geven, zich tot de rechter te wenden omdat het oordeel van de commissie als zodanig geen rechtskracht heeft en niet voorziet in een vorm van definitieve geschillenbeslechting waarin een der partijen wordt veroordeeld.

Het is aan de andere kant ook niet zo dat wij de commissie willen dwingen, voortdurend of zelfs vaak van deze bevoegdheid gebruik te maken. De commissie kan en zal misschien ook op grond van overwegingen zoals mevrouw Groenman, mevrouw Rempt en andere sprekers naar voren hebben gebracht, een terughoudende opstelling daarin kiezen. De commissie kan dat het beste zelf beoordelen. Er zijn namelijk ook gevallen denkbaar die, vanwege de ernst van de zaak of vanwege de precedentwerking van de in geding zijnde belangen of vanwege het gewicht van zekerheid over de wetsinterpretatie, de commissie juist aanleiding moeten geven, naar de rechter te gaan.

Het lijkt mij dus een goede zaak dat invulling van die bevoegdheid aan de wijsheid van de commissie wordt overgelaten en dat er niet bij voorbaat van wordt uitgegaan dat de wetgever de commissie als het ware tegen zichzelf in bescherming zou moeten nemen door haar die bevoegdheid niet te geven.

De heer Lankhorst heeft gevraagd waarom de commissie eigener beweging alleen maar onderzoek mag doen binnen een of meer sectoren van het maatschappelijk leven en niet bij een bepaalde firma als daar aanwijzingen zijn voor discriminatie. Naar ons oordeel is er geen reden, aan de commissie de bevoegdheid te geven, in individuele gevallen een onderzoek in te stellen als de betrokken benadeelde persoon of personen daartoe niet zelf een verzoek hebben gedaan, bijvoorbeeld omdat zij daartegen persoonlijke bezwaren zouden hebben. Dat komt anders te liggen, en daarom is de bevoegdheid naar ons oordeel zo op de juiste maat gesneden, als de commissie aanwijzing heeft dat er structureel iets mis is, dat er stelselmatig een

bepaald onderscheid wordt gemaakt in de openbare dienst of binnen een of meer sectoren van het maatschappelijk leven.

Dat behoeft niet te betekenen dat er aanwijzingen zijn dat er in het overgrote deel van de gevallen of in het overgrote deel van de bedrijven in die sector onderscheid wordt gemaakt. Als er echter aanwijzingen zijn dat er meer dan in het incidentele geval waarin mogelijke klager geen reden ziet tot klagen, onderscheid wordt gemaakt, heeft de commissie de bevoegdheid, spontaan en uit eigen beweging onderzoek in te stellen.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Mag ik aannemen dat het dan logisch is dat de commissie een onderzoek instelt bij die ondernemingen waarvan zij denkt dat er gediscrimineerd wordt? Er wordt dan toch geen onderzoek in die hele brede sector ingesteld, vooral bij degenen die er niets mee te maken hebben om vervolgens tot de slotsom te komen dat er niets aan de hand is? Ik neem dus aan dat als er bepaalde aanwijzingen zijn, er bij die firma's waarover aanwijzingen zijn, een onderzoek wordt ingesteld.

Minister **Hirsch Ballin**: Natuurlijk. Het ligt voor de hand om te zeggen dat, wanneer er voldoende reden is om te zeggen dat een bepaalde sector moet worden doorgelicht, goed te kijken naar bedrijven waarover concrete aanwijzingen zijn dat er iets mis is. Het moet aan de andere kant niet zo zijn dat een hele sector wordt veroordeeld op basis van een op die manier selectieve steekproef. De billijkheid van het onderzoek in die sector vereist dat er dan meer in den brede wordt gekeken.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Voorzitter! Zijn er criteria aan de hand waarvan de commissie kan vaststellen dat er in een sector iets loos is? Is dat puur ter beoordeling van de commissie?

Minister **Hirsch Ballin**: Er zijn in de wet geen criteria neergelegd. Wij mogen ook in dit geval erop rekenen dat de commissie qua samenstelling en ervaring in staat zal zijn, een wijs beleid te voeren net als bij het andere punt waarop ik zoëven inging.

Dat betekent dat het inderdaad zal moeten gaan om aanwijzingen van zo'n aard en van zo'n gewicht dat er reden is om te zeggen dat die bepaalde sector eens moet worden doorgelicht. Een enkel incident is daarvoor niet voldoende.

Ik ben het zeer eens met de opmerkingen van mevrouw Kalsbeek en de heer Krajenbrink over de positie, taak en bevoegdheden van de commissie. Dat neemt niet weg, dat er nog een enkele vraag is van de heer Krajenbrink. Wat staat er te doen, indien een zaak gelijktijdig voor de commissie en voor de rechter wordt aangespannen? Zulke situaties doen zich voor, bijvoorbeeld omdat voor de gang naar de administratieve rechter beroepstermijnen in acht moeten worden genomen. Er zijn verschillende mogelijkheden aanwezig. De rechter kan de zaak aanhouden, totdat de commissie kans heeft gehad zich over de zaak te buigen. Zoiets komt in de praktijk ook wel voor bij de bestaande commissie. Onder de nieuwe wet zou het ook mogelijk zijn, dat de commissie geen onderzoek instelt, omdat er naar haar oordeel onvoldoende belang is bij de verzoeker, nadat de rechter ter zake al een uitspraak heeft gedaan. Ook in dat opzicht zal de commissie met dit samenstel van bevoegdheden een eigen beleid kunnen ontwikkelen.

Mevrouw Groenman is van mening, dat de rechter, nadat een zaak bij de commissie heeft gespeeld, alleen gemotiveerd van een uitspraak van de commissie kan afwijken. Dat ligt reeds op grond van onze grondwetsbepaling in de rede. Er is namelijk een uitdrukkelijke motiveringsplicht in artikel 121 van de Grondwet neergelegd. Die zal uiteraard niet uit het oog mogen worden verloren, wanneer een bij de wet ingestelde commissie met leden, wier onafhankelijkheid wettelijke waarborgen heeft gekregen, over de zaak een oordeel heeft gegeven. Ik heb geen behoefte aan een bijstelling van het wetsvoorstel op dit punt.

De heer **Leerling** (RPF): Is mijn conclusie die ik in eerste termijn trok, ook de zijne, namelijk dat aangenomen mag worden, dat de rechter bijna blind zal varen op de conclusie, die de commissie in een bepaalde casus heeft getrokken? Het

Hirsch Ballin

gebeurt op vergelijkende wijze bij de kinderrechter op grond van de rapporten van de raad voor de kinderbescherming.

Minister **Hirsch Ballin**: Ik geloof niet dat het rechterlijk ambt goed wordt omschreven, als wordt verondersteld, dat rechters blind varen. Dat doet de rechter niet met het oordeel van de Registratiekamer, om nog eens naast de raden voor de kinderbescherming een gezelschap te noemen. Dat zal de rechter ook met deze commissie niet doen. Uiteraard is het wel een gewichtig oordeel, dat in de vakkundigheid van deze commissie wordt gegeven.

De heer **Leerling** (RPF): De terminologie laat ik even rusten. Het gaat mij om de concrete situatie in de praktijk. De praktijk in de kinderbescherming is, dat de kinderrechter doorgaans beschikt op grond van datgene, wat de raad voor de kinderbescherming in een rapport naar voren heeft gebracht. De kritiek, die daarop is, laat ik op dit moment buiten beschouwing. Zal het straks niet zo zijn, dat de commissie indirect bepaalt, wat de rechter in een bepaalde casus gaat zeggen? Dat is de belangrijke rol die de commissie als een soort pseudo-rechter gaat spelen.

Minister **Hirsch Ballin**: De commissie heeft een belangrijke rol. Zij is geen rechter of een pseudo-rechter, die het oordeel van de rechter over de rechtsbetrekking, die in discussie is, overbodig maakt. De heer Leerling maakt een vergelijking met het functioneren van de raden voor de kinderbescherming. Ik mag eraan herinneren, dat staatssecretaris Kosto de Kamer heeft geïnformeerd over de behoefte om juist een scheiding aan te brengen tussen advisering en de vaststelling van de rechtsbetrekking. Uiteraard wordt in de praktijk uitgemaakt, of er in het concrete geval een twist is of dat de juistheid van het vakkundig oordeel van de raad voor de kinderbescherming, de Registratiekamer of de commissie, voorzien in deze wet, onomstreden is.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Uiteraard is het oordeel van de commissie belangrijk. Wij stellen haar in en wij verwachten er veel

van. Ik mag aannemen, dat de onafhankelijkheid van de rechter volstrekt niet wordt aangetast door het oordeel van de commissie.

Minister **Hirsch Ballin**: Nee. Vandaar, dat ik nadrukkelijk niet de woordkeus van blind varen of iets, dat daaraan equivalent is, wil onderschrijven.

De heer Lankhorst heeft gevraagd, wat de regering vindt van het omkeren van de bewijslast, als de eiser een vermoeden van discriminatie heeft gegeven. Bij procedures voor de administratieve rechter geldt in beginsel de zogenaamde vrije bewijsleer. De rechter bepaalt zelf hoe de bewijslast wordt verdeeld. Bij procedures voor de burgerlijke rechter geldt als hoofdregel dat degene die ter staving van zijn of haar eis of verweer bepaalde feiten aanvoert, die feiten bij betwisting door de tegenpartij moet bewijzen. Echter, volgens artikel 177 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering kan uit een bijzondere regel of uit eisen van redelijkheid of billijkheid een andere verdeling van de bewijslast voortvloeien en dat geeft de rechter de nodige armslag die een nadere regeling van de bewijslast overbodig maakt.

De heer Krajenbrink en mevrouw Groenman hebben aandacht gevraagd voor de evaluatie van de wet en van de commissie. Voorzitter! Steeds wordt na verloop van vijf jaar door de commissie een rapport opgesteld van haar bevindingen ten aanzien van de werking van deze wet in de praktijk, inclusief het sanctieaspect waarover mevrouw Groenman heeft gesproken. Dit leidt ook tot een beschouwing van het wettelijke stelsel als geheel. De commissie dient niet aan zelfevaluatie te doen maar het ligt wel voor de hand dat naar aanleiding van de rapportage van de commissie ook het aandeel van de commissie zelf in het functioneren van de wet ter sprake komt.

Mevrouw Groenman heeft de verhouding tot de Algemene wet bestuursrecht aan de orde gesteld. Collega Dales en ik zullen dit punt graag betrekken bij een van de komende invoeringswetten van de Algemene wet bestuursrecht. Er zijn nog enkele aanpassingen door te voeren en daarbij zullen wij dit aspect kunnen betrekken.

Mevrouw Rempt heeft een

amendement ingediend dat op het eerste gezicht wellicht onschuldig oogt maar waarmee wij het toch niet eens kunnen zijn. Het betreft het schrappen van de opleidingseisen. Voorzitter! Wij hebben het juist gehad over het belang van het gewicht van het oordeel van de commissie. Zij behoeft niet uitsluitend uit juristen te bestaan maar wegens het nuttige voorwerk dat eventueel kan worden gedaan voor rechterlijke procedures, lijken ons deze functie-eisen alleszins gerechtvaardigd.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Het gaat er niet om dat u van de voorzitter of van de leden van de commissie niet zou mogen verlangen dat zij jurist zijn of in elk geval iets begrijpen van de manier waarop een wet in elkaar zit en van de achtergronden daarvan. De vraag is, of dit in de wet moet worden geregeld. Gaat het niet om een normaal onderdeel van een omschrijving van een belangrijke functie? Overigens is een dergelijke werkwijze niet gevolgd bij de Commissie gelijke behandeling van mannen en vrouwen. Ik geef toe dat het terrein nu breder is maar het principe blijft toch voor een gedeelte hetzelfde.

Minister **Hirsch Ballin**: Voorzitter! Ik onderstreep wat mevrouw Rempt nu toegeeft: de taak is inderdaad veel breder en wij voorzien ook een heel specifieke rol voor deze commissie als voorportaal voor mogelijke geschillen die aan de rechter zullen worden voorgelegd. Ik kan mij de opmerking van mevrouw Rempt wel voorstellen, voorzitter, maar het lijkt mij toch beter om met een klare normstelling te komen. Mij komt hierbij overigens een vergelijking in gedachten met de camping waarover wij het eerder hadden.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Ik ben helemaal niet zo met casuïstiek bezig!

Minister **Hirsch Ballin**: Laten wij proberen, ook hier de normstelling helder te houden en tegelijkertijd het gewicht van deze commissie duidelijk te markeren. Daar hoort ook de vrijwaring van ontslag op politieke gronden bij. Het betreft een ontslagregeling die gelijk is aan die voor de rechters.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Ik vind dat wel erg zwaar. Bij welke andere commissies is voor een zo zware vorm gekozen?

Minister **Hirsch Ballin**: Er zijn meer colleges ten aanzien waarvan een bijzondere waarborg geldt. Ook in andere opzichten is de regeling die wij hiervoor hebben getroffen te vergelijken met die voor de Registratiekamer. Voorzitter! Ik zie toch enige spanning tussen de opmerking van mevrouw Rempt over het belang en het gewicht van de commissie enerzijds – ik was het daarmee eens – en anderzijds haar behoefte om de commissie weer een stapje terug te laten doen waar het gaat om de waarborgen van onafhankelijkheid en het functioneren als voorportaal voor het oordeel van de onafhankelijke rechter.

Voorzitter! De samenstelling van commissie en secretariaat zullen wij goed voorbereiden. Daarbij zal ook worden gezien naar de deskundigheden en belangen van degenen die elders al in een vergelijkbare functie werkzaam zijn. Dit alles wordt betrokken bij het opstellen van het invoeringsplan. Verder kan ik naar aanleiding van een vraag van de heer Leerling nog zeggen dat in de commissie geen belangen of stromingen vertegenwoordigd worden. Dat is ook geen criterium. Deskundigheid en juridische geschooldheid zijn de criteria waarop geselecteerd moet worden, maar dat sluit een brede samenstelling natuurlijk niet per definitie uit, zo zeg ik tot de heer Van den Berg.

Mevrouw **Kalsbeek-Jasperse** (PvdA): Voorzitter, het is de bedoeling dat de wet, als het voorstel wordt aangenomen, per 1 januari 1994 in werking zal treden, dus eigenlijk al vrij snel. Het lijkt mij dat het personeel van de commissie binnen afzienbare tijd zicht zou moeten hebben op zijn rechtspositie. Daar heb ik gisteren ook naar gevraagd, maar ik heb eigenlijk nog geen concreet antwoord gekregen. Het lijkt mij voor de mensen om wie het gaat, van belang dat zij daar toch een indicatie van krijgen.

Minister **Hirsch Ballin**: Dat lijkt ook mij een van de eerste dingen die ons

te doen staat na de afhandeling van het wetsvoorstel door deze Kamer, erop vertrouwend dat het zal worden aangenomen. Het zal dan gaan om het afronden van het invoeringsplan, het plan voor de instelling van de commissie, de personele bezetting en de procedures die gevolgd moeten worden voor de mensen van de verdwijnende commissie, die in dezen begrijpelijke en volstrekt legitieme belangen hebben.

Mevrouw Kalsbeek heeft nog gevraagd naar de richtlijnen voor het openbaar ministerie. Ik bevestig graag dat naar aanleiding van de al eerder toegezegde evaluatie, waarvan het resultaat onlangs is gepubliceerd, de richtlijnen voor het openbaar ministerie herzien worden. Zodra de vergadering van procureurs-generaal die definitief heeft vastgesteld, zullen ze aan de Kamer worden overgelegd.

Ten slotte is mij nog gevraagd, iets te zeggen over het internationale verdrag tot uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen. In dit verdrag staat dat alle staten die partij zijn bij het verdrag, moeten verzekeren dat vrouwen op gelijke voet met mannen hun stem kunnen uitbrengen, deel kunnen hebben aan de vaststelling van het overheidsbeleid en deel kunnen nemen aan niet-overheidsorganisaties en verenigingen op het gebied van het openbare en politieke leven van het land. De vraag waarom het draait, is nu eigenlijk of Nederland in strijd met dit verdrag zou handelen als er een politieke partij was die vrouwen niet als leden accepteerde. Of dit werkelijk zo is, moet nog blijken.

Zoals wij al in de memorie van antwoord hebben aangegeven, is bij het stellen van algemene wettelijke regels ter zake in het bijzonder ten aanzien van politieke partijen terughoudendheid geboden, omdat daarbij naast de vrijheid van vereniging en vergadering de vrijheid van meningsuiting en staatkundige rechten op het spel staan. Deze democratische vrijheden en rechten behoren eveneens tot de grondslagen van onze rechtsorde. De situatie in ons land is, dat vrouwen ook wanneer een politieke partij – er is een discussie gaande over en in de Staatkundig Gereformeerde Partij – van oordeel mocht zijn dat vrouwen niet of niet volledig in die partij

kunnen meefunctioneren, de vrijheid hebben om in andere politieke partijen actief te zijn. Daarmee is hoe dan ook voldaan aan het vereiste van het verdrag dat de overheid het deelnemen aan niet-overheidsorganisaties en verenigingen op het gebied van het openbare en politieke leven van het land niet mag beletten. En als het gaat om de vraag of er nog verdergaande argumenten in de beoordeling van de enkele politieke partij aan te voeren zijn, dan past de overheid terughoudendheid in haar rol op dat punt.

Mevrouw **Groenman** (D66): Bij de behandeling van het VN-vrouwenverdrag heeft de heer Van der Vlies gevraagd of het erom gaat dat vrouwen lid van een partij moeten kunnen zijn. Toen heeft staatssecretaris Ter Veld gezegd dat het niet om een partij gaat, omdat vrouwen dan naar een andere partij kunnen uitwijken, maar dat het erom gaat dat elke politieke partij vrouwen als lid dient op te nemen, omdat het VN-vrouwenverdrag ons hiertoe verplicht. Daar heeft de regering op toe te zien. Het is dus niet een partij, maar elke partij in een land.

Minister **Hirsch Ballin**: Ik lees dat mevrouw Ter Veld in antwoord op de vraag van de heer Van der Vlies heeft gezegd: "Als de heer Van der Vlies mij heel concreet vraagt of het streepje onder het woord niet of onder het woord thans moet worden gezet, moet ik hem antwoorden dat het streepje onder het woord thans staat. Ik zou mij ook zeer goed kunnen voorstellen dat er situaties zijn waarin, ook als de rechten gelijk zijn, bepaalde groepen mensen desalniettemin vanuit hun persoonlijke, politieke of levensbeschouwelijke opvatting die rechten niet willen. Dat zou een andere situatie zijn. Ik heb er gisteren al op gewezen dat naar mijn oordeel thans niet ingrijpen de kiezers en de leden van bepaalde organisaties uitgebreid de mogelijkheid laat om er naar hun eigen mogelijkheden zelf invloed op uit te oefenen. Ik vind dat de overheid op dit punt enige terughoudendheid past, juist met het oog op de gespannen verhouding tussen deze grondrechten. Het is geen principieel nooit."

Zij doelde hierbij op de grondrechten die ik zojuist ook aanhaalde.

Misschien mag ik eraan toevoegen dat er partijpolitieke constellaties denkbaar zijn, met als extreem voorbeeld een land met een een-partijregime, waarin de uitsluiting van vrouwen uit een politieke partij zonder meer en zonder streep onder het woord thans moet worden gezien als een situatie die afwijkt van de norm van het verdrag.

Mevrouw **Groenman** (D66): Over zo'n land hebben wij het niet. Wij hebben het over Nederland.

Minister **Hirsch Ballin**: Wij hebben het over een verdrag.

Mevrouw **Groenman** (D66): Ja, wij hebben het over een verdrag waarbij Nederland partij is. Het gaat dus om de politieke partijen die wij in dit land hebben. Staatssecretaris Ter Veld zei in 1991: "Thans is er geen aanleiding voor de overheid om iets te doen. Als de overheid iets had willen doen, had ze dat in de AWGB moeten doen." Vandaag bespreken wij die AWGB. Er kan straks wel aanleiding zijn om iets te doen, omdat wij dan niet aan het verdrag voldoen. Als de SGP straks echt vrouwen van het lidmaatschap uitsluit, is er iets mis in Nederland. Dat moet de overheid zich aantrekken.

Minister **Hirsch Ballin**: Ik heb terughoudendheid willen betrachten, ook in mijn antwoord. Ik heb duidelijk willen maken dat er naar ons oordeel thans geen reden is om in dit delicate spanningsveld tussen verschillende grondrechten enig ingrijpen van overheidswege voor te stellen. Ik heb erop gewezen dat de situatie in ons land wezenlijk anders is dan in landen waarin een of een paar partijen feitelijk de toegang van vrouwen tot het politieke leven blokkeren. Ik heb hiermee niet willen zeggen dat ik bij voorbaat het standpunt afwijs van vrouwen die thans lid van de SGP zijn en aan artikel 7 van het verdrag een rechtskrachtig argument ontleen om bezwaar te maken tegen een mogelijke uitsluiting. Hierover is het oordeel aan de rechter en niet aan ons op deze plaats.

Mevrouw **Groenman** (D66): Dezelfde vrouwen kunnen op grond

van het VN-verdrag de overheid aanspreken. Zij kunnen zeggen: Nederlandse overheid, je hebt er niet op toegezien en je hebt onze rechten niet voldoende beschermd, wat volgens het verdrag moet. Dat is de situatie die zich kan voordoen. Als de regering het op voorhand wil regelen, moet het in de AWGB, omdat er straks, als de SGP inderdaad vrouwen uitsluit, een probleem op grond van het verdrag ontstaat. Dat wilde ik alleen maar zeggen.

Minister **Hirsch Ballin**: De Nederlandse overheid voldoet aan haar verplichtingen op grond van het verdrag, doordat deze bepaling rechtstreeks kan worden ingeroepen in een procedure voor de civiele rechter. Dit is een toezichtmechanisme dat geheel in overeenstemming met het verdrag is.

□

Minister **Ritzen**: Mijnheer de voorzitter! Ik ben de geachte afgevaardigden zeer erkentelijk voor de intensieve voorbereiding van de behandeling van dit wetsvoorstel. Niet alleen in de fase van de schriftelijke voorbereiding, maar ook gisteren en vandaag is weer gebleken welk een betrokkenheid de Kamer bij de vraagstukken die ons bij deze materie bezighouden, aan de dag legt. Daarom gevoel ik extra spijt dat ik gisteren, vanwege een Europese ministerraad, niet zelf aanwezig kon zijn bij de inbreng van de Tweede Kamer.

De kritiek waaraan sommige elementen van het regeringsvoorstel onderhevig zijn, waardeer ik in algemene zin als positief en opbouwend. Ik noteer vervolgens dat een grote meerderheid van deze Kamer zeer veel waarde hecht aan dit wetsvoorstel, althans aan een wet die beoogt de doorwerking van artikel 1 van de Grondwet te regelen in de verhoudingen tussen burgers onderling. Tegelijkertijd is er natuurlijk kritiek. Ik heb signaleerd dat sommigen van de geachte afgevaardigden twijfelen aan de waarde van het wetsvoorstel, omdat daarin naar hun opvatting vergaande inbreuken worden gemaakt op fundamentele vrijheidsrechten, ofwel omdat het discriminatieverbod niet voldoende vergaand in alle denkbare

rechtsverhoudingen zou worden uitgewerkt. Er is op sommige punten ook kritiek op de duidelijkheid van de normen. De vraag is gesteld wat het wetsvoorstel toevoegt aan de bestaande mogelijkheden om uitsluitend op basis van de Grondwet op te komen tegen situaties waarin sprake kan zijn van ongerechtvaardigd onderscheid. Sommigen twijfelen aan de noodzaak van een Algemene wet gelijke behandeling.

Mijnheer de voorzitter! Het doet mij goed dat niet alleen de regeringsfracties hebben gewezen op het belang van een algemene wet die discriminatie tussen burgers beoogt tegen te gaan. Passages in het betoog van mevrouw Rempt spreken mij aan, waar het vrijheidsbeginsel voorop wordt gesteld. In het betoog van mevrouw Kalsbeek trof mij de gedachte van de twee pijlers waarop de samenleving berust en waarover zij sprak: vrijheid, maar ook gelijkheid, gelijkwaardigheid. Zeker als onderwijsminister zeg ik haar dat na. Het zijn ook beginselen die naar mijn mening in het onderwijsbestel zijn verankerd en die nadrukkelijk voortdurend de aandacht hebben in de onderwijspolitiek, in het onderwijsbeleid. Wat het gelijkheidsmotief betreft, merk ik op dat er geen enkel misverstand kan bestaan over het uitgangspunt dat alle burgers een gelijke waarde hebben, noch over de wenselijkheid alle burgers gelijke kansen te bieden om in de samenleving een maatschappelijke positie te bereiken die past bij zijn of haar aanleg.

Een algemene wet zal dus, naar ik hoop, voor ons land gaan gelden. Ik onderschrijf in dat verband ook de waarschuwing van de heer Lankhorst, die sprak van positieve en negatieve tendensen in onze samenleving. Er is alle reden om waakzaam te zijn. Aan de rechtsstatelijke en democratische kwaliteit van onze samenleving kunnen wij naar mijn mening nauwelijks voldoende aandacht besteden. Juist in dat kader moet, wat mij betreft, deze Algemene wet gelijke behandeling worden gezien, een wet die ook hard nodig is.

Mijnheer de voorzitter! Ik kom dan bij het grondwetsartikel dat in hoge mate de beleidsruimte bepaalt op het terrein dat aan mijn zorg is toevertrouwd, te weten artikel 23, de vrijheid van onderwijs betreffende en

alles wat daarmee samenhangt. Het was vanzelfsprekend dat de uitwerking van de samenloop van het onderwijsartikel in de Grondwet en het grondwettelijk discriminatieverbod in dit wetsvoorstel de aandacht zou gaan trekken, niet alleen in de schriftelijke gedachtenwisseling, niet alleen in de inbreng gisteren, maar natuurlijk ook uitvoerig in de pers. Dat toont nog eens aan hoezeer ook in onze samenleving de vrijheid van onderwijs blijkbaar als realiteit wordt ervaren; het toont aan de waarde die eraan wordt toegekend en ook de wijze waarop die vrijheid van onderwijs geleidelijk aan verankerd is geraakt.

Dan kom ik, mijnheer de voorzitter, toe aan dat punt van spanning, tussen artikel 1 van de Grondwet en artikel 23. Op dat punt citeer ik een passage uit het standaardwerk uit 1983 over het onderwijsrecht van prof. mr. H. Drop, de vroegere algemeen secretaris van de Onderwijsraad. Deze schrijft: "Ik wees al op de inwerkingtreding van het discriminatieverbod ingevolge artikel 1 op het onderwijs en op de noodzaak te komen tot een afweging van dit fundamentele mensenrecht aan de ene kant tegenover het staatkundig grondrecht van de onderwijsvrijheid aan de andere kant. Door een onderscheid te maken tussen aan de ene kant aan een individueel gebonden grondrechten, onvervreemdbaar voor de menselijke waardigheid, en aan de andere kant de als regel collectief te verwerklijken grondrechten van vereniging, vergadering, onderwijsvrijheid, zouden eerstbedoelde als zwaarder moeten worden aangemerkt dan laatstbedoelde. Dat zou pleiten voor prioriteit van artikel 1 boven artikel 23. Evenwel, gelet op de historie en traditie van de Nederlandse samenleving, mag de verdraagzaamheid als een algemeen geldend rechtsbeginsel aanwezig worden geacht, zeker daar bij de onderwijsvrijheid een primair ouderrecht in het geding is. Dit tolerantiebeginsel dient in de wettelijke beperkingen op de werking van de beide onderhavige grondrechten operationeel te worden uitgewerkt. Een afweging van belangen zal dan in geval van coalitie mogelijk zijn, uiteindelijk ter beoordeling door de rechter." Tot zover het citaat.

Ik citeerde de woorden van prof. Drop, omdat hij in zijn functie bij de Onderwijsraad, het onderwijsrecht heeft leren kennen als geen ander. In hetzelfde standaardwerk komt Drop, schrijvend over de benoemingsvrijheid bij het bijzonder onderwijs, tot de uitspraak, dat dit niet impliceert dat ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden geen wettelijke eisen kunnen worden gesteld. Te denken valt aan die welke in het Burgerlijk Wetboek staan. Toen wij spraken over de Tijdelijk wet arbeidsbemiddeling onderwijsgevenden, de TWAOW, is dit punt ook uitvoerig aan de orde geweest.

Drop acht het vanzelfsprekend dat wel wettelijke eisen kunnen worden gesteld ten aanzien van de benoemingsvrijheid, ook bij het bijzonder onderwijs, gelet op de eveneens in artikel 23 van de Grondwet geregelde financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs.

Een soortgelijk, eveneens principiële geformuleerd betoog trof ik aan in de bijdrage van mevrouw Groenman aan de meningsvorming. Daarin ontkent zij dat er sprake is van een absolute vrijheid van inrichting voor het bijzonder onderwijs. Op dat punt onderschrijf ik haar betoog, dat ik overigens ook op veel andere punten kan onderschrijven. Hierbij maak ik echter een uitzondering voor de laatste stap. Die gaat mij iets te ver. De geachte afgevaardigde suggereert namelijk, dat alle persoonsgebonden vrijheidsrechten die in de Algemene wet gelijke behandeling worden opgenomen, per definitie rechtsnormen zijn waaraan het bijzonder onderwijs te allen tijde en onder alle omstandigheden zou zijn gebonden. Drop acht bij de wettelijke regeling van artikel 1 van de Grondwet een échappatoire op haar plaats.

Mevrouw Groenman en de heer Drop zijn evenwel beiden van mening dat een wettelijke regeling als in dit wetsvoorstel is neergelegd, voor het bijzonder onderwijs mogelijk moet zijn. Drop komt dus op doctrinaire gronden tot een primaat voor het discriminatieverbod, doch concludeert langs een omweg, dat bij een operationele uitwerking van de samenloop van beide grondrechten, dus bij wettelijke regeling, keuzen moeten worden gemaakt. Dat is niet de redenering

van de regering. De regering volgt een andere redenering. Zij maakt nadrukkelijk geen onderscheid tussen de grondrechten en brengt daarbij ook geen rangorde aan. De minister van Justitie heeft dat ook met nadruk gezegd. De regering komt wel tot dezelfde conclusie als de heer Drop. De wet moet in het geval van samenloop voorzien in normen die in concrete situaties door de rechter kunnen worden toegepast.

Mijnheer de voorzitter! De door prof. Drop noodzakelijk geachte afweging is door de regering gemaakt en wel op grond van de filosofie dat beide grondrechten ons even lief zijn en dat wat het meest wezenlijk is in beide grondrechten, te weten enerzijds bescherming van de menselijke waardigheid en anderzijds het bestaan van het recht van ouders om uiteindelijk te mogen bepalen in welke omgeving en met welke levensfilosofie hun kinderen onderwijs ontvangen, moet blijven gelden. Ik meen dat de regering met de formule die exclusief voor het bijzonder onderwijs zal gelden daarin is geslaagd. In het geval men daaraan mocht twijfelen: in de wettekst en in de schriftelijke, maar ook mondeling, behandeling van het wetsvoorstel is zeer duidelijk gemaakt, dat zij die in de concrete situatie moeten oordelen telkens aan beide grondrechten recht moeten doen. Dat zijn dus in voorkomende gevallen de rechter, maar ook de leden van de commissie gelijke behandeling. Last but not least zijn dat ook de schoolbesturen. Ik spreek overigens graag uit dat ik het vertrouwen heb dat de schoolbesturen, die voor deze steeds lastige vragen kunnen komen te staan, gewetensvolle beslissingen zullen nemen die in overeenstemming zijn met de Grondwet. Dat is ook de ervaring.

De heer **Krajenbrink** (CDA): Voorzitter! Ik heb erg veel respect voor prof. Drop. Ik heb ook altijd respect voor standpunten van het kabinet, zeker wanneer het gaat om de beoordeling van de vraag: hoe zit het precies met de verhouding tussen de grondrechten? Er is geen hiërarchie, er is ook geen rangorde. Dat is niet alleen de opvatting van de regering, het is de opvatting van de grondwetgever. Ik denk dat het goed

is dat wij dat hier nog eens vaststellen. Het is als zodanig ook in 1983 bij de grondwetswijziging expliciet uitgesproken. Het lijkt mij dat dit nog iets extra gewicht in de schaal legt.

Minister **Ritzen**: Ik dank de heer Krajenbrink voor deze aanvulling. Ik begrijp dat het een nadrukkelijke benadering is geweest van de Kamer. In de verschillende staatkundige en juridische verhandelingen zijn er verschillende standpunten over ingenomen in hoeverre er dominantie zou zijn. De Kamer heeft daar nadrukkelijk haar opvatting bij gelegd, maar ik wilde ook graag aangeven dat er in dat opzicht een ontwikkeling heeft plaatsgevonden. Sommigen hebben oorspronkelijk gedacht dat er wel dominantie zou zijn, maar de regering heeft die benadering niet overgenomen.

De geachte afgevaardigden Schutte en Van den Berg hebben de vraag gesteld hoe de verhouding is tussen de commissie gelijke behandeling en de commissies van beroep voor het bijzonder onderwijs. Zij hebben ook gevraagd of de commissie gelijke behandeling de commissies van beroep niet in hun taakuitvoering zal dwarsbomen. Ik meen dat het tegendeel het geval is. Ik wijs erop dat het wetsvoorstel geen beperking inhoudt van de bevoegdheid van de commissies van beroep. Zij blijven bevoegd om in ontslagzaken en enige andere beslissingen van schoolbesturen op het gebied van het arbeidsrecht bindende uitspraken te doen. Wij zullen hier telkens het recht moeten toepassen, dus ook de Algemene wet gelijke behandeling. Bovendien wordt de commissie gelijke behandeling bevoegd om kennis te nemen van klachten van leerkrachten en daarover ook een oordeel uit te spreken. Zij kan echter ook een oordeel geven op verzoek van een schoolbestuur. In geen van de gevallen is het oordeel bindend. De commissies van beroep blijven bevoegd. Diezelfde commissies kunnen op hun beurt het oordeel van de commissie gelijke behandeling vragen. Dat zal naar mijn gevoel ook gebeuren in lastige gevallen waarin een belanghebbende bij een arbeidsgeschil stelt te worden gediscrimineerd. In het inroepen van het oordeel van de commissie gelijke

behandeling door een rechterlijke instantie of een bindend adviescollege voorziet het wetsvoorstel in artikel 12, tweede lid, onder c. Ik voeg hier nog aan toe dat de commissie gelijke behandeling op haar beurt en in voorkomende gevallen in staat zal blijken te zijn, zich op de jurisprudentie van de commissies van beroep te oriënteren, waar dat voor haar oordeelsvorming relevant is.

Mijnheer de voorzitter! Tot slot keer ik terug naar het begin van mijn betoog. Ik heb geprobeerd aan te geven dat de wetgever het aan zichzelf verschuldigd is de regeling van de horizontale werking van artikel 1 en de samenloop daarbij met andere grondrechten zeer serieus te nemen. Ik verwijs nog naar het interruptiedebatje van zojuist. Wij regelen immers rechtsverhoudingen tussen burgers met toepassing van normen die voor de verhouding tussen overheid en diezelfde burgers van het grootste gewicht zijn, te weten de grondrechten. Ik hecht er daarom aan dat die regeling door ons ook het signaal meekrijgt van een zo breed mogelijke ondersteuning uit het parlement.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! Ik heb nog een vraag over de commissie van beroep. De minister verwees naar artikel 12 van het wetsvoorstel, waarin de bevoegdheid is opgenomen om de commissie gelijke behandeling te raadplegen. De commissie van beroep kan echter een bindende uitspraak doen. Zij is ook niet verplicht om de commissie gelijke behandeling te raadplegen. De commissie gelijke behandeling kan niet direct bindende uitspraken doen. Dan kan er toch een conflict situatie ontstaan, als de commissie van beroep zegt: dit is inderdaad mijn wettelijke bevoegdheid, ik mag inderdaad bindende uitspraken doen. Als dat gebeurd is, dan is dat toch een gegeven voor de rest. Dan kan de commissie gelijke behandeling nog wel een keer een uitspraak doen, maar die kan toch niet in de plaats komen van de uitspraak van de commissie van beroep.

Minister **Ritzen**: Dat is exact wat ik zojuist in antwoord op uw vraag naar voren heb gebracht.

De heer **Schutte** (GPV): Maar dan

staat ter beoordeling aan de commissie van beroep of zij gebruik zal maken van de mogelijkheid die artikel 12 biedt.

Minister **Ritzen**: Dat zal inderdaad de praktische situatie zijn.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Mag ik uit het betoog van deze minister opmaken dat aan de bevoegdheden van het bevoegd gezag eigenlijk geen beperkingen zijn aangebracht ten aanzien van gedragingen die niet in overeenstemming zijn met de seksuele moraal van een school op grond van de grondslag?

Minister **Ritzen**: Dat hebt u mij niet horen zeggen. Er liggen beperkingen aan de benoemingsvrijheid. Die kunnen wettelijk goed gemotiveerd worden, ook op basis van de financiële gelijkstelling, opgenomen in hetzelfde artikel van de Grondwet. Dit is verwoord in de constructie van het enkele feit. In de memorie van toelichting is nog eens nadrukkelijk aangegeven dat het enkele feit als constructie bestaat en dat daarnaast de persoonlijke levenssfeer van de persoon buiten beschouwing behoort te worden gelaten. Daar tussenin zit een grijs gebied. Dit betreft het spanningsveld tussen twee grondwetsartikelen, dat ter beoordeling is aan de commissie gelijke behandeling, de commissie van beroep en de rechter.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Ik heb het idee dat ook deze minister moet proberen wat helderheid te scheppen. Ik hoor lichte nuances. Kan deze minister mij uitleggen waarom er in de witte en blauwe stukken een verband is gelegd tussen seksuele moraal en woon- en leefsituatie?

Minister **Ritzen**: Het is misschien goed om nog eens te benadrukken dat artikel 23 van de Grondwet de vrijheid van onderwijs definieert op een wijze waarop scholen invulling kunnen geven aan de eigen identiteit. Dat vereist een benoemingsbeleid dat ervan uitgaat dat degenen die in een bepaalde school aanwezig zijn, in staat moeten kunnen worden geacht om die identiteitsondersteuning te leveren in hun onderwijs en in hun gedrag binnen de school.

Ritzen

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Wat is een seksuele moraal en seksueel gedrag binnen een school? Wordt dan gedacht aan onbetamelijk gedrag? Dat kan natuurlijk niemand worden toegestaan.

Minister **Ritzen**: Het gaat erom dat het enkele feit nooit een reden kan zijn voor het al dan niet aanstellen of ontslaan van een persoon. Er kunnen echter bijkomende aspecten zijn, bijvoorbeeld gedragingen binnen de school.

Verder zijn er vragen over het gedrag buiten de school, voor zover relevant voor de identiteit. Daarbij is er nadrukkelijk een afgrenzing. Natuurlijk blijft de persoonlijke levenssfeer daarbij buiten beschouwing. Daar tussenin bevindt zich, zoals gezegd, het grijze gebied. Dat dat gebied er is, is duidelijk. Het gebied is ter beoordeling aan de commissie van beroep en de rechter. Scholen krijgen de gelegenheid tot het realiseren van een eigen identiteit. De rol van de overdracht van waarden en normen in zijn algemeenheid is daarbij van groot belang. Tegelijkertijd is er de vanzelfsprekendheid dat de waarden en normen aansluiten bij grondwettelijke opvattingen daarover. Verder zijn er natuurlijk vragen rond het functioneren van de desbetreffende persoon buiten de school, sterk afgegrensd door de persoonlijke levenssfeer.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Ik begrijp echt niet wat de woon- en leefsituatie hiermee te maken heeft. Ik kan mij gedragingen in het grijze gebied voorstellen, maar die casuïstiek wil ik niet aangaan. Voor ons is er echter geen grijs gebied binnenshuis. Waarom is er toch een koppeling met gedragingen waarmee het bevoegd gezag zich eventueel kan bezighouden?

Minister **Ritzen**: Het kabinet heeft hieromtrent voortdurend dezelfde lijn getrokken. Gedacht moet worden aan eigen gedragingen voor zover van belang voor het functioneren in de school. Met andere woorden, het gaat om de wijze waarop deze gedragingen van belang kunnen zijn voor het ondersteunen van de identiteit van de school. Nadrukkelijk

breng ik nogmaals de afgrenzing naar de persoonlijke levenssfeer aan. Want als mevrouw Rempt spreekt over zaken die zich achter de voordeur voltrekken, zijn dat zaken in de persoonlijke levenssfeer die dus niet relevant kunnen worden geacht voor het functioneren in de school.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Maar ik mag toch aannemen dat we hier spreken van een anti-discriminatiewet en dat, als het gaat om het functioneren van de leraar, ook op school, het feit dat hij homo of hetero is daarmee op zichzelf niets te maken heeft. De bijkomende omstandigheden zien dus niet apart op hetero of homo, nee, ze zullen voor beide moeten gelden. In die zin geldt dus het enkele feit. Het kan niet zo zijn dat je voor een homo, als het om bijkomende omstandigheden gaat, andere normen aanlegt dan voor een hetero. Dat lijkt mij toch de essentie van het wetsvoorstel.

Minister **Ritzen**: Ik dacht dat dat volstrekt vanzelfsprekend was, wat ook blijkt uit mijn voorgaande antwoord. Het gaat om een benadering, waarbij het enkele feit op zichzelf nooit een rol kan spelen.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Ik word hier echt gek van! De minister moet mij toch nog eens uitleggen wat de woon- en leefsituatie te maken heeft met de grondslag, en weet ik wat je allemaal uit moet dragen, van een bepaalde school. Naar mijn smaak had het helemaal niet in de stukken genoemd moeten worden. De minister zegt immers zelf dat hij daarbinnen niets te zoeken heeft, ook niet in de geest.

Minister **Ritzen**: Er kunnen omstandigheden zijn, waarin de woon- en leefsituatie door de betreffende school wordt gezien als een uitdrukking van gedrag wat conflictueus is met de identiteit van de school. Op dat moment kan die school gebruik maken van een uitzonderingsbepaling. Dat moet wel nadrukkelijk verdedigd worden, en dat kan nooit een enkel feit zijn. Dat zal altijd een combinatie moeten zijn met de wijze waarop zich dat doorvertaalt in de identiteit van de school. Mevrouw Rempt vraagt om een voorbeeld, maar dat kan ik niet zo snel bedenken. Ik wil daar liever

niet aan beginnen. Ik ga er overigens van uit dat dit een grote zeldzaamheid zal zijn.

□

Minister **d'Ancona**: Mijnheer de voorzitter! Ik ga in op enkele vragen op het gebied van het gehandicaptenbeleid, het bejaardenbeleid en het coördinerend ministerschap voor het homobeleid.

Het thema "gehandicaptenbeleid" omvat twee zaken. Er is gevraagd of het gehandicapt zijn kan worden opgenomen als discriminatiegrond. Verder is gevraagd – door de PvdA, met instemming van het CDA – om een onderzoek naar de discriminatie van gehandicapten.

Zoals gezegd hebben de Partij van de Arbeid en het CDA gevraagd om een onderzoek naar het voorkomen van discriminatie op grond van handicaps. Mede naar aanleiding van het amendement van mevrouw Groenman op stuk nr. 15 merk ik daarover het volgende op. Zoals al in de memorie van antwoord naar aanleiding van het voorlopig verslag is opgemerkt, zijn er nogal wat bezwaren op te sommen tegen het uitbreiden van het wetsvoorstel met het onderwerp "ongerechtvaardigd onderscheid op grond van een handicap". Ik zal proberen die bezwaren nog eens op te sommen, en duidelijk te maken waarom deze door mij en mijn collega's nog steeds als bezwaren worden gezien.

In de eerste plaats – dat is het belangrijkste – is het gehandicapt zijn geen bij voorbaat verdacht criterium voor onderscheid, dit ondanks de mij bekende en zeer tegen de borst stuitende casuïstiek. Ik kom hier nog op terug. In de tweede plaats is ongewenst onderscheid op grond van een handicap in een beperkt aantal gevallen gewoon noodzakelijk wegens het belang van een hogere orde. Zo kan een ernstig visueel gehandicapt persoon bijvoorbeeld geen vluchtleder worden op Schiphol. Zo zijn mensen met een ernstig verstandelijke handicap, hoewel ze beslist tot meer in staat zijn dan wij vaak denken, toch ongeschikt voor een groot aantal beroepen.

Mevrouw **Groenman** (D66): Dat noem je gewoon functie-eisen.

Minister d'Ancona: In de derde plaats is er in ons bestel en met ons aller instemming vaak sprake van gerechtvaardigd onderscheid ten aanzien van gehandicapte mensen. Mensen in een rolstoel hebben in veel gemeenten voorrang bij het krijgen toegewezen van een woning op de begane grond. Het wordt heel ingewikkeld, als het verschil tussen positieve en negatieve behandeling vastgelegd zou moeten worden in dit wetsvoorstel, want op de vierde plaats laat de doelgroep gehandicapten zich vooralsnog niet zo eenvoudig definiëren. Er is sprake van grote verschillen in aard en ernst van functiestoornissen, die tot handicaps kunnen leiden. Bij categorieën als chronisch zieken en psychiatrische patiënten is vaak sprake van een zekere overlap. Soms zijn mensen ook tijdelijk gehandicapt. Denk maar aan mensen die ingegijpt terugkomen van een wintersportvakantie. Een arbitraire definitie van de term gehandicapten heeft als nadeel, dat bepaalde categorieën gehandicapten hier wellicht buiten zal vallen, terwijl mensen die in het spraakgebruik buiten de doelgroep vallen door de definitie worden geïncorporeerd. Desalniettemin betekent dit allemaal niet, dat ik zal ontkennen dat het verschijnsel discriminatie, onterechte en negatieve discriminatie, of om precies te zijn diskwalificatie, zich voordoet, ook in Nederland.

Mevrouw **Groenman** (D66): Dus zouden wij kunnen zeggen, dat handicap een bij voorbaat verdacht criterium is. Dat wordt almaar ontkennd. Het wordt almaar gezegd, dat dit niet het geval is. Ik kan mij dat bij leeftijd en nationaliteit voorstellen, niet bij voorbaat verdacht, maar bij handicap, waarbij wij zoveel discriminatie onderkennen, houden wij vol: neen, het is niet bij voorbaat verdacht, want wij beschermen ze toch zo goed. Dat is heel iets anders! Ik begrijp, dat je geen vluchtleader kunt zijn als je blind bent. Het gaat wat dat betreft om functie-eisen. Dit kun je ook in de wet regelen! Daar waar in redelijkheid functie-eisen mogen worden gesteld, komt een gehandicapte niet in aanmerking, als zijn handicap daar aanleiding toe geeft. Dat kun je allemaal in de wet regelen. Dan houd je nog over de

vraag, wat precies handicap is. Dat zal je nooit van zijn leven kunnen definiëren.

Minister d'Ancona: Toch is het zo – dat is ook bij de schriftelijke behandeling gebleken – dat aan dit punt nog zoveel onduidelijkheden vastzitten, dat het bijna onmogelijk is om dat nu op een goede manier in de wet vast te leggen. Daarom zeg ik, aangezien dat niet betekent dat in de praktijk geen ongerechtvaardigd onderscheid bestaat ten aanzien van gehandicapte mensen, dat dit op dit ogenblik moet worden gezien, hoe ongewenst ook, als de incidentie, de beperktheid van dat verschijnsel. Op grond daarvan heeft de regering gemeend – dat staat ook in de stukken – dat hier geen sprake is van een bij voorbaat verdacht criterium voor discriminatie. In combinatie met de andere drie door mij genoemde argumenten moet ik daarom de aanmerking van het amendement op stuk nr. 15 van mevrouw Groenman ontraden. De gehandicaptenorganisaties, de Gehandicaptenraad voorop, maken zich ongerust. Dat heb ik gehoord en gelezen. Ik beschouw dit als een heel belangrijk signaal. Ik sta er positief tegenover, als de PvdA en het CDA zich door het vragen om een onderzoek tot tolk van deze organisaties maken. Het onderzoek kan bijvoorbeeld de stelling toetsen dat het hebben van een handicap een grond is waarop wordt gediscrimineerd en waartegen een wettelijke bescherming noodzakelijk is. Ik acht dit zinvol, wanneer er althans sprake is van een verkennend onderzoek. Ik meen echter dat men zich bij het onderzoek om praktische maar wellicht ook financiële redenen zekere beperkingen moet opleggen. Mijn mogelijkheden om met de onderzoeksbudgetten waarover wij beschikken te schuiven, zijn inmiddels door tal van operaties nogal gelimiteerd, zoals mevrouw Groenman ook weet. De representativiteit en het doel van een dergelijke verkennend onderzoek blijven daarbij natuurlijk overeind.

Mevrouw **Groenman** (D66): Ik vind het merkwaardig dat de minister een partij die een verkennend onderzoek vraagt, de vertolker vindt van de gevoelens van de Gehandicaptenraad. De PvdA-fractie weet ook dat ik een amendement heb klaar-

liggen op dit punt. Ik vind het verder buitengewoon kwalijk dat de minister zegt dat het bij de gehandicaptendiscriminatie om incidenten gaat, terwijl wij de politieke gezindheid wel zo nodig moeten regelen in deze wet. Is de discriminatie bij politieke gezindheid dan zoveel groter dan bij een gehandicapte? Dat kan de minister niet volhouden.

Minister d'Ancona: Mevrouw Groenman zal het met mij eens zijn dat wij, als wij iets bij wet regelen, op zijn minst een deugdelijke definitie moeten ontwerpen wie er gehandicapt zijn. Ik heb, hoe beknopt ook, proberen duidelijk te maken dat wij hierover nog geen helderheid hebben. Er vindt overlap plaats. Bovendien zou het bijzonder jammer zijn wanneer bepaalde mensen hier ten onrechte buiten vallen, als dit bij wet geregeld wordt. Wanneer mevrouw Groenman als vertolker op wil treden van diegenen uit het veld die aandacht hebben gevraagd voor het feit dat zij ten onrechte worden gediscrimineerd of negatief bejegend in de samenleving op grond van hun handicap, dan vind ik het de moeite waard om dit eens terdege te onderzoeken en, evenals bij leeftijd, te bezien waar het om een positief onderscheid gaat en waar om een negatief onderscheid. Wij moeten dit eerst goed in beeld krijgen, voordat wij ons kunnen bezinnen op de vraag of het gehandicapt zijn in de wet moet worden opgenomen. Op dit moment vind ik van niet.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! De minister zegt er nu in ieder geval meer over dan in de schriftelijke voorbereiding naar voren is gekomen. Komt dit mede door haar nieuwe collega, prof. Kooijmans die gesteld heeft dat artikel 26 van het VN-verdrag ook vraagt om een wettelijke regeling voor gehandicapten? Beoogt de inventarisatie ook, te bekijken of je de discriminatiegrond gehandicapt zijn al of niet in een wettelijke regeling gaat vastleggen?

Minister d'Ancona: Voorzitter! Wanneer wij het in het kader van de behandeling van deze wet goed en nuttig zouden vinden om deze zaak te verkennen, dan gebeurt dit met de doelstelling om eventueel ook te

verkennen of een wettelijke regeling noodzakelijk is. Dit sluit aan bij het antwoord dat collega Dales eerder deze middag heeft gegeven met betrekking tot het onderzoek naar leeftijdsdiscriminatie. Wij gaan ook op dat gebied eerst verkennen waar in wet- en regelgeving sprake is van ongerechtvaardigd onderscheid om vervolgens te bezien of de uitkomsten van het onderzoek om een nadere wettelijke regeling vragen. Ten aanzien van het maken van onderscheid naar leeftijd is een en ander in een bepaald opzicht gemakkelijk. Er kan daarvoor een criterium van een bepaald jaar worden aangelegd. Dat is op dit punt ingewikkelder.

De heer Lankhorst heeft gevraagd of ik overtuigd ben door hetgeen collega Kooijmans in een eerdere functie heeft gemeld. Het zou flauw zijn, daarop bevestigend te antwoorden. De discussie met de Kamer en het feit dat ook andere betrokkenen vinden dat er wel iets aan de hand is, maar dat nog niet precies kan worden aangegeven hoe dat geregeld moet worden, is voor mij aanleiding om die zaak aan een onderzoek te onderwerpen.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Ik wil niet flauw zijn door te zeggen dat de minister, omdat er iemand nieuw is in het kabinet, om die reden wel een ander standpunt zal innemen. Het gaat om de kern van het betoog van prof. Kooijmans. Hij heeft niet gezegd dat het kabinet de vrijheid heeft om dat al dan niet te regelen. Hij heeft op grond van artikel 26 van het VN-verdrag beweerd, dat allen gelijk zijn voor de wet, dat zij zonder discriminatie aanspraak hebben op gelijke bescherming van de wet en dat dit ook voor gehandicapten geldt. Dat was zijn harde uitgangspunt. Hij vond dus niet dat een en ander eens bekeken moest worden, maar dat de intentie van de inventarisatie moet zijn, hetgeen in het verdrag staat, waar te maken.

Minister **d'Ancona**: U spreekt over artikel 26 van het BuPo-verdrag. Op zichzelf komt daarin de betiteling "gehandicapten" niet voor. Ik vraag mij af wat de heer Lankhorst nog meer wil. In de schriftelijke behandeling hebben wij op basis van tal van argumenten getracht, duidelijk te

maken dat het op dit moment niet verstandig is en er ook geen aanleiding is om – afgezien van het feit dat er wel ongewenste incidenten zijn – deze categorie in de wet op te nemen. Wij zijn wel bereid om een onderzoek te doen. Op basis van de uitkomst daarvan kan op een verstandiger wijze dan nu worden bezien of het effectief en mogelijk is om die categorie aan de wet toe te voegen.

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! Ik ben daar ook blij mee, want dat is meer dan in de schriftelijke voorbereiding is toegezegd. Ik wijs er nog wel op dat het betoog van prof. Kooijmans ging over artikel 26 van het BuPo-verdrag, gekoppeld aan artikel 1 van de Grondwet en het feit dat er nu een Algemene wet gelijke behandeling komt. Die drie zaken samen brachten hem tot de conclusie dat het dan ook juist is om het voor gehandicapt zijn wettelijk te regelen.

Minister **d'Ancona**: Dat is op dit moment naar het oordeel van de regering niet mogelijk. Wij zijn wel bereid om te bezien op welke wijze op basis van onderzoek tegemoet kan worden gekomen aan de vraag die door sommigen in de Kamer is gesteld.

Mevrouw **Rempt-Halmans de Jongh** (VVD): Waarom wordt de enkele-feitconstructie niet ingevoegd in artikel 1B? Daarin kunnen dan gehandicapt zijn en leeftijd worden opgenomen. Op het enkele feit van gehandicapt zijn kan dan niet worden gediscrimineerd. De bijkomende omstandigheden kunnen echter zodanig zijn dat er al dan niet reden is voor het maken van onderscheid. Ik noem als voorbeeld de bioscoop. Op het enkele feit dat men probeert, met een rolstoel binnen te komen, mag men geen onderscheid maken. De bijkomende omstandigheid is niet, dat men niet naar binnen kan, dus mag die discriminatie niet. De minister noemde als voorbeeld een verkeersleider. Zij noemde daarbij een bijkomende omstandigheid waardoor je dat beroep niet kan uitoefenen, met de verwijzing naar allerlei eisen voor dat beroep. Zou het niet aardig zijn, de enkele-feitconstructie daarop van toepassing te verklaren en haar in de

overige gevallen te schrappen?

Minister **d'Ancona**: Hoe creatief mevrouw Rempt ook bezig is, toch lijkt het mij uiterst onverstandig in enkele minuten datgene af te maken waarvoor wij enige tijd nodig hebben. Het lijkt mij niet verstandig, nu in te gaan op het voorstel van mevrouw Rempt.

Ik wil nog wel ingaan op het toelatingsbeleid van identiteitsgebonden zorginstellingen. De heer Leerling heeft op dit punt een amendement ingediend, strekkende tot wijziging van artikel 7. De heren Schutte, Van den Berg en Leerling alsmede mevrouw Rempt hebben daarover opmerkingen gemaakt.

De minister van Justitie is al ingegaan op het amendement van de heer Leerling. Er is gevraagd naar het verschil tussen de vrijheid van instellingen voor bijzonder onderwijs enerzijds en andere instellingen op godsdienstige grondslag anderzijds. Ik wil daaraan nog iets toevoegen. Ik beperk mij tot het terrein van de zorginstellingen. Het is relevant nog eens te zeggen dat dit soort instellingen, waarbij ik denk aan bejaardenoorden en verpleeghuizen, in principe voor iedereen toegankelijk moeten zijn. Dat is duidelijk gesteld tijdens de schriftelijke voorbereiding.

Dat uitgangspunt laat onverlet dat aan bewoners van instellingen op godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag die de grondslag niet onderschrijven, gevraagd mag worden om de heersende huisregels of het huisreglement in acht te nemen. Bij de schriftelijke behandeling van het wetsvoorstel is erop gewezen dat in de huidige toelatingspraktijk door de meerderheid van de betreffende instellingen al geen onderscheid wordt gemaakt. Ik wijs ook op de erkenningsregels voor de verschillende instellingen op het terrein van de dienstverlening waarin onderscheid niet is toegestaan. Ik wijs ten slotte op de Wet op de bejaardenoorden waarin is opgenomen dat er geen beperkingen gesteld mogen worden aan het recht van bewoners in verzorgingshuizen, hun leven naar eigen inzicht in te richten.

Dit recht om het leven naar eigen inzicht in te richten, is mijns inziens het belangrijkste uitgangspunt bij het voorgestelde verbod op onderscheid op dit terrein. Tegen de heer Leerling

wil ik zeggen dat dit uitgangspunt niet de mogelijkheid van bewoners van zorginstellingen in de weg behoeft te staan om een eigen sfeer aan de instelling te geven. Ik wilde dit nog opmerken in aansluiting op hetgeen collega Hirsch Ballin hierover heeft gezegd en ter aanvulling op de stukken.

De heer **Leerling** (RPF): Voorzitter! Ik dank de minister voor deze toelichting. De minister van Justitie heeft inderdaad in zijn betoog het een en ander gezegd over mijn amendement. Ik heb zelfs twee amendementen over dit onderwerp ingediend. Ik heb dat in de eerste plaats gedaan om het verschil met betrekking tot het mogen stellen van functie-eisen ten opzichte van het onderwijs en de instellingen op levensbeschouwelijke grondslag duidelijk te maken. Daartussen bestaat verschil. Ik wil dat verschil bij amendement gelijk trekken. In de tweede plaats heeft de minister van WVC iets gezegd over de toegankelijkheid van de instellingen, bijvoorbeeld bejaardenoorden. Bij de schriftelijke voorbereiding is het schaarste-element aangevoerd. Ik heb dat element betwist, gezien de bestaande spreiding in ons land. Ik heb ook op dat punt een amendement ingediend om die schaarste te objectiveren. Ik zou graag het politieke oordeel van de regering op beide elementen horen.

Minister **d'Ancona**: Voorzitter! Afgezien van de vraag of er al dan niet sprake zou zijn van schaarste, staat bij ons de toegankelijkheid voor een ieder waar dan ook voorop. Het meest belangrijk is echter dat wij van mening zijn dat zowel in de erkenning van die instellingen als in de Wet op de bejaardenoorden – dat is een meer politiek oordeel – staat dat er geen beperkingen gesteld mogen worden aan het recht van bewoners van die instellingen om naar eigen inzicht hun leven in te richten. Ik denk, dat dit een zeer belangrijk element is. Los van schaarste of toegankelijkheid, hebben wij al wettelijk geregeld, dat geen beperkingen aan potentiële bewoners mogen worden opgelegd. In aansluiting op hetgeen wij al in de schriftelijke voorbereiding hebben gezegd, heb ik gemeend hier nog eens te moeten stellen dat dit verder

gaat dan waarop de heer Leerling doelt. Hij vroeg: geeft u mij op basis van een spreidingsmodel en de bezettingsgraad een inzicht in de vraag, waar de toegankelijkheid niet zo'n rol zou behoeven te spelen. Daar gaat het mij niet in de eerste plaats om. Het gaat om die andere argumenten, die toegankelijkheid in overdrachtelijke zin beogen te materialiseren.

Als er in een verzorgingstehuis of een bejaardenoord een bepaalde sfeer heerst, die in huisregels is vastgelegd, is het in de praktijk best mogelijk om respect te betuigen aan die sfeer. De huisregels betreffen in de eerste plaats de orde in het huis en in het huishouden van een dergelijk huis. In de praktijk blijkt het heel goed mogelijk om dat met elkaar conflictloos te combineren. Je houden aan die regels, terwijl je tegelijkertijd de ruimte hebt, die er via de Wet op de bejaardenoorden is.

Mevrouw **Rempt-Halmmans de Jongh** (VVD): Ik heb nog gevraagd, of huisregels mogen uitsluiten, dat mensen van gelijk geslacht samenwonen. Het antwoord in de schriftelijke voorbereiding was, dat het niet mag voor ongehuwd samenwonende hetero's. Het antwoord op die andere vraag is mij nimmer gegeven. Er werd verwacht, dat het niet kon. Wellicht kan de minister dit bevestigen.

Minister **d'Ancona**: Zowel in de schriftelijke voorbereiding als vandaag heb ik duidelijk gemaakt, dat sprake is van het recht om je eigen leven te leiden en vorm te geven aan dat eigen leven. Mevrouw Rempt knikt instemmend, zie ik.

Voorzitter! De collega's van Binnenlandse Zaken en van Justitie zijn uitvoerig ingegaan op de grondwettelijke en juridische aspecten van het verbod van onderscheid op grond van homoseksuele gerichtheid. Als coördinerend minister voor het homo- en lesbisch emancipatiebeleid wil ik nog iets zeggen over de maatschappelijke relevantie van dit onderdeel van het wetsvoorstel. Een van de uitgangspunten van het homo- en lesbisch emancipatiebeleid is het effectief wegwerken van achterstanden van homoseksuele en lesbische burgers. Dat is nodig, want ook in 1993

worden burgers op verschillende gebieden van de samenleving gediscrimineerd. Ik meen, dat discriminatie op grond van homoseksualiteit relatief hoog scoort. Tegelijkertijd verkeren wij in vergelijking met de ons omringende landen in de relatief luxe positie, dat in Nederland een groeiende positieve houding bestaat ten opzichte van homoseksualiteit. Ik meen, dat het tot stand komen van dit wetsvoorstel gezien kan worden als een weerslag van die houding van die groeiende tolerantie. Maar daarmee wordt de relevantie van het wetsvoorstel toch maar gedeeltelijk weergegeven. Immers, voor de situaties waarin er nog steeds sprake is van daadwerkelijke discriminatie en achterstelling op grond van homoseksualiteit is dit wetsvoorstel een belangrijk instrument. Het biedt niet alleen rechtszekerheid in de verhouding tussen burgers onderling maar maakt ook een beroep op de bepalingen in het wetsvoorstel toegankelijk door de instelling van de commissie gelijke behandeling waarover mijn collega van Justitie zo uitvoerig heeft gesproken. Ik hoop dan ook dat betrokkenen in voorkomende gevallen gebruik zullen maken van dit instrument en hun weg naar de commissie zullen weten te vinden.

□

Staatssecretaris **Ter Veld**: Mijnheer de voorzitter! In het midden van de jaren zeventig bracht de toenmalige Emancipatiecommissie een rapport uit over de wetgeving inzake seksediscriminatie. In een voetnoot werd ervoor gepleit, een en ander uit te breiden zodat voorkomen zou worden dat discriminatie zou plaatsvinden op grond van wat toen nog "seksuele voorkeur" werd genoemd. Tegen die achtergrond is het een goede zaak dat wij nu met een algemene wet te maken hebben die met betrekking tot de positie van vrouwen voorziet in aanvullende wetgeving. Het gaat daarbij om het onderscheid dat puur op basis van sekse wordt gemaakt. De Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen blijft bestaan, zij het dat de taken van de commissie waarmee wij op Sociale Zaken en Werkgelegenheid al jarenlang een innige band hebben – het gaat overigens niet om een symbiose; de commissie is

zelfstandig – overgaan naar de brede nieuwe commissie. Voorts worden bijvoorbeeld met betrekking tot de ongelijke behandeling in verband met de burgerlijke staat enkele bepalingen van het Burgerlijk Wetboek overgeheveld naar de Algemene wet gelijke behandeling omdat zij daar in een breder kader beter op hun plaats zijn. Nogmaals, het gaat om aanvullende wetgeving die zeker een bepaalde relevantie heeft, bijvoorbeeld omdat artikel 7 van de onderhavige wet breder van karakter is en niet alleen het bedrijfs- en beroepsleven betreft maar ook het aanbod van goederen en diensten.

Het is goed om te bedenken dat er ook op andere terreinen specifieke wetgeving bestaat die betrekking heeft op het aspect gelijke behandeling. Als voorbeeld noem ik de wetgeving die is voortgekomen uit het Europese verdrag inzake de rechtspositie van migrerende werknemers. In dit kader zijn de arbeidsvoorwaarden voor buitenlandse werknemers geregeld. Met betrekking tot de positie van mensen met een handicap heeft bijvoorbeeld de Wet arbeid gehandicapte werknemers de bedoeling om gelijke mogelijkheden te bieden en voorzieningen te treffen opdat mensen de belemmeringen die hun handicap veroorzaakt voor een "normale" deelname aan de samenleving, kunnen overwinnen.

Voorzitter! Aan mijn adres zijn enkele vragen gericht die te maken hebben met mijn verantwoordelijkheid voor gelijke behandeling en met de sociale zekerheid. Allereerst ontmoeten wij hierbij een vraag over artikel 2, tweede lid, onderdeel a. Moeten in gevallen, waarin de geslachtsbepaaldheid een doorslaggevende betekenis kan hebben, bij AMvB uitzonderingen worden gemaakt voor het levensverzekeringsbedrijf? Voorzitter! In het kader van levensverzekeringen zijn biologische factoren zeker medebepalend voor de sterftekans. Kijken wij naar de regelgeving voor situaties, waarin het geslacht bepalend is, dan moeten wij constateren dat vragen ter zake alleen kunnen worden beantwoord in zeer concrete situaties. Daarbij gaat het niet om de financiële argumenten maar om de concrete vraag of deze factor een belangrijke rol speelt. Als dat het

geval blijkt te zijn, moet er ook naar een aantal andere belangrijke criteria worden gekeken. Is deze factor blijvend van betekenis of leiden de maatschappelijke ontwikkelingen of andere omstandigheden ertoe dat na verloop van tijd de geslachtsbepaaldheid niet meer zo'n belangrijke rol speelt? Een andere vraag die hierbij rijst, is: berust de bewijslast dat het geslacht bepalend is, bij degene die zich erop beroept, het onderscheid te moeten kunnen maken? En ik vind het ook heel belangrijk dat degene die meent, onderscheid te moeten kunnen maken op grond van biologisch bepaalde factoren, de verplichting heeft om een inspanning te leveren om het maken van onderscheid te vermijden.

Voorzitter! Vanuit deze invalshoek hebben wij erop gewezen dat op grond van het vijfde lid van artikel 2 een algemene maatregel van bestuur wordt genomen waarin kan worden geregeld dat sterftetabellen kunnen worden gehanteerd en dat zulks geen discriminatie in de zin van deze wet is. Dit betekent dat er geregeld moet worden bekeken of het verschil in sterftetaks tussen mannen en vrouwen significant blijft. Mannen lopen hun achterstand op vrouwen enigszins in. Overigens blijkt uit de cijfers dat buitenshuis werkende vrouwen langer leven dan andere vrouwen. Een zeker onderscheid naar geslacht heeft een positieve uitwerking voor de vrouw bij levensverzekeringen, maar een negatieve als het om pensioenen gaat. Dit achten wij voorhands niet in strijd met deze wet.

Ik wijs er wel uitdrukkelijk op dat dit geslachts criterium absoluut niet mag worden opgerekt, ook niet door verzekeraars. Lang leven moge biologisch bepaald zijn, er is op geen enkele wijze aannemelijk te maken dat er bijvoorbeeld bij arbeidsongeschiktheid en ziekteverzuim sprake zou zijn van door het geslacht bepaalde achtergronden. Een aantal jaren geleden heeft het vrouwensecretariaat van het NVV een onderzoek gedaan bij de Amsterdamse universiteit, waarbij de eerste hypothese was dat vrouw zijn ongezond zou zijn, dat vrouwen per definitie vaker ziek zouden zijn dan mannen. De tweede werkhypothese was dat dit door de dubbele belasting zou komen en de derde

was dat het wellicht aan iets anders zou liggen. Er bleek dat het ziekteverzuim bij vrouwen veel sterker te maken had met het gebrek aan promotiekansen en juist niet met het moeten vervullen van een dubbele taak. Vrouwen wordt veelal arbeid toebedeeld waarvoor slechts een lage scholingsgraad nodig is, omdat men redeneert: vrouwen trouwen toch wel, dus waarom zou je hun promotiekansen geven? Er zijn bijzonder veel aanwijzingen dat als er al verschil is tussen mannen en vrouwen bij arbeidsongeschiktheid en ziekteverzuim, dit veeleer bepaald wordt door arbeidsomstandigheden, functievoorzwaarden en dergelijke in plaats van door biologische factoren.

Dus als wij op grond van het bepaalde in artikel 2 al toestaan dat sterftetabellen een rol mogen spelen bij levensverzekeringen, dan mag daar zeker niet automatisch de conclusie uit getrokken worden dat verzekeraars ook bij individuele verzekeringen op grond van arbeidsongeschiktheid en ziekteverzuim onderscheid zouden mogen maken. Wij hebben tenminste geen enkele biologische invloed kunnen vinden. Uit de cijfers van de GMD blijkt ook niet dat er enige biologische achtergrond zou kunnen zijn.

In principe moet dus ook in de sfeer van verzekeringen en pensioenen het maken van onderscheid sterk worden teruggedrongen. Wat dat betreft ben ik het in ieder geval eens met een deel van het amendement van mevrouw Groenman op stuk nr. 28, maar ik zou haar er toch op willen wijzen dat de laatste zin daarvan, waarin wordt aangegeven dat pensioenfondsen vijf jaar de tijd hebben om onderscheid naar burgerlijke staat weg te nemen, niet spoort met de Pensioennota. Wij gaan er in die nota immers van uit dat de algemene invoering van een partnerpensioen en een nabestaandenpensioen niet alleen de pensioenkosten zou verhogen, maar dat het ook zou leiden tot een bijna extreme uitbreiding van pensioenregelingen voor afhankelijke partners. Men kan deze mogelijkheid wel kiezen en mevrouw Groenman geeft in haar toelichting ook aan dat zij deze lijn wil volgen: verzekerden kunnen kiezen tussen een partnerpensioen, een hoger ouderdompensioen, eerder pensioengerechtigd worden of iets dergelijks. Het is een vorm

van flexibilisering die naar onze mening ook bij de wijziging van de Pensioen- en spaarfondsenwet zeer expliciet aan de orde moet komen. Ik zei al dat er ook een deel in zit waarmee ik het hartgrondig eens ben. Het is een belangrijk punt van de wijziging van de Pensioen- en spaarfondsenwet. In de franchise die pensioenfondsen hanteren, mag naar onze opvatting geen onderscheid worden gemaakt naar man, vrouw en burgerlijke staat. Mevrouw Dales zal er achter mijn rug nu al op wijzen dat zij bij het ABP reeds dergelijke voorstellen in uitwerking heeft, maar daar hebben wij het nu niet over.

De wijziging die mevrouw Groenman nu wenst, kan zeer expliciet aan de orde komen bij de wijziging van de Pensioen- en spaarfondsenwet. Daarbij kan een amendement worden ingediend, bijvoorbeeld van de strekking dat een werkgever die aan gehuwde deelnemers een weduwen- of weduwnaarspensioen toezegt, de overige deelnemers in de gelegenheid moet stellen, te kiezen voor een overeenkomstig partnerpensioen dan wel een gelijkwaardige verhoging van het ouderdomspensioen of een verlaging van de pensioengerechtigde leeftijd. Een dergelijk amendement hoort in het kader van de Pensioen- en spaarfondsenwet thuis en niet in deze Algemene wet gelijke behandeling. Het kan bij wijze van spreken straks gewoon uit de Handelingen worden overgenomen.

Mevrouw **Groenman** (D66): Ik vind dit een ontzettend mooie suggestie van de staatssecretaris, waarin ik een eind kan meegaan. Het neemt niet weg dat door handhaving van dit artikel in de AWGB pensioenverzekeraars de indruk kunnen krijgen dat zij tot het einde der dagen onderscheid naar burgerlijke staat kunnen maken. Daarom zou je in deze wet moeten opnemen dat de uitzondering geldt totdat in de PSW dat mooie amendement van mevrouw Groenman is opgenomen.

Staatssecretaris **Ter Veld**: Mevrouw Groenman heeft een klein misverstand. Wanneer artikel 5, zesde lid, vervalt, staat er niet dat pensioenfondsen ertoe verplicht zijn, een zo ruime keuzevrijheid aan hun werknemers te bieden, dat zij afhankelijk van hun burgerlijke staat

keuzes kunnen doen. Dan staat er dat een pensioenfonds geen onderscheid mag maken, dus partnerpensioen moet aanbieden of geen nabestaandenpensioen mag toekennen. Daarom is het onverstandig om het te laten vervallen. Ik neem aan dat wij met dit debat duidelijk maken dat het feit dat uit de wet niet per definitie een uitbreiding naar partnerpensioen voortvloeit, niet betekent dat pensioenverzekeraars of pensioenfondsen eindeloos kunnen doorgaan op de weg waarop zij via de franchise of een erg eenzijdige benadering van het nabestaandenpensioen een situatie in stand houden die erg sterk de situatie van gehuwde deelnemers bevoordeelt en die van alle anderen, alleengaanden en samenwonenden, relatief achterstelt. Mevrouw Groenman weet, ook uit deze discussie, dat wij het bij de wijziging van de Pensioen- en spaarfondsenwet uitgebreid kunnen bespreken. Dan kunnen wij bekijken welk effect er op deze wet is. Zonder meer schrappen helpt niet.

Mevrouw **Groenman** (D66): Dat zeg ik niet; ik heb het ook nooit gezegd. Ik wil het nu niet schrappen, maar ik wil, zoals in het amendement staat, vijf jaar de tijd geven. Ik kan dit zo veranderen dat de uitzondering geldt totdat het in de PSW geregeld is. Dan heb ik er een termijn aan gesteld en zetten wij onszelf onder druk om met de PSW op te schieten.

Staatssecretaris **Ter Veld**: Dan moet het nog anders. Bij de PSW beogen wij niet dat een pensioenverzekeraar geen onderscheid mag maken, maar dat een pensioenverzekeraar of een pensioenfonds een keuzevrijheid biedt. Het is daarom heel belangrijk dat wij het nu laten staan, bij de PSW verder zien hoever wij komen en dan bekijken of er een andere formulering moet komen, juist omdat wij beogen dat er geen verplicht patroon van gehuwd zijn tot stand komt.

De bestaande Commissie gelijke behandeling is op een aantal punten uitermate deskundig. Zij is in de eerste plaats deskundig op het terrein van het maken van direct en indirect onderscheid. In de tweede plaats is zij zeer deskundig in het benaderen van bedrijven en instellingen. In de derde plaats heeft zij de

specifieke deskundigheid ontwikkeld om onderscheid op het terrein van sekseverschillen en verschillen in burgerlijke staat op een juiste wijze te benaderen. Dit geldt ook voor de personeelsleden. Ik vertrouw erop dat in het verdere overleg dat wij over de nieuwe commissie en de bezetting ervan zullen hebben, niet alleen met het belang van het personeel, dat wij vanuit het departement van Sociale Zaken en Werkgelegenheid natuurlijk zeer groot en waardevol vinden, maar ook met de huidige deskundigheid van het personeel en de leden van de commissie expliciet rekening wordt gehouden.

Het is overigens zo dat, waar deze wetgeving niet zozeer gaat over positieverschillen tussen mannen en vrouwen, maar belangrijk is voor mannen en mannen en voor vrouwen en vrouwen, en dus voor alle mannen en vrouwen, voor de samenstelling van deze commissie vanzelfsprekend de normale spelregels van het overheidsbeleid gelden. Deze houden in dat naar het mogelijke de bezetting van iedere commissie zal bestaan uit een gelijke verdeling naar sekse. En wie dan denkt: "Ja, maar deze commissie gaat toch niet alleen over gelijke behandeling naar sekse?", die hoef ik er toch niet op te wijzen dat ook mannen verstand kunnen hebben van discriminatie naar sekse en dat vrouwen natuurlijk ook zeer deskundig zijn op alle algemene terreinen. Wat dat betreft ben ik ervan overtuigd dat wij in de werkwijze – de minister van Justitie heeft al aangegeven snel eraan te zullen beginnen – ook rekening zullen houden met de concrete vragen die mevrouw Kalsbeek stelde betreffende de rechtspositie van het personeel. In de wet zelf hebben wij al aangegeven dat wij zullen zorgen voor een zodanige overgang, dat de klachten die nog ingediend worden in het kader van de bestaande Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen, naadloos kunnen worden overgenomen en afgewerkt door de nieuwe commissie die werkt op grond van de Algemene wet gelijke behandeling.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Ik stel voor, in verband met mondelinge overleggen,

Ter Veld

morgenmiddag na de lunchpauze verder te gaan met de behandeling van het wetsvoorstel Algemene wet gelijke behandeling en morgenochtend de behandeling van het wetsvoorstel Gemeentelijke basisadministratie voort te zetten.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 18.31 uur.

Lijst van ingekomen stukken, met de door de voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. een koninklijke boodschap, ten geleide van het voorstel van wet Instelling van een Aardgasbatenfonds (Wet Aardgasbatenfonds) (23002).

Deze koninklijke boodschap, met de erbij behorende stukken, is al gedrukt en rondgedeeld;

2. vier brieven van de voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij in haar vergadering van 9 februari 1993 de haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet, gedrukt onder de nummers 22800-IXB, 22800-XIII en 22800-F, heeft aangenomen, alsmede de planologische kernbeslissing 21879, nr. 66 heeft goedgekeurd.

De voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

3. de volgende brieven:

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van een overeenkomst tot wijziging van de Luchtvaartovereenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Verenigde Mexicaanse Staten (23006, R1459);

een, van de minister van Justitie, ten geleide van de ontwerp-conclusies van de bijeenkomst van de ministers belast met immigratie-aangelegenheden d.d. 30 november 1992 (21501-23, nr. 9);

een, van de staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, ten geleide van het ontwerp-besluit onderwijsvoorranggebieden (21871, nr. 25);

een, van de staatssecretaris van Defensie, ten geleide van het materieelprojectenoverzicht 1993 (22800-X, nr. 39);

een, van de minister van Verkeer en Waterstaat, inzake de benoeming van de leden van de Raad voor de luchtvaart (22800-XII, nr. 31);

een, van de minister van Economische Zaken, inzake de financiering van het herstructureringsplan van DAF N.V. (23017);

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ten geleide van een reactie op het rapport van de Commissie personeelsvoorziening tuinbouw (22800-XV, nr. 57);

drie, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, te weten:

een, inzake de verhogingen van het beschikbare begrotingsbedrag op artikel U 04.13 Wet Werkloosheidsvoorziening (22800-XV, nr. 60);

een, inzake het vervolgbeleid van de projecten emancipatiewerker (22800-XV, nr. 61);

een, ten geleide van een reactie van de Stichting landelijke ombudsvrouw inzake de subsidiëring van een project Vrouw en Pensioen (22800-XV, nr. 62);

een, van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, inzake de Wet uitkeringen burger-oorlogsslachtoffers 1940-1945 (22800-XVI, nr. 72);

twee, van de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, te weten:

een, inzake de overheveling van gehandicaptenvoorzieningen naar de Algemene wet bijzondere ziektekosten (AWBZ) (22089, nr. 20);

een, inzake eigen bijdrage voor psychotherapie (22808, nr. 11);

een, van het lid Achtienribbe-Buijs, inzake de overgangsvoorziening voor studerende voor het huidige examen voor accountant-administratieconsulent (22313, nr. 36).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

4. twee brieven van de minister van Verkeer en Waterstaat, te weten:

een, ten geleide van een reactie op het advies van de Raad voor de verkeersveiligheid "De positie van de fietser in het verkeer";

een, ten geleide van het onderzoeksrapport "Bedrijfsmilieuzorgsysteem-Tussenevaluatie 1992".

De voorzitter stelt voor, deze brieven

door te zenden aan de betrokken commissies ter afdoening en niet te drukken;

5. de volgende adressen:

een, van mevrouw M. Scheurwater-Stal te Dordrecht, met betrekking tot kwijschelding van een belastingschuld;

een, van J.J. van de Kerkhof te Heeze, met betrekking tot aanslagen in de inkomstenbelasting en de premieheffing volksverzekeringen;

een, van D. Mik te Musselkanaal, met betrekking tot kwijschelding van inkomstenbelasting/premieheffing;

een, van H.J. van der Steen te Boxmeer, met betrekking tot een invaliditeitspensioen;

een, van drs. F.A.C. van Hest te Aquilas (Spanje), met betrekking tot inhouding premie AWBZ;

een, van A. el Arji te Weert, met betrekking tot kwijschelding van een aanslag inkomstenbelasting/premieheffing;

een, van A.H. Oosterloo te Dokkum, met betrekking tot middeling van inkomen over de jaren 1988 t/m 1990.

Deze adressen zijn in handen gesteld van de Commissie voor de verzoekschriften;

6. de volgende brieven:

een, van W.E. Schotvanger-Kemper, inzake de situatie in het voormalige Joegoslavië;

een, van M.G.M. Grubben, inzake zijn persoonlijke omstandigheden;

een, van drs. P.M.M. Peeters, inzake de situatie in het voormalige Joegoslavië.

Deze brieven liggen op de griffie ter inzage.

47-3534